

Obsah

Obsah

Úvod	8
1 Národní identita Židů	13
1.1 Postavení Židů v moderní společnosti.....	13
1.2 Dělení židovské komunity v Evropě a v Čechách.....	14
1.3 Židovská komunita v Čechách	16
1.4 Postavení Židů v novém státě	18
1.5 Němečtí Židé v českých zemích	20
1.6 Čechožidé	22
1.7 Sionisté	27
2 Československo jako cílová či přechodná destinace emigrantů.....	34
2.1 Bouřlivý rok 1933.....	34
2.2 Uprchlíci meziválečného období	36
2.3 ČSR a uprchlíci	37
2.4 Židovští uprchlíci.....	41
3 Antisemitské události v meziválečném období.....	42
3.1 Mnichov 1938.....	42
3.2 Křišťálová noc	43
3.3 Jan Antonín Baťa a jeho snahy o záchranu židovského obyvatelstva	44
3.4 Protižidovská opatření.....	45
4 Terezín	46
4.1 Historie Terezína a založení tábora	46
4.2 Raná historie Terezína	47
4.3 Ghetto od července 1942 až do léta 1943	49
4.4 Přeměna ghetta v „sídelní město“ 1943-1944	50
4.5 Likvidace tábora 1944 – až květen 1945	51
5 Každodenní židovské modlitby a rituály.....	54
5.1 Židovský den.....	55
5.2 Židovská pravidla ohledně jídla	57
5.3 Brit mila – smlouva obřezání	59
5.4 Vykoupení prvorozeného – Pidjin ha-ben	60
5.5 Bar micva – náboženská dospělost chlapce	61

5.6 Šabat.....	62
5.7 Pesach.....	63
5.8 Roš ha-šana – židovský Nový rok.....	64
5.9 Jom kippur.....	65
5.10 Chanuka.....	66
5.11 Purim.....	67
5.12 Tu Bi-švat – Nový rok stromů.....	67
6 Praktikování židovských svátků v Terezíně.....	68
6.1 Transporty do Terezína.....	68
6.2 Bar micva v Terezíně.....	69
6.3 Svátky v Terezíně a v terezínském ghettu.....	71
7 Závěrečné resumé předešlé kapitoly.....	76
8 Závěr.....	79
9. Seznam použité literatury.....	80
9.1 Odborná literatura.....	80
9.2 Časopisecké články.....	81
9.3 Centrum vizuální historie Malach.....	81
9.4 Internetové stránky.....	83
10. Přílohy.....	84

Úvod

Ve své bakalářské práci *Praktikování židovských svátků v Terezíně* bych se ráda podívala na tuto problematiku hlouběji a přinesla určitý přehled o tom, zda se svátky slavily či neslavily, zda to vůbec ve ztížených podmínkách bylo možné a popřípadě jaké konkrétní svátky to byly a jak se praktikovaly. Celá práce je rozdělena do kapitol a podkapitol, přičemž z důvodu přehlednosti postupuji dle historie chronologicky, až na samostatnou kapitolu o židovských svátcích. První kapitola nese název *Národní identita Židů* a je rozdělena do několika podkapitol. V této části bakalářské práce jsem čerpala především z knihy od Kateřiny Čapkové *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, dále částečně z knihy od Martina a Schulina *Židovská menšina v dějinách* a v neposlední řadě z dílčích příspěvků různých autorů z knihy *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech* od kolektivu autorů, pro zmínku například: Miloš Pojar, Blanka Soukupová či Marie Zahradníková.

V počáteční fázi své práce se zaměřuji na postavení Židů v moderní společnosti, jakým způsobem se snažili o národní emancipaci, a jak se začleňovali do společnosti. Také je zde zmíněna jejich reakce na diskriminaci, která se s nimi táhne dlouhá staletí. Dle geografického uspořádání se Židé na evropském kontinentu dělili na východní a západní, čemuž věnuji celou další kapitolu, přičemž toto základní rozdělení má své charakteristické odlišnosti zejména v pohledu na vyznávání židovské víry a s tím související ortodoxii, mírou integrace do dané společnosti a mnoha dalšími charakteristickými prvky. Rozdíl je také patrný v porodnosti, počtu smíšených manželství či místem usídlení židovských komunit, ať se jedná o větší města, či spíše venkov. Dále jsem také pro upřesnění definovala tři základní termíny ohledně židovského způsobu života, a sice kulturní integraci, neboli začleňování do společnosti, asimilaci, kdy dochází k úplnému začleňování do společnosti, a třetí termín kulturně-pluralistická integrace, kterou upřednostňovali především zástupci z řad sionistů či židovských nacionalistů. Pro tuto třetí rovinu integrace je typické zachování vlastní kultury i snaha o návrat do Palestiny, ale zároveň přijetí ekonomické a kulturní složky té dané kultury, kde tito zástupci žijí. Ve třetí podkapitole jsem charakterizovala židovskou komunitu v Čechách jako celek. Je pro ni typický západní styl židovské kultury, jelikož migrující ortodoxní Židé, převážně z východu, směřovali přes Československou republiku dále na Západ, především do Berlína či Londýna. Vznikla tudíž poněkud paradoxní situace, kdy Praha byla „západnější“ než západněji položené, již zmiňované metropole. Důležitým mezníkem, pochopitelně nejen pro židovskou komunitu v českých zemích, byl vznik nového

státu v říjnu 1918. Avšak ještě před tím došlo na mezinárodním poli k zásadní události – roku 1917 byla vydána Balfourova deklarace slibující Židům, dle historického práva, vlastní stát na území Palestiny. V reakci na tuto událost začaly v mezinárodním měřítku vznikat židovské národní rady, přičemž česká židovská národní rada vznikla přesně šest dní před vyhlášením samostatnosti ČSR. Židé měli v nově vzniklé republice velmi dobré podmínky, dokonce byli ústavou uznáni jako národnostní menšina. Měli však jazykovou, kde minimální procento pro uznání menšiny v dané oblasti bylo 20 %, což se jim nikde nepodařilo vytvořit. Následující kapitola se věnuje německým Židům na území ČSR, kteří mnohdy patřili do elitní smetánky obyvatel, především v hlavním městě. Velký počet německy mluvících Židů je na území českých zemí dán historicky; již za vlády Josefa II. sílil trend poněmčování, tudíž i výuka mnohdy probíhala v německém jazyce. S nově vzniklým státem se situace ohledně této otázky trochu zlepšila, ale znatelný posun k oblíbenosti českých škol a odklon od výuky německé nastal až po nástupu Hitlera k moci, tedy od roku 1933.

Dále se podrobněji věnuji rozboru židovské komunity, kterou lze v základu rozdělit na dvě skupiny – Čechožidy a sionisty. Českožidovské hnutí je charakteristické velkou mírou asimilace, někdy byli také označováni za asimilanty, a podporou vzniku ČSR. První čechožidovský spolek vznikl již v roce 1876 pod názvem Spolek českých akademiků židů, ten se poté v éře první republiky přejmenoval na Akademický spolek Kapper. Další důležitý spolek, působící od roku 1894, byla Národní jednota českožidovská, která začala dokonce vydávat vlastní českožidovské listy. Rozšíření českožidovského hnutí na Moravu a poté především na Slovensko bylo velmi problematické, postupně sice vznikla slovenská odnož původního spolku českých akademiků Židů, ale větší vliv a rozšíření tam měli spíše sionisté.

Sionisté a židovští nacionálové jsou někdy bráni jako jedna skupina, ale někteří historici vidí v těchto dvou uskupeních větší či menší rozdíly. Dle Čapkové můžeme rozdíl vidět v tom, že sionisté své hlavní snahy soustřeďují na založení vlastního státu v Palestině a následné odstěhování se na toto místo, zatímco židovští nacionálové svoji rodnou zemi opustit nehodlali. První sionistický spolek zahájil svoji činnost v roce 1893 pod názvem Maccabea. Období konce druhé republiky je typické pro zesílení sionistických snah dostat se do Palestiny, situace začínala být vážná, což si mnoho lidí uvědomovalo, tudíž i jedinci, kteří se neangažovali, se snažili povolení k odjezdu do Palestiny získat, avšak nebylo to nijak jednoduché a pro možnost odcestovat se kandidáti začali pečlivě vybírat a certifikát obdrželi přednostně ti, kdo měli speciální přípravný kurz, tzv. Hachšaru.

V druhé kapitole se podrobně zabývám dalším fenoménem spojeným s touto tematikou, a sice emigrací, kdy ČSR byla buď cílovou destinací těchto emigrantů, či pouze

přechodným místem pro další migraci. Hlavním zdrojem informací, kromě již zmíněných, byla například kniha od Kateřiny Čapkové a Michala Franka *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933–1938*.

Počátkem nástupu nacistů k moci se počet emigrantů, především z Německa, zásadním způsobem zvedl. Jednalo se především o politické odpůrce a v té době již utlačované židovské jedince. Mnoho německých příslušníků našlo útočiště především v sousedním Československu, z důvodu hornatých a zalesněných hraničních přechodů, ilegální přechod byl tudíž o to jednodušší. Mohla se například předstírat rodinná procházka v lese a v nestřeženém okamžiku hranice přejít. Emigrantům dále pomáhal bezvízový styk mezi Německem a ČSR, kdy k legálnímu přechodu stačil pouze platný německý pas a v pohraničních oblastech obyvatelům dokonce stačily pouze legitimace pro malý pohraniční styk. V první fázi se emigranti usídlovali v pohraničních oblastech, oblíbenou cílovou destinací bylo i Brno, ale s postupem času se hlavním cílem stala pochopitelně Praha.

V druhé podkapitole se trochu vracím v čase, a zmiňuji emigrantskou činnost meziválečného období. Mnoho židovských komunit na Východě, především z oblasti Haliče či z Ruska migrovalo na Západ již během nebo koncem války. V Haliči byly žalostné ekonomické potíže a v Rusku byli Židé považováni za viníky atentátu na ruského cara. Tito převážně ortodoxní Židé se však na území budoucího Československého státu zabydlovali pouze v malé míře, početnější skupiny byli spíše ve Slezsku či na Moravě.

Následuje podkapitola s názvem ČSR a uprchlíci, která shrnuje kapitoly předešlé a doplňuje pár základních faktů, například co uprchlíci dělali po příjezdu, jak dlouho mohli pobýt a kdy si museli žádat o další povolení k pobytu.

Situace pro židovské uprchlíky byla složitější a zhoršila se po roce 1935 s norimberskými zákony. Počty uprchlíků z Německa se neúměrně zvedaly k počtu vydávaných certifikátů k vycestování do Palestiny. V ČSR byli především východní Židé považováni na „nežádoucí živly“ a jejich situace se stále zhoršovala.

Ve čtvrté kapitole: Antisemitské události v meziválečném období jsem zmínila pouze dvě zásadní události, a sice Mnichov 1938 a Křišťálovou noc ze stejného roku. Pro tyto dvě podkapitoly jsem jako zdroj využila židovský časopis Maskil a tamní články od rabína Daniela Mayera, zatímco inspiraci pro další podkapitolu o Janu Baťovi jsem hledala taktéž v Maskilu, ale autorem článku je Jan Gazdík

Jsou to dvě zásadní události ve vývoji antisemitských nepokojů proti Židům. Ve třetí podkapitole této třetí kapitoly jsem si dovolila trochu odbočit a pro zajímavost zmínit postavu, jež se k tomuto období také váže. Jan Antonín Baťa, bratr známějšího Tomáše Bati si

pravděpodobně stihl uvědomit rizika narůstajícího antisemitismu včas a svou snahou zachránil několik desítek rodin; podstatné je také zmínit jeho štědrý finanční dar do předválečné sbírky v té době nevídanou sumou.

V další kapitole se snažím shrnout nejdůležitější protizidovská opatření, kterých stále přibývalo, a židovské obyvatelstvo se tím stávalo čím dál méně svobodnější.

Dále jsem se zaměřila na Terezín, podrobněji jsem se podívala na jeho historii od budování samotného města přes vytvoření ghetta až po přeměnu ghetta na tzv. „sídelní město Židů“, což byl projekt „zkrášlování“ celého ghetta pro očekávanou návštěvu zástupců Červeného kříže. Tyto snahy by se daly přirovnat k Potěmkinovým vesnicím a v podstatě i tak splnily svůj účel. Ulice byly najedenou čisté, osázené květinami, hrálo divadlo a místní orchestr a stravovací a zdravotní péče zde byly najednou na skvělé úrovni. Tato iluze se zdařila a skutečná tvář ghetta Terezín nebyla odhalena. Pro tuto celou kapitolu o Terezíně jsem čerpala především z Adlera a knihy: *Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství*, což je rozsáhlá, kvalitně zpracovaná monografie. Dále jsem čerpala z knihy *Terezín, místa utrpení a vzdoru* od Chládkové, Benešové a Blodiga a z knihy *Terezín* opět od kolektivu autorů: Táni Kulišové, Karla Laguse a Josefa Poláka.

Pátá kapitola společně s další podkapitolou je již věnována každodenním židovským rituálům, těm, bez kterých by nemohl proběhnout žádný a, dle pravidel správný, židovský den. Pro páté téma své práce jsem zvolila následující publikace: *Židovské obřady a symboly* od Simona Philipa de Vriese, *Židovské svátky, kalendář od Pesachu po Purim* od Jana Diveckého, dále z knihy *Judaismus, zjevení a tradice* od autora Michaela A. Fishbana, *Praktický Judaismus* od Rev Jisra'el Me'ir Laua a hrstky dalších, avšak výše zmíněné jsou hlavními zdroji informací k tomuto tématu.

Následně jsem se zaměřila na přechodové rituály týkající se především chlapců a poté jsem se již plně soustředila na charakteristiku nejdůležitějších židovských svátků. Navíc jsem se věnovala i svátkům méně důležitým a méně známým, právě z toho důvodu, že jsou v dalších kapitolách zmiňovány prostřednictvím výpovědí přeživších židovských pamětníků. Upozornila bych zde na jeden specifický židovský svátek týkající se sázení stromů – Tu-bišvat, jenž je důležitý pro poslední citát následující kapitoly o slavení svátků v Terezíně.

Předposlední kapitola celé mé práce se věnuje praktikování židovských svátků v Terezíně. Pro tuto část práce jsem čerpala především z archivu s názvem Centrum vizuální historie Malach, kde je možné prostřednictvím moderní techniky nejdříve zaznamenat a díky tomu následně zhlédnout několik tisíc autentických záznamů přeživších obětí holocaustu. Většinu rozhovorů jsem však ve své práci překládala z angličtiny, jelikož českých záznamů

věnujících se problematice židovského slavení v ghettu je opravdu jen hrstka a mnohdy jsem narazila na to, že byla pouze zmínka, že neslavili, tudíž jsem se musela zaměřit na zahraniční pamětníky; i když je pravda, že mnoho z nich mělo stále ještě česká jména a po válce emigrovali většinou do Spojených států či do Austrálie.

Poslední kapitola před závěrem se zabývá celkovým resumé předchozí kapitoly. Snažím se v ní shrnout, zda bylo možné svátky slavit a popřípadě jaké a jak.

1 Národní identita Židů

1.1 Postavení Židů v moderní společnosti

V moderních dějinách Židů především ve střední Evropě, začínaly postupně sílit emancipační procesy a začalo hledání národní identity židovského národa. Celkem brzy vyvstala otázka, zda jsou Židé pouze etnikem, národem, osudovým společenstvím nebo dokonce pouhou konfesí. Jisté je, že jejich postavení v moderní společnosti bylo komplikovanější než u jiných skupin obyvatel, což se historikové zabývající se touto dobou snaží dokázat, přičemž hlavní příčiny této nelehké židovské situace vidí v příčinách vzniku nacionalismu.¹ Vznikem nacionalismu můžeme chápat pád tradičních hodnot stavovské společnosti, kdy vyvstala potřeba najít nového společného jmenovatele pro moderní společnost. Dříve totiž bylo pro jedince rozhodujícím kritériem spíše příslušnost ke stavu či církvi, ale v moderní ne stavovské společnosti nabýval na významu jedincův vztah k rodišti, mateřskému jazyku a tradicím.

„Židy pojila až do jejich emancipace nejen společná konfese, ale i specifický způsob života, specifické vzdělání, specifické zákonodárství založené na Talmudu („Doslova učení či studium. Původně označení klasických rabínských pojednání v Mišně...“²) a také vědomí společné historické zkušenosti.“³ Židovské etnikum mělo v podstatě lepší předpoklady k vytvoření národního společenství než jiná etnika, která svoje historické vědomí a především kulturu v moderní době teprve složitě konstruovala, jelikož sice nemluvili po celém světě stejným jazykem ani neobývali výhradně jedno specifické území, ale plně si to vynahrazovali společným důrazem na historii, jež se opírala o sakrální texty; především je ale pojilo společné očekávání příchodu Mesiáše.⁴

Z mé předchozí myšlenky by mělo být patrné, že židovské emancipační procesy působily zcela opačně než u jiných soudobých etnik a skupin obyvatel. Emancipace stavějící Židy na roveň ostatnímu obyvatelstvu nevedla k národnímu uvědomění, ale spíše ke kulturní, politické i hospodářské integraci s okolním prostředím. Celková integrace židovského národa, kdy docházelo k přijetí národní identity většinové společnosti, se stala určující snahou tehdejší nově vznikající moderní židovské společnosti.

¹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005, s. 5.

² FISHBANE, Michael A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 1996, s. 185.

³ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 5.

⁴ Viz tamtéž, s. 6.

Židé na diskriminaci reagovali různě, mnoho z nich se přidalo k většině a prostřednictvím asimilace se „jakoby rozplynuli v davu“, pro některé, zvláště zapálené sionisty nepřicházela asimilace v úvahu. Stále byl kladen důraz na židovskou důstojnost a respekt k židovskému náboženství a cítění, což dokládalo i tehdy tradované heslo: „*Z obležené pevnosti se neutíká.*“⁵ To v praxi znamenalo, že kdo byl správným Židem, nenechal se pokřtít.

Závěr této kapitoly velice trefně charakterizuje izraelský politik Ben Gurion, jenž se vyjádřil k radikální změně v dějinách židovství: „*Před sto padesáti lety (dnes již dvě stě dvaceti) byly pro všechny Židy společné tři věci: každý Žid se modlil hebrejsky, podřizoval se božímu přikázání a očekával Mesiáše. Dnes je Židům společné jen jedno – každý Žid se ptá, co to znamená být Židem.*“⁶

1.2 Dělení židovské komunity v Evropě a v Čechách

V Evropě na prahu moderní doby existovaly dvě skupiny židovské komunity lišící se od sebe jak sociálním složením, tak mírou kulturní integrace do okolní společnosti. Z geografické polohy plyne logicky rozdělení na východní a západní typ židovství. Této problematice rozdělení se nejvíce věnuje izraelský historik Ezra Mendelssohn.⁷ Pro charakterizování obou typů židovské komunity je nutné definovat určité pojmy, jež budu dále ve své práci používat. První termín je kulturní integrace, u některých sociologů také akulturace, avšak tento termín může být chápán trochu odlišně, když se jedinec prostřednictvím akulturace s kulturou teprve seznamuje a stává se kulturním, což není případ židovského obyvatelstva. Proto zde budu používat pojem kulturní integrace či integrace. Integrace tedy v širokém pojetí značí určitý proces začleňování, zapojování se do určité skupiny či prostředí. V případě kulturní integrace dochází ke splynutí či spojování dané kultury s kulturou vyšší, vyvinutější či zkrátka s kulturou odlišnou. Dochází k postupnému přejímání kulturních tradic, vzorců, způsobu chování a jednání. Nejvyšším stupněm integrace je asimilace, kterou lze charakterizovat takto: „*opustí-li menšina hodnoty a zvyky, které ji odlišovaly, a rozpustí-li se zcela ve většinové společnosti.*“⁸ Pro chápání židovského postavení v moderní společnosti je však důležité zmínit, že přibližně od přelomu 19. a 20. století zhruba

⁵ MARTIN, Bernard a Ernst SCHULIN. *Židovská menšina v dějinách*. Olomouc: Votobia, 1997, Olomouc 1997, s. 243.

⁶ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 6.

⁷ Viz tamtéž, s. 7.

⁸ Tamtéž, s. 9.

do druhé světové války používali Židé především v židovském tisku slovo asimilace v trochu jiném významu, než který nám nabídla předchozí definice. Židovští asimilanti sice usilovali především o kulturní integraci s okolní společností, ale zároveň chtěli zachovat svoji židovskou identitu.⁹ Nechtěli se tedy úplně integrovat či jinak řečeno asimilovat do dané kultury, čímž by ztratili právě svoji jedinečnost. V Československu můžeme v této době mluvit o dvou specifických židovských skupinách, a to o Čechožidech neboli o českých asimilantech a o českých Židech. Čechožidé či čeští asimilanti, jak již název napovídá, usilovali o úplnou kulturní integraci s českým národem, aktivně se podíleli na čechožidovském hnutí a především za první republiky se snažili dosáhnout „*tzv. asimilace usne ad finem – do úplného konce.*“¹⁰ Na druhé straně čeští Židé byli v integračních procesech umírněnější a zdrženlivější, upřednostňovali sice český jazyk, ale hlásili se k židovské národnosti (což za Československa bylo možné, viz následující kapitoly), zároveň se však nepodíleli na českožidovském hnutí.¹¹

Třetí rovinou kulturní integrace byla tzv. kulturně-pluralistická integrace, jež byla typická především pro židovské nacionály a sionisty (sionismus, sionisté, Sión – „... *vlast izraelského národa ... meta židovských nadějí na národní a náboženskou obnovu ... cílem sionismu je politická a duchovní obroda židovského národa ve vlasti jejich otců.*“).¹² Sionisté se tedy v nejširším slova smyslu snaží o vybudování izraelského národa a o návrat do své „rodné“ „vyvolené“ země.

Specifickým rysem této třetí roviny integrace je zachování si vlastní kulturní odlišnosti a soudržnosti, ale zároveň ekonomická a politická asimilace do okolní společnosti. V českých zemích s touto skupinou židovských intelektuálů přichází i paradox. V době rozmáhání kulturně-pluralistické integrace byla totiž většina sionistů natolik integrovaná do české či německé kultury, že měla s hledáním vlastní židovské identity problémy. „*Sionisté v Čechách si proto svou kulturní odlišnost „nezachovávali“, ale často ji teprve vytvářeli tím, že soustavně studovali židovské tradice, literaturu, dějiny a hebrejský jazyk.*“¹³

Po definování stěžejních pojmů této práce se můžeme vrátit zpět na začátek kapitoly, kde jsem rozdělila dvě židovské komunity v Evropě na východní a západní. Pro západní typ židovské kultury byla typická vysoká míra kulturní integrace až téměř asimilace a zároveň obecná tendence potlačit jidiš („*jazyk středo a východoevropských Židů založený na*

⁹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 9.

¹⁰ Tamtéž, s. 9.

¹¹ Viz tamtéž.

¹² Viz FISHBANE, s. 185.

¹³ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 10.

středověké němčině, hebrejštině a slovanských jazycích.“¹⁴) či ortodoxii a přijmout určitou formu židovství, která zahrnovala jistou liberální a reformní tendenci. Charakteristické pro ně dále bylo, že se koncentrovali při větších městech a metropolích, kde však nevytvořili výrazné procentní zastoupení. Negativním dopadem západního chápání židovství byla malá porodnost a především fenomén tzv. smíšeného manželství, kdy docházelo k míšení židovského a nežidovského obyvatelstva, přičemž z těchto manželství většinou „vzešli“ potomci již bez židovských tradic. Tento typ židovské kultury se dále prosazoval například ve Francii, v Německu, Švýcarsku, ve Velké Británii, v Itálii a některých dalších západních oblastech Evropy.¹⁵

Východní typ židovské kultury se naopak charakterizoval nízkou mírou kulturní integrace, snahou o zachování jidiš a tradičního náboženství. Většinou tato komunita náležela k nižším sociálním vrstvám, přičemž však pro ně byla typická vysoká porodnost a naopak nízký počet smíšených manželství. Většinou žili východní Židé ve městech, ale menšího rozsahu, kde dosahovali početní převahy. Tento typ židovské kultury byl dále typický pro oblast Podkarpatské Rusi, většinu Polska a pro Rusko, tedy spíše pro východní část Evropy.¹⁶

1.3 Židovská komunita v Čechách

Pro české země bylo typické západní židovství, kdy většina českých i moravských Židů patřila ke střední či vyšší vrstvě, zatímco vrstva židovských dělníků zde téměř chyběla. Avšak to neznamená, že se Židé měli v českých zemích nadprůměrně, jelikož mezi střední vrstvy se počítají i soukromí drobní podnikatelé a obchodníci, kteří si často jen těžko vydělávali na živobytí. Východní typ židovské kultury se zde téměř vůbec nenacházel, přičemž jednu z příčin můžeme spatřovat v tom, že tuto oblast nezasáhla rozsáhlá imigrační vlna právě východního, ortodoxního židovského obyvatelstva především z carského Ruska, kde byla situace ohledně židovské menšiny žalostná. Ruští židé zde byli dokonce obviněni z atentátu na cara Alexandra III., navíc Židé z oblasti Haliče imigrovali především kvůli zoufalým ekonomickým podmínkám, proto se začátkem 20. století rozmohla imigrační vlna, která však směřovala především do Německa, Francie, Anglie či Vídně, čímž posílila tamní ortodoxní židovské skupiny. Část východních židů se sice usadila v oblastech severní Moravy

¹⁴ VRIES, Simon Philip de. *Židovské obřady a symboly*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 294.

¹⁵ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 7.

¹⁶ Viz tamtéž.

a Slezska, ale bylo to téměř zanedbatelné procento.¹⁷ O důvodech, proč se tato ortodoxní skupina neusídlila i v Praze se dnes mohou historici pouze domnívat, ale jako jeden z důvodů je uváděn fakt, že Praha byla v té době považována za provinční, vyspělé město, kde správa přešla do českých rukou, a tak se uprchlíci mohli obávat jazykové bariéry a velké konkurence. Vzniká nám zde opět paradox, kdy Praha a pražská židovská komunita zůstala „západnější“ než například Berlín, Londýn, Paříž či Vídeň, a nic na tom nezměnily ani nově příchozí skupiny ortodoxních židů po první světové válce, které našly „uplatnění“ v oblasti Podkarpatské Rusi. Židovskou komunitu v Čechách tedy můžeme považovat za nejsekularizovanější v Evropě, jinými slovy docházelo zde k asimilaci a postupnému potlačování židovského náboženství. „Většina Židů byli tzv. třídní Židé, kteří chodili do synagog jen na Vysoké svátky. Před první světovou válkou se jim říkalo „čtyřdní“, protože do synagogy přišli i na oslavu narození císaře Františka Josefa.“¹⁸ Avšak rozdílný přístup k judaismu je patrný i na tak relativně malém území jako bylo Československo, jelikož hovoříme-li o sekularizaci židovské komunity v Čechách, panovala trochu odlišná situace na Moravě, kde byla židovská komunita méně roztržštěná, Židé zde žili více pohromadě, v menších městech, kde tvořili užší komunitu. „Na celé Moravě existovalo jen sedm vesnických židovských obcí, což bylo ve velkém protikladu vůči Čechám.“¹⁹ Souviselo to i s trendem většinové společnosti, kdy procento křesťanských věřících v Čechách bylo menší než na Moravě a z toho důvodu se museli moravští Židé vůči tamní společnosti více nábožensky vymezovat. Další příklad odlišnosti Čech a Moravy můžeme spatřovat ve statistice smíšených manželství. Celková statistika smíšených manželství, tedy těch, v nichž se alespoň jeden z partnerů hlásil k židovskému náboženství, se v Československu mezi roky 1928 až 1933 pohybovala okolo 19 %. Avšak v Čechách se toto číslo vyšplhalo až na 43,8 %, na Moravě 30 %, na Slovensku pouze 9,2 % a v Podkarpatské Rusi šlo o zanedbatelných 1,3 %, což nám opět indikuje rozložení západních a východních Židů v Československu.²⁰

Praha se stala přirozeným centrem židovského života v českých zemích, ale v porovnání s ostatními městy se jednalo o komunitu početně nepatrnou. K porovnání nám poslouží období první republiky, kdy v Praze žilo zhruba 30 000 osob izraelského vyznání, ve Vídni 200 000, v Berlíně 215 000 a ve Varšavě dokonce 350 000 osob vyznání izraelského náboženství.²¹

¹⁷ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. s. 17.

¹⁸ Tamtéž/1938, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 20.

²⁰ Viz tamtéž, s. 21.

²¹ Viz tamtéž.

„Nezanedbatelnou úlohu v postoji českých politiků a inteligence vůči Židům sehrál též první prezident T. G. Masaryk, který se také zasadil o uznání židovské národnosti v důvodové zprávě k československé ústavě.“²² Čímž se dostáváme k další kapitole o židovském postavení v nově vzniklém státě.

1.4 Postavení Židů v novém státě

Datum 28. října 1918 nebylo významné pouze z hlediska vzniku samostatné Československé republiky, ale také umožňovalo zlepšení situace a postavení Čechožidů a českých Židů na tomto území, především díky zásadní postavě, prvnímu Československému prezidentovi Tomáši G. Masarykovi, který viděl v židovské komunitě jistý potencial a rovnocennou skupinu obyvatel, a zásadním způsobem se také podílel na hladké integraci židovské komunity mezi československé obyvatele. „Byl znám mezi Židy celého světa svým zásadním a neohroženým postojem v polenské²³ afěře z roku 1899, a těšil se proto u nich velké vážnosti. Postavení Židů v novém státě bylo jedinečné především tím, že Československo jako jediný stát v Evropě umožňoval svým občanům uvést při sčítání lidu židovskou národnost.“²⁴ Stejně jako Židé celého světa, tak mu byl nakloněn i vlivný židovský tisk v Americe.²⁵ V žádném jiném státě nebylo možné zvolit židovskou národnost bez znalosti alespoň jednoho židovského jazyka, ať jidiš či hebrejštiny, a bez členství v židovské náboženské obci. „V prvorepublikovém Československu se tak k židovské národnosti mohl přihlásit teoreticky kdokoli – záleželo pouze na jeho subjektivním přesvědčení.“²⁶ Postoj Československa k židovské otázce je nutné chápat především v mezinárodních souvislostech. Významným mezníkem se stala tzv. Balfourova deklarace z roku 1917, v níž britská vláda slibovala Židům právo na národní domovinu v Palestině.²⁷ S tím souvisí i vstřícné postavení Spojených států ohledně této problematiky, kdy: „právo na sebeurčení národů ve čtrnácti bodech Wilsonovy deklarace z 9. ledna 1918, které tolik znamenalo pro český národ, si i

²² ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 26.

²³ Údajná rituální vražda Anežky Hružové Židem Leopoldem Hilsnerem nedaleko Polné, známé také jako hilsneriáda, kdy se TGM postavil na stranu L. Hilsnera a veřejně ho podporoval. Viz http://www.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/2000/06/polna (online nahlíženo 27.3.14)

²⁴ ČERMÁKOVÁ, Radka: *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 9.

²⁵ Viz tamtéž.

²⁶ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 26.

²⁷ Viz tamtéž, s. 28.

*židovští nacionalisté vykládali ve svůj prospěch.*²⁸ Reakce na tuto deklaraci přišla vzápětí. Postupně začaly v jednotlivých evropských státech vznikat židovské národní rady, jež měly za úkol zastupovat a prosazovat práva židovské menšiny. V Čechách byla založena Židovská národní rada, se sídlem v Praze šest dní před vznikem samostatné Československé republiky, a hned druhý den od založení bylo učiněno základní programové prohlášení s konkrétními požadavky: *„uznání židovské národnosti a svoboda jednotlivce se k ní přihlásit, plná občanská rovnost, národní menšinová práva a demokratizace židovských náboženských obcí, které by se měly sjednotit pod vedením centralizované vyšší židovské organizace.*²⁹

O další zásadní krok směrem k rovnocennému postavení židovské komunity v Československu se zásadním způsobem zasloužil předseda pražské Židovské národní rady Ludvík Singer. Několik hodin před vyhlášením československé samostatnosti přijali zástupci Národního výboru v Praze – Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný a Otakar Srdínko - zástupce Židovské národní rady v čele s Ludvíkem Singerem, Maxem Brodem a Karlem Fischlem, kteří jim předali memorandum (svá stanoviska), kde byly zopakovány požadavky z programového prohlášení. Ludvík Singer navíc poblahopřál členům Národního výboru k dosažení samostatnosti a připomněl význam židovských poslanců na půdě říšského sněmu.³⁰ Někteří sionisté tento krok považovali za prvopočátek získání důvěry první revoluční vlády a první krok k pozdějšímu uzákonění židovské národnosti. Avšak na druhou stranu zde máme protiargument historika Franka Hadlera, jenž se touto problematikou blíže zabýval, a který argumentuje: *„že česká politická reprezentace nepřikládá audienci zástupců ŽNR nijaký význam. Ani jedna ze sbírek dokumentů z 28. října totiž návštěvu neregistruje a dokonce ani František Soukup ji ve svém dvousvazkovém díle 28. říjen 1918 nezmiňuje.*³¹ Otázka významu vystoupení Ludvíka Singera a ostatních zástupců Židovské národní rady tedy zůstává sporná, ale jisté je, že tato rada určitou roli v utváření smýšlení vůči židovské komunitě sehrála.

V Saint-germainské smlouvě mezi Československou republikou a dohodovými mocnostmi z roku 1919 sice nebyli Židé výslovně zmíněni jako národnostní menšina, ale stejná práva, jaká měl mít státní národ, byla uznána i pro všechny příslušníky „rasových, náboženských a jazykových menšin.“ Konečně se postupně dostáváme k Ústavě Československa, kde byl již termín národnost, oproti předchozí Saint-germainské smlouvě, zmíněn, i když nikoli přímo v textu, ale v důvodové zprávě k paragrafu 128. Tento paragraf Ústavy z roku 1920 mluví obecně o tom, že jsou si všichni státní občané Republiky

²⁸ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 26.

²⁹ Tamtéž, s. 28-29.

³⁰ Viz tamtéž, s. 29.

³¹ Tamtéž.

československé před zákonem rovni a využívají stejných práv, jak politických, tak občanských, nehledě na rasu, jazyk či náboženství. „Židé nejsou tedy nuceni přiznávat se při sčítání lidu, volbách atp. k jiné ethnické národnostní menšině nežli židovské.“³²

Zajímavé je, že Židé byli za první republiky uznáni jako menšina národnostní, ale menšinu jazykovou se jim vytvořit nepodařilo, jelikož dle jazykového zákona ukotveného v ústavě z roku 1920 byl za oficiální jazyk prohlášen jazyk „československý“, a jazykovým menšinám měla být ulehčena komunikace v těch oblastech, kde se vytvořila jiná než československá jazyková skupina s nejméně 20 % zastoupením obyvatelstva. Židé tedy v žádné oblasti nevytvořili jazykovou skupinu nad 20 %, ale poškodili národnosti jiné. Jako příklad nám mohou posloužit Košice, kde byla početná skupina maďarsky hovořícího obyvatelstva a, dle sčítání lidu z roku 1921 tvořila 19,03 %. „Díky části židovského obyvatelstva, se tak na maďarskou menšinu v Košicích nevztahovaly výhody plynoucí z jazykového zákona.“³³

Výsledky sčítání lidu je však nutné brát s rezervou, ne vždy odrážely skutečný stav věcí. Přiznání k židovské či československé národnosti v naprosté většině případů ještě nemuselo znamenat aktivní účast na sionistickém či českožidovském hnutí.

„Poválečný nedostatek nejdůležitějších životních potřeb, převážně potravin, způsobil, že od konce roku 1918 zhruba do konce roku 1920 docházelo v Československu k protižidovským výtržnostem, k rabování a k drancování především židovských obchodů.“³⁴ Prezident byl tímto vývojem značně znepokojen a ve svém prvním projevu před Národním shromážděním se chystal varovat před antisemitismem. Avšak na nátlak vlády byl nucen toto varování vyškrtnout, vláda totiž nevěřila, že je takového opatření třeba.³⁵

1.5 Němečtí Židé v českých zemích

V období emancipačního procesu, především v první polovině 19. století, užívali Židé ke komunikaci v českém prostředí většinou německý jazyk a postupně si osvojovali spíše německou než českou kulturu. Tento fenomén pouze reflektuje historické období a události ve vývoji českých zemí především za habsburské monarchie, kde zásadní roli sehrály reformy

³² ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 29.

³³ Tamtéž, s. 46.

³⁴ ČERMÁKOVÁ, Radka: *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 11.

³⁵ Viz tamtéž.

Josefa II. V židovských školách se hlavním jazykem stala němčina, tudíž se zkouška z němčiny stala podmínkou k výkonu mnoha povolání, včetně povolání rabínského, což logicky ovlivnilo kulturní orientaci židovského obyvatelstva.³⁶ Ruku v ruce s tím šla tehdejší osvícenská židovská ideologie, tzv. *haskala*, která opovrhovala jazykem jidiš, jakožto žargonem ghetta, tudíž nařízení o povinné němčině tato ideologie prosazovala. Jistou roli zde sehrála i vděčnost židovské komunity vůči císaři Josefovi II., který postupně zlepšoval jejich právní a sociální postavení.

Příklon židovské komunity k německému jazyku můžeme spatřovat i v nedobré postavení češtiny, která se teprve stávala jazykem vyšších sociálních vrstev a vzdělanců, s čímž souvisí i postupné prosazování českého jazyka ve vzdělání. V roce 1850 se vyučovalo v českém jazyce pouze na dvou gymnáziích, v roce 1875 se počet zvedl na osm a teprve až v roce 1910 bylo možné absolvovat výuku v českém jazyce na třiceti sedmi školách. Jistý odklon židovské komunity od německých škol a naopak obliba českých škol nastala po Hitlerově nástupu v Německu okolo roku 1933, kdy v mnohých německých školách zavládla antisemitská nálada.

Roku 1848 došlo ke zrušení zákazu migrace, což zapříčinilo rozsáhlé přesuny židovského obyvatelstva, především do průmyslovějších oblastí, mezi které byla v té době počítána pohraniční města na severu a severozápadě Čech, kde převažovalo německé obyvatelstvo nad českým. Docházelo tudíž opět k integraci spíše do německé kultury. V německých pohraničních oblastech a v Praze panovaly odlišné podmínky, ale jednu věc měly tamní židovské komunity společnou, v drtivé většině zastupovaly spíše střední až vyšší vrstvu obyvatelstva.³⁷

Německá židovská menšina patřila, především v Praze, ke smetánce a elitě, židovští němečtí dělníci *de facto* neexistovali. V hlavním městě byli němečtí Židé natolik integrováni do infrastruktury německé komunity, že neměli žádnou potřebu zakládat vlastní židovské noviny či časopisy, své příspěvky psali rovnou do oficiálních německých novin či časopisů. Své reklamy, oznámení o svatbách a úmrtích psali nejčastěji do deníku *Prager Tagblatt*, což byly nejčtenější německé noviny.³⁸

V Československu se postupně vytvořila elitní židovská organizace B' 'nai B' rith, kde převládali němečtí Židé, ale byla zde i hrstka sionistů a dokonce i nepatrná hrstka Čechožidů či českých Židů. Postupně tato elitní organizace začala vydávat měsíčník, zprvu výlučně

³⁶ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 54.

³⁷ Viz tamtéž, s. 64.

³⁸ Viz tamtéž, s. 68.

psaný německy a časem se v něm sporadicky objevovaly i články v češtině. Jednalo se tedy o elitní řád, „jehož mnohé aktivity zůstaly před veřejností skryty.“³⁹

1.6 Čechožidé

Českožidovské hnutí bylo vůči československému státu plně loajální a navíc také zdůrazňovalo svoji příslušnost ke státnímu národu. Zástupci této organizace agitovali během první republiky pro českou národní orientaci a mnohdy se snažili odhadnout taktiku české politické reprezentace, aby se následně mohli přizpůsobit, a tím dokázat své české vlastenectví.⁴⁰ „Zhruba od počátku 20. století se čeští „asimilanti“ (jak si sami říkali) obraceli hlavně proti pojetí židovství jako národního společenství.“⁴¹ Tím se stali jakousi protiváhou k sionistickému hnutí.

Dle Blanky Soukupové byla asimilace pro českožidovské hnutí jednou z nejpevnějších tezí, na které se hnutí v podstatě shodovalo a ve zkratce šlo o „... syntézu většinové a menšinové identity; sloučení, v němž se prosadí jako dominantnější identita většiny.“⁴² Což v přeneseném slova smyslu znamená snahu nalézat pevné vazby k vlasti, k českému národu a k jeho dějinám a umění.⁴³

První českožidovská organizace na sebe nenechala dlouho čekat a pod názvem Spolek českých akademiků židů vznikla v roce 1876, přičemž mezi první Čechožidy patřili převážně Židé z českého venkova, především z jižních Čech, kde žili v symbióze s českým obyvatelstvem, proto zde asimilační hnutí měla šanci vzniknout. Avšak tito první českožidovští vlastenci se setkávali pouze s německými spolky, a proto první již jmenovaný českožidovský spolek vznikl jako jakási protiváha ke spolkům německým.

Hlavní oblastí zájmů českožidovských akademiků byla především kulturní a společenská rovina, kdy postupně docházelo k propojování s některými českými spolky, jako například Uměleckou besedou, Akademickým čtenářským spolkem, Národní jednotou pošumavskou apod. O pár let později vznikl další spolek Or tomid mající za úkol prosadit češtinu jako bohoslužebný jazyk do synagog, a postupně také docházelo k překladům

³⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 72.

⁴⁰ Viz tamtéž, s. 93.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² SOUKUPOVÁ, Blanka: *Češi-židé. K identitě českožidovského hnutí 1918-1926. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 55.

⁴³ Viz tamtéž.

modliteb užívaných při bohoslužbách v synagoze do češtiny.

Českožidovská komunita se začala postupně rozšiřovat a ke konci 19. století byla založena Národní jednota českožidovská, která začala od roku 1894 vydávat Českožidovské listy. Účel těchto listů není těžké uhádnout. Především zde byla snaha o napomáhání Židům integrovat se do české společnosti, hájit útoky ze strany antisemitů a občas zde byly komentovány i politické události. Postupně se pokrokoví Židé z českožidovského hnutí začali vůči české veřejnosti a českým politikům vymezovat: „Změnili jsme taktiku, neboť při dosavadním našem postupování ztráceli jsme charakter, úctu sami před sebou. Museli jsme jít s těmi, a mnozí ještě doposud tak činí, o nichž jsme věděli, že o nás hrubě nestojí.“⁴⁴

Se vznikem Československé republiky bychom s nadsázkou mohli říci, že došlo k završení českožidovských snah. Čeština se přirozeně prosadila jakožto bohoslužebný jazyk v synagogách, německé židovské školy v Čechách byly postupně rušeny, prezidentem se stal T. G. Masaryk, jenž se s řadou předních osobností českožidovského hnutí znal osobně, a navíc ministrem průmyslu a obchodu se stal Adolf Stránský, který byl považován za jednoho ze zakladatelů Spolku českých akademických židů, i přesto, že později konvertoval ke křesťanství. V této době vzniku a především v prvních počátcích první republiky bylo charakteristické období, nazývajícím se modernizace společnosti. Ta se projevovala především urbanizací a demokratizací.⁴⁵ Byl to svět nestálosti a vzpomínání se z válečných hrůz. „Poválečné prudké zchudnutí společnosti, politická a společenská nevyprofilovanost ve chvíli vzniku nových byrokratických struktur, vyvolávaly akty netolerance vůči židům (Židům) ze strany většinového národa – Čechů, akty, jimž státní aparát nedokázal čelit.“⁴⁶

I přes občas nesnadné podmínky pro židovské obyvatelstvo vidělo českožidovské hnutí ve vzniku samostatnosti ČSR jistou výhodu, „byli také jedinou skupinou uvnitř židovské populace Čech a Moravy, kteří si přáli vznik Československa,“⁴⁷ a po právu tedy doufali, že se jejich snahy ocení například tím, že se stanou rovnocennými partnery českým spolkům a budou moci rozhodovat o židovských otázkách. Avšak jejich naděje se nesplnily, po vzniku ČSR měli rozpačitý program, ale především nepočítali s připojením Podkarpatské Rusi a Slovenska, což nahrávalo spíše dalšímu hnutí – sionistům. Dále je nepříznivě ovlivňoval latentní antisemitismus, který se po válce občas projevoval ve formě manifestací či veřejných verbálních projevů.⁴⁸

⁴⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 102.

⁴⁵ Viz SOUKUPOVÁ, s. 51.

⁴⁶ Tamtéž, s. 64.

⁴⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 106.

⁴⁸ Viz SOUKUPOVÁ, s. 52.

Čechožidé se po válce, za první republiky, zaměřili na úplnou asimilaci. Změnily si stanovy a název, a vznikl tedy Akademický spolek Kapper. Došlo i ke změně pravidel přijímání nových členů, zájemce o vstup do spolku Kapper již nemusel být mojžíšského vyznání, jak tomu bylo u těchto spolků doposud. Prosadili se zde snahy o asimilaci až do konce, což je pouze logický důsledek faktu, že mladá generace Čechožidů byla již vesměs do českého národa plně integrována.⁴⁹ Překotné snahy Čechožidů dokázat své češství se samozřejmě setkali s posměšným komentářem z druhé strany pomyslných vah, přímo od sionistů: „*Snaha českožidovských akademiků zastřít své židovství a dokázat své stoprocentní češství zavedla celkem pochopitelně podnět posměšným komentářům ze strany sionistů.*“⁵⁰ Což nám dokládá událost z roku 1918, kdy se uvažovalo o změně a novém názvu českožidovského spolku a redaktor Židovských zpráv Ben Jomtov vyhlásil soutěž na nový název pro Spolek českých akademiků židů. Zazněla zde hanlivá jména, která podtrhovala češství a odsouvala židovskou myšlenku do pozadí, jako například: Praotec Čech, Spolek pravých československých akademiků nebo například Jan Žižka z Trocnova, Spolek husitských akademiků československých.

Ve druhé polovině dvacátých let prožívalo Československo paradoxně dobu největšího rozmachu. I přes ekonomické potíže spojené především s hospodářskou krizí roku 1929, procházelo obdobím hospodářské konjunktury a to nejen na poli ekonomickém, ale i v politice, což přispívalo i k utišení antisemitských vášní a k rychlejší integraci židovského obyvatelstva do českého kulturního a jazykového prostředí. Oproti sionistickému hnutí však mělo hnutí českožidovské problémy v agitaci v rámci celého státu, dařilo se jim především na území Čech, zatímco na Moravě a především na Slovensku mělo toto hnutí jen pramalý vliv. „*O rozšíření českožidovských aktivit na Moravu a Slezsko se pražští organizátoři snažili již na počátku 20. století.*“⁵¹ Postupně byly zakládány českožidovské jednoty nejdříve v Ostravě a později i v Brně. Určité snahy o spojení českožidovského hnutí v čele s Josefem Musilem započaly již před první světovou válkou, ale plně zesílily až rok po ukončení války, kdy se podařilo vytvořit zřizující výbor budoucí Národní jednoty českožidovské na Moravě. Koncem roku 1919 již na Moravě existovaly s tímto zaměřením čtyři spolky. „*Počty členů se však velmi lišily – v jihlavském Spolku bylo tehdy okolo 300 členů, v Olomouci 104, v Ostravě 100 a v Brně pouze 40.*“⁵² Hlavní oblastí zájmu těchto spolků byla bezesporu školní výuka. Především zde byly snahy zapisovat židovské děti z Moravy a Slezska do českých škol, na

⁴⁹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 137.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 141.

⁵² Tamtéž, s. 142.

druhou stranu však zásadně odmítaly výuku židovského jazyka v jazyce německém, což samozřejmě odporovalo celé českožidovské myšlence.

Situace na Moravě byla zkomplikována silným vlivem sionistického hnutí, které se opíralo o podporu celých židovských náboženských obcí. Dalším problémem na tomto území byla skutečnost, že většina moravských Židů, během první republiky, stále používala v denní komunikaci němčinu. K větší aktivitě českožidovského hnutí na tomto území Československé republiky přispěl až silící nacionalismus a diskriminace židovství v sousedním Německu. Za určitý mezník lze dále považovat přijetí norimberských zákonů z roku 1935, kdy se postupně začala aktivovat i menší města, např. Vizovice, Napajedla, Vyškov atd. Avšak ani události pozdních třicátých let na Moravě nevyprovokovaly zásadní rozšíření českožidovského hnutí, větší vliv zde mělo, již zmíněné, sionistické hnutí.

Situace na Slovensku byla ještě o trochu problematičtější než na Moravě a ve Slezsku. O první snahy se zde pokoušel již Akademický spolek Kapper, ale k rozšíření českožidovského hnutí na území Slovenska docházelo až od poloviny třicátých let 20. století. Situace slovenských Židů byla velmi rozdílná od situace Židů v Čechách, což dokládá i referát Otakara Levého z Košic na sjezdu SČŽ z počátku roku 1937: „*My na Slovensku jsme v začátcích práce, kterou jste vy v Čechách absolvovali již před čtyřiceti až padesáti léty.*“⁵³ Slováci totiž museli čelit v té době již vysoce organizovanému sionistickému hnutí. Určitým světlým bodem z počátku třicátých let bylo založení prvního časopisu Slovenský domov a významným mezníkem byl dále rok 1935, kdy došlo k úmluvám mezi spolkem Kapper a Sdružením slovenských akademiků židov v Bratislavě, ze kterého vzešel nový časopis Úsvit. Rozšíření českožidovských aktivit mimo území Čech se tedy nesetkalo s větším úspěchem a rozhodně neodpovídalo vynaložené energii ze strany pražského centra. Na druhou stranu byla tato absence podpory vynahrazována silnou českožidovskou základnou v Čechách, a to především v jižní a východní části.

Nástup nacistické moci v sousedním Německu znamenal pro českožidovské hnutí velkou ránu. Idylu dvacátých let radikálně ukončil nástup Hitlera k moci, přičemž hned první protižidovské hnutí organizované nacisty nastalo již 1. dubna 1933. Českožidovská organizace se od nástupu nacismu neustále snažila přesvědčovat obyvatelstvo, že splnutí Židů s okolním československým obyvatelstvem je stále možné a potřebné. Velkou snahu projevil i Ervín Neumann ve své propagační brožuře s názvem: *Práce, program a cíl Svazu Čechů židů v ČSR*, napsaného v dubnu roku 1937. V této brožuře se snažil postihnout důležité

⁵³ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 145.

rozdíly mezi českou a německou asimilací. Oddíl o české a německé asimilaci zde dále uvádím v plném znění: „*České asimilační hnutí ukazuje cestu. Organizované asimilační hnutí v Československu vyrostlo z revoluční protirakouské tradice. Má původ vzniku hodně rozdílný od podobných hnutí v jiných státech, na příklad v Německu. Židovská asimilace k českému národu vznikla v dobách, kdy se všemu českému vedlo velmi zle, a zrodila se nikoli v knížecích palácích jako asimilace diktovaná šlechtou shora, nýbrž jako hnutí zrozené ve venkovských chalupách drobných rolníků a obchodníků. Je to strom vyrostlý z úrodné půdy české humanitní ideje. Židé na počátku minulého století jasně poznali, že byli osudem spojeni s českým národem v nedílném společenství ducha a krve. Ti z nich, kdož si to uvědomovali, jdou nekompromisně za touto myšlenkou. Prvá generace bojuje na barikádách z r. 1848 proti Windischgrätzovi, druhá s Palackým a Riegrem buduje českou Prahu a třetí konečně uskutečňuje dávný sen generací předcházejících: samostatné Československo. Pomáhá vytvářeti národní vojsko a stojí neochvějně ve službách mladého státu ve chvílích nejhorších.*

*V Německu se asimilace ubírá jinou cestou. Jejím prorokem byl slavný spisovatel Mendelssohn, který navštěvoval všechny německé dvory a přesvědčoval krále i knížata o nutnosti židovské spolupráce s německým lidem. Žel bohu obracel se více na knížata a šlechtu než na lid, který židům neporozuměl a byl stále obětí nesčetných tajuplných pověr a bajek. Německá asimilace je hnutí, které nevyrostlo proto z lidu pro lid. Židé v Německu, majíce všechna občanská práva jako jejich spoluobčané, nikdy nepřestávali tvořit duchovní ghetta. Psyche židovského lidu zůstala širokým masám německého lidu neznáma, neboť německé asimilační hnutí nemělo nikdy široké lidové základny. Rok 1933 je dítkem této politiky.*⁵⁴ Dle knihy od Čapkové, v které se tento úryvek textu nachází, se však Neumann dopustil řady nepřesností a polopravd. Je naprosto zřejmé, že asimilační hnutí v Čechách a v Německu muselo být odlišné už jen vlivem hlavní myšlenky. Především, jak již bylo několikrát zmíněno, snažilo se Českožidovské hnutí probudit u Židů na území Československa společné české cítění, a tím pádem se zaměřovalo především na německou komunitu, kde se ji snažilo přesvědčit o správnosti a nutnosti přijmout český jazyk a kulturu. V Německu tento problém logicky odpadával, jelikož tam byla pouze židovská německá menšina, kde opravdu nebylo potřeba u Židů probouzet německé národní povědomí.

Za nesrovnalost v Neumannově textu Čapková označuje postupné přejímání asimilace. V českých zemích se sice asimilace dostávala do povědomí „zdola na horu“ –

⁵⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 157.

od venkovského obyvatelstva do vyšších kruhů společnosti, ale v Německu asimilační snahy nesouvisí s Mendelssohnem, ale charakter asimilačních snah v Německu souvisí s národnostně jednolitým státem bez větších konfliktů, jak tomu bylo například v českých zemích. Integrace Židů do německé kultury tudíž postupovala velmi rychle, a to ve všech sociálních vrstvách.⁵⁵

Za další přehnanou interpretaci považuje Čapková větu ohledně českých Židů, kteří údajně již v 19. století jasně poznali, že jejich osud je spojen „s českým národem v nedílném společenství ducha a krve“. Jak jsem již naznačila, nebyl v 19. a na počátku 20. století vývoj asimilačních snah nikterak slavný, což nám mohou dokládat i antisemitské bouře z roku 1848, kdy bylo sbližování Židů a Čechů naopak pozastaveno.

Je potřeba tedy vždy takovéto texty a výroky brát s rezervou a podložit si je určitými historickými vědomostmi a skutečnostmi.

Dalším charakteristickým rysem českožidovské ideologie ve třicátých letech byla tzv. taktika lokalizace nebezpečí. S touto myšlenkou je spojen filozof Jindřich Kohn, který roku 1933 na schůzi Svatu Čechů židů pronesl: „*Naším dnešním heslem je ne protestovat, ne manifestovat, nutno lokalizovat, chránit naše hranice tak, aby to, co hrozí za hranicemi, také za hranicemi zůstalo.*“⁵⁶ S touto novou hrozbou došlo i ke zpřetrhání politických, hospodářských a kulturních svazků s Německem, a ČSR se tím otevřela spolupráce se státy Malé dohody, tedy především s Jugoslávií a Rumunskem.

Přibližně v této době, tedy koncem třicátých let 20. století, vrcholily emigrační snahy jak německého obyvatelstva z ČSR, to především po mnichovské dohodě, ale také k emigraci židovského obyvatelstva z východní Evropy – především z Ruska. Této problematice emigrace se budu věnovat v jedné z následujících kapitol.

1.7 Sionisté

Jak již bylo mnohokrát nastíněno, hlavním protipólem k českožidovskému hnutí, a tedy hlavním protivníkem v židovské komunitě v českých zemích, se stal židovský nacionalismus či sionismus. Někteří historikové vidí v sionismu a židovském nacionalismu zásadní rozdíl. Někdy je židovský nacionalismus chápán jako nadřazený pojem, někdy je

⁵⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 158.

⁵⁶ Tamtéž, s. 162.

dokonce užíván v protikladu k sionismu. „*Oproti sionistům, kteří usilovali o založení židovského státu, nemínili židovští nacionálové nikdy opustit svoji rodnou zemi. Cílem jejich aktivit bylo hlavně zajistit a chránit práva židovské národnostní menšiny v zemi, kde žijí.*“⁵⁷

Avšak toto rozdělování dvou koncepcí pro situaci v Čechách není zcela na místě, jelikož zájmy a cíle židovských nacionálů a sionistů v Čechách se do jisté míry mísily a často bylo velice těžké rozlišit, kdo do jaké skupiny patří. Jelikož, nejen židovští nacionálové, ale právě i sionisté se ve výsledku snažili prosadit uznání židovské národnosti a především se snažili o rozvíjení židovské kultury v diaspoře, tedy mimo území „rodné“ Palestiny. Měli proto dokonce zvláštní pojem – *Gegenwartspolitik*. Sionisté také mohli tyto snahy chápat jako určitý předstupeň k mobilizaci židovského obyvatelstva a přípravu k budoucí emigraci do Palestiny. Jejich heslem v této záležitosti bylo: „*Návrat k židovství před návratem do země židovské.*“⁵⁸

Další skutečnost, která sblížovala židovské nacionalisty a sionisty, byl hrozící protivník z řad českých a německých asimilantů. Pokud proti nim chtěli uspět, museli se navzájem spojovat a podporovat se.

Je důležité si uvědomit, že sionistické spolky byly v Československu součástí Světové sionistické organizace, která působila v okolních evropských státech. Pokud bychom chtěli porovnat sionismus v ČSR oproti sionismu v Polsku či Podkarpatské Rusi, opět se obloukem vrátíme k základnímu rozdělení typu židovské kultury na východní a západní, viz kapitola 1.2. Dělení židovské komunity v Čechách a v Evropě. Pouze připomenu, že se sionisté ve východním typu židovské společnosti lišili od okolního obyvatelstva nejen náboženstvím, ale právě i způsobem života, kulturou, tradicemi a odlišnou etnicitou či národností. Sionistické hnutí se tak od ostatních Židů v této oblasti Evropy odlišovalo pouze tím, že propagovalo vznik sekulárního židovského státu v Palestině. Naopak sionisté ze západního typu židovské kultury byly více integrovány do okolní společnosti a lišili se v tom, že poukazovali na národní charakter židovství. De facto se může jednat o Židy, kteří se obrátili k sionismu až poté, co selhala jejich integrace do okolních národů. „*Podobně i v Čechách tvořili první generaci sionistů Židů, kteří byli již dříve plně integrováni do české či německé kultury. Nechtěli se však plně asimilovat, nebo je toto řešení neuspokojovalo.*“⁵⁹ Rozdíly v sionistickém hnutí však byly i v rámci ČSR. Především situace v Čechách se lišila od situace na Slovensku či v Podkarpatské Rusi, ale o této skutečnosti jsem hovořila již v rámci

⁵⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 175.

⁵⁸ Tamtéž, s. 175.

⁵⁹ Tamtéž, s. 176-177.

kapitoly o českožidovském hnutí. Příkladem rozdílných podmínek může být židovské školství, což bylo časté jablko sváru právě mezi sionisty a Čechožidy, kdy bylo sionistům vyčítáno, že podporují separování židovské komunity od ostatní společnosti. Na druhé straně však sionisté dosáhli větších úspěchů mimo Čechy, především v Podkarpatské Rusi, kde se podařilo založit hebrejské gymnázium v Mukačevě, kde byl pro výuku uplatňován hebrejský jazyk.

Nejvýznamnější představitelé sionistického hnutí v meziválečném Československu pocházeli paradoxně z oblasti Čech a Moravy, tedy z oblasti s nejmenším počtem Židů. Možná se snáze prosazovali díky sekulárnímu vzdělání, které jim tyto oblasti bez problémů umožňovaly. Na druhou stranu se mohli sionisté ze Slovenska a Podkarpatské Rusi pouze těžko prosazovat, když si sionističtí Židé z Čech a Moravy neustále udržovali výsadní vedoucí postavení ve státě. Avšak charakter sionistického hnutí se v určitých rysech odlišoval i v rámci Čech a Moravy. Na Moravě se myšlenky Theodora Herzla, rakousko-uherského židovského novináře a především hlavního představitel sionistického hnutí⁶⁰, šířily rychleji a účinněji než v Čechách a to především díky geografické výhodě, kdy Morava měla bližší kontakt s Vídní. Morava měla dále lépe fungující židovskou samosprávu, kdy i po zrovnoprávnění židovského obyvatelstva roku 1867 „zůstala v desítkách moravských měst správa bývalého židovského ghetta či čtvrti v rukou židovské administrativy.“⁶¹ Existence této židovské samosprávy jistě přispěla k utužení židovské sounáležitosti a jistě přispěla k rozmáhajícímu se židovskému nacionalismu. Průkopníkem sionistického hnutí na Moravě byli Otto Abeles a Berthold Feiwel, kteří již v roce 1894 založili v Brně spolek Veritas.⁶² Feiwel se během svých studií ve Vídni seznámil s Theodorem Herzlem a dokonce mu pomáhal zorganizovat první sionistický kongres.

V Čechách byla situace odlišná, zde byla židovská populace značně sekularizována. První impuls ke vzniku prvního studentského sionistického spolku v Čechách vzešel od studentů, kteří však nepocházeli z Čech, ale z Ruska.⁶³ Nový spolek tedy vznikl v roce 1893 v Praze s názvem Maccabea, avšak z řad židovského studentstva nebyl o takový spolek přílišný zájem. Hlavní myšlenkou spolku byl odpor vůči liberalismu a hlavně striktní postoj vůči asimilaci – ať k českému, či německému národu. Po třech letech se spolek pojmenoval a vytyčil si nové cíle: „*probouzení a povznesení národní sounáležitosti všech židovských*

⁶⁰ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 178.

⁶¹ Tamtéž, s. 179.

⁶² Viz tamtéž.

⁶³ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina: Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepce v prvorepublikovém Československu. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 65.

studentů a péči o národní dějiny a literaturu.“⁶⁴ Avšak ani tato nová koncepce nevzbudila u židovské populace větší ohlas, proto se roku 1899 spolek definitivně přejmenoval na Bar Kochba s dvojjazyčným podtitulem „*Verein der jüdischen Hochschüller in Prag / Spolek židovských akademiků v Praze.*“⁶⁵ S novým názvem přišel i nový program, jehož hlavním směrem byl opět židovský nacionalismus. První hlavní posilou tohoto nového spolku byli zklamaní Čechožidé, osobnosti jako například Arthur Klein, Josef Kohn a další.⁶⁶ Jinou početnou skupinou v rámci spolku Bar Kochba byly studenti českých vysokých škol v Praze. Počet česky mluvících sionistů v tomto spolku tedy neustále narůstal, přičemž všichni čeští studenti mluvili plynule česky i německy, zatímco někteří němečtí členové spolku aktivně češtinu neznali. V prvních letech bylo fungování sionistického spolku Bar Kochba plně finančně závislé na spolku Theodora Herzla, přičemž tyto dva spolky určovaly charakter sionistického hnutí před válkou i po ní avšak změnil se poměr sil – po roce 1918 se postupně do čela hnutí dostal spolek Theodora Herzla. Velkou inspirací pro spolek Bar Kochba bylo východní židovství, ale jak již víme, Praha se před první světovou válkou cílem východo židovských uprchlíků nestala, takže se sionisté v Praze museli inspirovat sionisty především z Berlína či Vídně.

Se spolkem Bar Kochba je také spojen první oficiální sionistický časopis z roku 1907, s charakteristickým názvem *Selbstwehr* neboli *Sebeobrana*, „... *typický pro jejich ideologii založenou na pocitu ohrožení antisemitismem a potřebě obrany před ním.*“⁶⁷

Spolek Bar Kochba byl dále důležitý i tím, že podporoval různé sionistické akce a organizace, mezi které patřil například Židovský lidový spolek Sion či Židovský ženský spolek. Další významný sionistický spolek pro dívky a paní nesl název *Mädchenklub*. Byl však velmi významný v tom, že členka tohoto klubu Marta Schicková, se stala historicky prvním Židem z Čech, který se usadil v Palestině.

Cíle zájmu sionistického hnutí se postupně soustředily nejen na inteligenci, studenty, dívky či ženy, ale i na mladou generaci, kdy vznikl spolek *Haschadar*, v překladu z hebrejštiny červánek, který se zaměřoval na středoškolskou mládež. „*Členové Bar Kochby založili ovšem i Židovský spolek pro zpěv a hudbu v Praze / Jüdischer Gesangs-und Musikverein in Prag.*“⁶⁸ Tento spolek se zaměřoval především na nacvičování židovské

⁶⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina: Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepce v prvorepublikovém Československu. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 65.

⁶⁵ Tamtéž..

⁶⁶ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 180.

⁶⁷ Tamtéž, s. 179.

⁶⁸ Tamtéž, s. 192.

chorální hudby pod vedením Richarda Taussiga, což byl pěvec pražského německého divadla.

„Až do první světové války se sionisté z Čech zabývali svými židovskými kořeny převážně na akademické úrovni.“⁶⁹ Především se snažili naučit hebrejsky. Navštěvovali různé kurzy s tematikou židovských dějin a kultury a diskutovali o možné domovině na území Palestiny. Nová oblast zájmu přišla během první světové války, kdy docházelo k masivnímu přílivu židovských uprchlíků z Haliče, kterým poskytovali základní pomoc a útočiště. V Čechách bylo na podzim roku 1918, dle „Židovských zpráv“, přibližně sedm tisíc haličských uprchlíků.

Důležitým mezníkem pro sionisty z celé Evropy byly bezesporu mezinárodní snahy na konci první světové války. Již zmíněná Balfourova deklaráce z roku 1917 slibovala Židům právo na národní domovinu v Palestině.⁷⁰ Tuto deklaraci mohl zaštitit britský ministr zahraničí Balfour díky tomu, že se Palestina koncem války dostala pod britskou kontrolu, čímž byla ukončena staletá turecká nadvláda nad tímto územím.⁷¹ Tyto události tedy posunuly plány židovské populace z roviny spekulací na seriózní mezinárodní diplomacii. Další významná listina této doby, Wilsonova deklaráce z roku 1918, také zásadním způsobem usnadnila politická jednání židovských nacionálů, podrobněji viz kapitola 1.4. Postavení Židů v novém státě.

„Specifickým rysem židovské komunity v Čechách bylo propojení židovské ortodoxie s hnutím židovských nacionálů.“⁷² Avšak ortodoxních Židů v Čechách žilo jen velice málo, jistou posilou v Praze byli po první světové válce Židé z Podkarpatské Rusi.⁷³ Hlavní a v podstatě jedinou organizací sdružující ortodoxní Židy v Čechách byl spolek „Sinai – Spolek k podpoře konservativního židovství v Praze“.⁷⁴ Vztah ortodoxních Židů a sionistů byl velice vřelý a napomáhala tomu i skutečnost, že sám vrchní rabín v českých zemích Heinrich Brody byl zároveň zapáleným sionistou.

Sionistické hnutí se po první světové válce těšilo oblibě a nepramenilo to z početní převahy, ale z oblíbenosti a vřelého přijetí od předních českých osobností a politiků. „Důvodem kladného přijetí sionismu v české společnosti byla především oddanost židovských

⁶⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 180, s. 195.

⁷⁰ Viz ZAHRADNÍKOVÁ, Marie: *Palestina – země zaslíbená? Pohled českožidovských asimilantů a sionistů na Palestinu ve dvacátých letech. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 81.

⁷¹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 197.

⁷² Tamtéž, s. 206.

⁷³ Viz KRUŽÍKOVÁ, Jana: *Židovské náboženské obce a ortodoxní Židé v Československé republice ve dvacátých letech 20. století. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum, Praha 2003, s. 104.

⁷⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 207.

*nacionálů ideálům Masarykovy demokracie, jejich zakořeněním v české a německé kultuře a zvláště jejich velice mírnými požadavky, které se zaměřovaly zvláště na kulturní obrodu židovského národa.*⁷⁵

Není velkým překvapením, že se postupně hybnou silou sionistického hnutí, tak jako v jiných organizacích a hnutích, stala aktivita mládeže. Před válkou se hlavní sionistické aktivity soustředily především okolo dvou, již zmiňovaných spolků, Bar Kochba a Theodor Herzl, avšak poválce se centrum zájmu sionistické ideologie přesunulo z akademického prostředí do prostředí zaměřeného na mládežnickou organizaci. Počet mládežnických organizací neustále narůstal a především ve třicátých letech zaznamenaly české sionistické mládežnické spolky největší rozkvět. Mezi nejznámější a tím pádem i početně nejsilnější patřila organizace Makkabi, kterou můžeme s jistou nadsázkou připodobnit k českému Sokolu.

Makkabi se dále rozdělovala do desítek poboček po Čechách i na Moravě a zaměřovala se spíše na tělesnou výchovu než na výchovu sionistickou. Organizace Hagibor a Hakoach se dále specializovaly již na vybrané sporty, jako byl například fotbal, atletika, plavání a jiná sportovní odvětví. *„Mezi špičkovými závodníky Hagiboru vynikali na mezinárodní úrovni zvláště plavci, kteří ve dvacátých a třicátých letech reprezentovali Československo na mezinárodních soutěžích.*⁷⁶

Stejně jako u českožidovského hnutí, tak i u sionistů se postupně pozornost a propaganda v druhé polovině dvacátých let začaly posouvat směrem na Slovensko a Podkarpatskou Rus, kde bylo sionistické hnutí téměř „v plenkách“. Hlavní zásluhu na rozšíření sionistického hnutí do této oblasti měl Oskar Neumann, jenž později v Palestině přijal jméno Jirmejahu Neumann.⁷⁷ Ve svých vzpomínkách o počátcích sionistického mládežnického hnutí na Slovensku se vyjadřuje poměrně kriticky: *„Při tehdejší duchovní struktuře židovské mládeže na Slovensku působily na mládež nejdříve jen vnější efekty skautského hnutí: pěkný stejnokroj, rázná vojenská disciplína, vlajky a všechny další vnější věci, zatímco hlubší výchovné myšlenky a velký ideál chalucim⁷⁸ zůstal nepochopen a nebyl vůbec zahrnut do pracovního programu.*⁷⁹ Avšak i to byla určitá strategie, jelikož přitažlivost těchto vnějších věcí byla tak silná, že dokázala židovskou mládež přilákat.

⁷⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 212.

⁷⁶ Tamtéž, s. 212.

⁷⁷ Tamtéž, s. 256.

⁷⁸ Příslušníci sionistického mládežnického hnutí, první obyvatelé Izraele, sionisté, kteří mimo jiné připravovali půdu v zemi Izraelské pro další osadníky. Viz <http://www.holocaust.cz/cz/resources/dict/chalucim> (online nahlíženo 26. 2. 14).

⁷⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 256-257.

Třicátá léta v ČSR byla charakterizována jako demokracie ve stínu nacismu. Do popředí se zde dostávají spolky a organizace mající za úkol péči o německé židovské uprchlíky v Čechách a na Moravě a sionisté samozřejmě nezůstávali v těchto aktivitách pozadu, kdy se pražská pobočka tohoto hnutí dostala do čela celosvětové organizace na pomoc židovským uprchlíkům se zkratkou HICEM. Snažili se zmírnit bídu utečenců nejen materiální podporou, ale pomoc zahrnovala i možnosti vzdělání. „*Děti německých Židů se mohly účastnit výuky na základní židovské škole v Praze, kde pro ně navíc byly otevřeny i kurzy češtiny. Především se však sionisté snažili obstarat pro uprchlíky co největší počet víz.*“⁸⁰ Organizovaly se odjezdy vlaků plných německých židovských uprchlíků do Palestiny, většinou z Wilsonova, dnešního hlavní, nádraží v Praze.

V roce 1938 se v důsledku mezinárodních událostí přidali k německým Židům i uprchlíci z Rakouska a později i ze Sudet. „*V období mezi okupací v březnu 1939 a vypuknutím války o pár měsíců později se podařilo ještě pomoci zhruba dvěma stům Židů z Československa díky neúnavné práci Viktora Fischla a Leo Hermanna, kteří v londýnském exilu založili organizaci Self-aid Association of Jews from Czechoslovakia (Svépomocná společnost Židů z Československa).*“⁸¹ Během svého působení v Londýně se Fischl setkal i s Janem Masarykem a později se stal šéfem jednoho oddělení na ministerstvu zahraničí a byl tak blízkým spolupracovníkem Masaryka.

Otázka emigrace do Palestiny v období konce druhé republiky se stala velice aktuální. Pro sionisty v českých zemích bylo zprvu typické, že tuto emigraci různě odkládali a posouvali, ale situace v mezinárodní politice jasně směřovala myšlení drtivé většiny sionistů k radikálnímu posunu. A po Mnichově se situace zásadně změnila. „*I celá řada českých a německých Židů, kteří se v sionismu neangažovali, hledali možnosti, jak se dostat ze země – ať již do Palestiny, či jinam.*“⁸² Na-neštěstí byly počty certifikátů pro vycestování do Palestiny značně omezeny, a proto byli přednostně vybíráni ti kandidáti, kteří prošli přípravným zemědělským či řemeslnickým kurzem, tzv. hachšarou.⁸³ Také byli přednostně vybíráni ti, kteří se nějakým způsobem zasloužili o sionismus v českých zemích.

⁸⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 260.

⁸¹ Tamtéž, s. 264.

⁸² Tamtéž, s. 264-265.

⁸³ Viz tamtéž.

2 Československo jako cílová či přechodná destinace emigrantů

2.1 Bouřlivý rok 1933

Frekvence emigrantů, především z Německa, zásadním způsobem vzrostla až roku 1933 po nástupu nacismu k moci. Postupně byly zakázány konkurenční politické strany a odborové organizace, docházelo k pronásledování politických protivníků a začaly se zakládat první koncentrační tábory, čímž se dalo najevo, že se nebude tolerovat žádná názorová opozice. Někteří utíkali kvůli svým politickým názorům, ale většina pro svůj židovský původ a kvůli omezování svobod židovských obyvatel.⁸⁴ Hlavním cílem těchto německých uprchlíků bylo především sousední Československo, a to především díky hornatému, zalesněnému a špatně střeženému, hraničnímu terénu. „*V zalesněném terénu bylo například možné předstírat nedělní výlet do přírody a v nestřeženém okamžiku překročit hranici.*“⁸⁵ Hranice v té době nebyla opatřena plotem či jinou fyzickou překážkou a především na československé straně byla ostraha slabá, kdy ji zajišťovala tzv. finanční stráž, která se od roku 1936 stala součástí nově zřízené Strážní obrany státu (SOS). Do SOS složky patřily ale i další ozbrojené síly, především policie a četnictvo.⁸⁶

V této době dále platil bezvízový styk mezi Československem a Německem, tudíž legální „uprchlíci“, kterým nehrozilo bezprostřední zatčení v Německu, mohli s platným dokladem v klidu přejít běžný hraniční přechod. Většinou jim k přechodu státních hranic postačil platný německý cestovní pas, ale v některých případech se mohlo dokonce přecházet pouze na základě legitimací pro malý pohraniční styk. Ten se vydával obyvatelům území v bezprostřední blízkosti hranic a umožňoval přechod hranic bez cestovního pasu. V některých případech dokonce i mimo hraniční přechody.⁸⁷

V průběhu prvních měsíců nacistické vlády v Německu se především jednotky SA snažily uprchlíky dopadnout i na československém území. Snažily se zde najít a terorizovat politické a židovské uprchlíky, a tak se ČSR stala dočasným „bojištěm“ nacistů a jejich odpůrců. Ne vždy však byly tyto akce úspěšné, což nám dokládá následující událost: „*V březnu 1933 se například skupina mužů SA snažila na československém území, v Hoře Svaté Kateřiny v Krušných Horách, dostihnout tajemníka saské sociální demokracie Kurta*

⁸⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL. *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008, s. 24.

⁸⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 25.

⁸⁶ Viz tamtéž, s. 26.

⁸⁷ Viz tamtéž.

Hermann Pittiga, který zde byl několik dní ubytován. Místo toho však způsobili střelné zranění náhodnému chodci.“⁸⁸ Mnoho akcí vedených jednotkami SA proběhlo ale úspěšně. Významným příkladem nacistických násilností proti uprchlíkům na československém území byla vražda profesora Theodora Lessinga, jenž byl zabit 30. srpna 1933 v Mariánských Lázních. Na Lessingovu hlavu byla totiž v Německu vysána finanční odměna, kterou si vrazi o pár dní později v Norimberku u policejního ředitelství vyzvedli. Jak je pravděpodobně zřejmé, Lessing byl zásadním odpůrcem nacistické ideologie a od roku 1933 byl různě pronásledován a musel snášet mnoho výhružných narážek na svoji osobu.⁸⁹

Pro první měsíce nacistické okupace ohledně emigrantů bylo charakteristické, že nepočítali s dlouhodobějším charakterem emigrace, tudíž se většinou uchylovali pouze do pohraničních oblastí, kde vyčkávali na politickou změnu v Německu.⁹⁰ Brzy však začali uprchlíci přicházet i do měst vzdálenějších od hranic. Typickým cílem bylo v této době například Brno. Většina uprchlíků, kteří se uchylovali právě do Brna, měla zde příbuzné či obchodní partnery, kteří je mohli na určitou dobu podpořit. Dalším větším cílem uprchlíků byla Ostrava, kde bylo od počátku dubna do poloviny května roku 1933 evidováno 39 uprchlíků z Německa. „*Téměř ve všech případech šlo o nemajetné uprchlíky židovského původu (dělníci, sazeči, kloboučníci, obchodní cestující, obchodní zástupci atd.), a ti z nich, kteří v Moravské Ostravě zůstali, byli vydržováni židovskou náboženskou obcí.*“⁹¹ Cílem této židovské náboženské obce, a to nejen v Ostravě, bylo pochopitelně zajistit pro uprchlíky přistěhovalecký certifikát, vydaný československou sionistickou organizací, a vycestovat tak do Palestiny.

Největší počet uprchlíků však přirozeně směřoval do Prahy. Koncem května jich tam bylo hlášeno zhruba 300, z čehož byla více než polovina židovská. Avšak mnoho jich nemělo platné cestovní doklady, většinou přecházeli ilegálně, jelikož svoji zemi často opouštěli za velmi dramatických okolností. „*V zájmu co největší kontroly začaly úřady brzy vést statistiku německých a rakouských uprchlíků, jež je zpravidla jediným souhrnným údajem o počtu německých uprchlíků v Československu, který máme k dispozici.*“⁹² Tako statistika (viz obrazová příloha) má však jen omezenou vypovídající hodnotu, nezahrnuje totiž všechny uprchlíky, kteří na území Československé republiky chvíli pobývali či pouze projížděli, ale zahrnuje především uprchlíky, kteří byli v péči uprchlických organizací, jež uprchlíkům

⁸⁸ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 27.

⁸⁹ Viz tamtéž, s. 28.

⁹⁰ FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 45.

⁹¹ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 29.

⁹² Tamtéž, s. 30.

pomáhaly, registrovaly je a zajišťovaly jim základní materiální pomoc.⁹³

Československo bylo v té době známé jako jediná země na východ od Německa, která poskytovala útočiště uprchlíkům před nacistickým Německem. Zajisté to souviselo s geografickou polohou, již zmíněnými lehčími podmínkami při ilegálním přechodu hranic, ale také s přítomností německé kultury, která měla v ČSR bohatou minulost. Dalšími „výhodami“ byl demokratický charakter a význam levicových politických stran v politickém systému. *„Přesto nebyl jejich počet (před „anšlusem“ Rakouska v březnu 1938) nikdy příliš vysoký, a to především ve srovnání s celkovým počtem cizinců žijících v Československu.“*⁹⁴

2.2 Uprchlíci meziválečného období

Fenomén uprchlíků z Německa, Rakouska a později jiných, nacismem ohrožených států, samozřejmě nevznikl až v bouřlivém roku 1933. Dvacáté století je často nazýváno „stoletím uprchlíků“.⁹⁵ Po první světové válce bylo dle tehdejších odhadů až deset milionů lidí v pohybu. Většinou se jednalo o uprchlíky z Ruska, Ukrajiny či Arménie nebo o Němce, kteří nechtěli být součástí nově vzniklých polských území. Velký počet emigrantů byl tehdy i z Haliče, jednalo se většinou o Židy, kteří utíkali před pohybem válečné fronty či narůstajících poválečných pogromů. *„První světová válka a komunistická revoluce v Rusku vyvolaly v Evropě dosud nevídané přesuny uprchlíků, z nichž se mnozí po skončení ozbrojených konfliktů nemohli či nechtěli vrátit do svých původních domovů.“*⁹⁶ První vlna uprchlíků po první světové válce se během desetiletí usadila v evropských zemích, hlavní cílovou destinací byla například Francie, která po obrovských lidských ztrátách z první světové války potřebovala pracovní síly na obnovu hospodářství. K tolerování uprchlíků přispívala nejen hospodářská stabilizace Evropy, ale i určitá sympatie s lidmi utíkajícími před komunistickou revolucí. Avšak tato evropská nálada se postupně obracela, jelikož počet uprchlíků neustále stoupal a další vlna, v průběhu roku 1933, již přicházela do období hluboké hospodářské krize, jež vypukla v roce 1929 a svého vrcholu dosahovala právě v období roku 1933.

⁹³ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 29.

⁹⁴ Tamtéž, s. 33.

⁹⁵ Viz FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 46.

⁹⁶ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 34.

Státy se snažily uchránit vlastní pracovní trh před přívalem cizinců, práce bylo málo i pro „vlastní“ občany. V této době a ještě před vypuknutím Velké hospodářské krize, bylo velice obvyklé vycestovat „za oceán“ do Spojených států, ty se však začaly v průběhu krize bránit a snižovat počty povolení pro emigranty z Evropy. „*Kanada byla pro uprchlíky (především pro židovské) uzavřena a státy Latinské Ameriky přijímaly evropské přistěhovalce pouze v omezené míře.*“⁹⁷ I přes stále omezenější možnosti vycestování uprchlíků za oceán se mnohé evropské státy považovaly pouze za tranzitní země a zpravidla tak bránily trvalému usazení uprchlíků, kteří se dostali na jejich území. Proto docházelo k vydávání časově či místně omezeného povolení k pobytu, ale především tato povolení byla „obohacena“ o zákaz podnikání či zaměstnání.⁹⁸

Jak by již mohlo být zřejmé, překročit hranice ať legálně, či nelegálně, nebylo pro uprchlíky z Německa či Rakouska zase tak obtížné, ale daleko těžší úkol nastával až v hostitelských zemích, kde se uprchlíci museli pokusit o legalizování svého postavení a získání možnosti smysluplné práce. Možnosti trvalého usazení v evropských státech byly velmi omezeny.⁹⁹

2.3 ČSR a uprchlíci

Československá republika se stala po svém vzniku velmi atraktivní a hledanou uprchlickou destinací, i když tento stát nemohl navázat na vyhraněnou tradici azylu hluboko do 19. století, jak tomu bylo například ve Švýcarsku. Habsburská monarchie a české země v 19. století nebyly pro uprchlíky příliš lákavé, především z důvodu tamní policie a restriktivních úřadů, navíc měla monarchie mnoho svých problémů především v otázce národnosti. Proč se tedy nově vzniklé Československo stalo hlavním útočištěm pro uprchlíky v první polovině 20. století? Velice často totiž politici a publicisté spojovali uprchlíky s osobnostmi, jako byl T. G. Masaryk či Edvard Beneš, „... kteří – jak se téměř do omrzení opakovalo – museli za první světové války odejít do exilu. Samotný vznik Československé republiky byl tak spojen s tématem exilu a uprchlíků.“¹⁰⁰ Uprchlíci z Německa a Rakouska, často přívrženci levicových politických stran, dále štěpili českou politickou scénu na dva nesmiřitelné tábory, které se rozcházeli i v otázce přistěhovalectví. Sociální demokraté a komunisté viděli v nově přichozích přirozeně své politické spolubojovníky či dokonce

⁹⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 39.

⁹⁸ Tamtéž, s. 39.

⁹⁹ Viz tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 40.

soudruhy, avšak v uprchlících z Ruska či Ukrajiny viděli komunisté přívržence kontrarevolucionářů a byli zásadně proti nim. Opakovaně v parlamentu požadovali, aby ruským uprchlíkům nebyla v Československu poskytována větší finanční pomoc, která mohla být v době hospodářské krize použita k jiným účelům. Na druhé straně byli uprchlíci před nacismem kladně vítáni „*hradním okruhem demokratických, často levicově a profašisticky zaměřených intelektuálů či umělců.*“¹⁰¹ Pravicově zaměřená část politického okruhu byla spíše proti prvním uprchlíkům, argumentovala především hospodářským ohrožením, ale především propaganda českých nacionalů se později zaměřila na hrozbu údajného poněmčování českých měst, kdy mohlo docházet kvůli přívalům německy mluvících uprchlíků i k posilování německého charakteru například Prahy. „*Pro agrárníky a národní demokraty byli uprchlíci z Německa a z Rakouska především nežádoucím posílením levice a komunismu v Československu.*“¹⁰²

Jak jsem již uvedla, platil mezi Československou republikou a Německem bezvízový cestovní styk, tudíž se uprchlíci nesetkávali na těchto územích s většími potížemi.¹⁰³ Diplomacie vůči uprchlíkům tak nezaujímal důležitý postavení a v počátcích se první nařízení úřadu týkala vyloučení pouze těch skupin, které byly československými úřady označené za nežádoucí. „*Tolerantní politika otevřených hranic proto od počátku neplatila vůči všem uprchlíkům a úřady se naopak aktivně snažily zabránit příchodu a pobytu dvou skupin uprchlíků z Německa, komunistů a „východních“ Židů.*“¹⁰⁴ Měsíc po uchvácení moci nacisty v Německu vyhořela budova říšského sněmu v Berlíně a bylo nutné hledat viníky. Nacistické vedení si nakonec vybralo komunisty, kteří se rázem stali politickými odpůrci a dostali se na listinu pronásledovaných. Tuto událost reflektovala i ČSR, kdy dva dny po události v Berlíně formulovalo ministerstvo vnitra instrukci na zpřísnění hraničních kontrol, jelikož „*...příchod podobných podvratných živlů do ČSR. (!) považovati je (za) neslučitelný se zájmy bezpečnosti státu.*“¹⁰⁵ Tímto nařízením neměli být komunisté na hranicích vpuštěni do Československé republiky, ale československé úřady již nedávaly ohledně této události žádné instrukce, jak komunisty rozpoznat. Bylo tedy velice těžké určit, kdo komunistou skutečně je, pokud se sami ke svému politickému přesvědčení nepřihlásili.¹⁰⁶ Snaha o zamezení příchodu komunistů tedy nebyla z tohoto důvodu nikdy příliš úspěšná a napomáhal

¹⁰¹ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 43.

¹⁰² Tamtéž, s. 49.

¹⁰³ Viz FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 46.

¹⁰⁴ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 50.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 51.

¹⁰⁶ Viz tamtéž, s. 60.

tomu i fakt, že komunistická organizace v ČSR byla velice dobře organizována a mohla tak podávat aktuální zprávy „svým kolegům“ do Německa.

Druhou skupinou uprchlíků z Německa, kterým chtěly československé úřady zamezit vstup do země, byli „východní“ a především polští Židé. Ministerstvo zahraničních věcí nařídilo zastupitelským úřadům v Německu, aby občanům z jiných států než Německa, kteří cestovali do Československa, vydávaly pouze víza s krátkou dobou platnosti, která zpravidla nepřekračovala měsíc, někdy i dva týdny,¹⁰⁷ což bylo jasně namířeno proti „východním“ Židům. Držitelé národních pasů, což byly obyvatelé „třetích států“ z Německa a migrující do ČSR, byli úřady co nejrychleji donuceni k odjezdu do země svého původu, kdy jim v mnoha případech od vnitrostátních úřadů nebyla prošlá víza prodlužována. Tato i jiná pravidla pro uprchlíky z Německa platila s jistými modifikacemi až do podepsání mnichovské dohody. *„Československou politiku vůči uprchlíkům před nacismem je možné popsat jako kombinaci tolerance a snahy o to, aby se uprchlíci v Československu trvale neusazovali.“*¹⁰⁸

Obecně platilo, že po útěku do ČSR se uprchlíci sami přihlásili na policii a například v Praze poté vyplňovali formuláře, kde vysvětlovali svůj útěk a podepisovali závazek, že v Československu nebudou politicky a výdělečně činní.¹⁰⁹ Uprchlíci dále museli, většinou jednou ročně, žádat o povolení k pobytu, což jim následně schvaloval příslušný zemský úřad. Dále žádali o vystavení prozatímního československého cestovního pasu, což nebylo státní občanství, pouze jim umožňovalo vycestovat a přicestovat do země, ale většinou byly tyto pasy vydávány proti příslibu vystěhování a jejich platnost byla opět omezena většinou na jeden rok.

*„Pro mnohé československé občany, podnikatele a politiky představovali cizinci nevíтанou konkurenci na pracovním či podnikatelském trhu.“*¹¹⁰ Stát se touto skutečností musel začít zabývat a první zákon, jímž docházelo k regulování zaměstnávání cizinců, vyšel již před nástupem světové hospodářské krize a především tedy před příchodem první velké vlny uprchlíků z nacistického Německa. Roku 1928 tedy přijalo Československo zákon na ochranu domácího pracovního trhu, který umožňoval zaměstnávání cizinců pouze ve výjimečných případech. Logickým důsledkem této regulace cizinecké práce byl postupný nárůst tzv. práce na černo.

Otázka československého občanství byla velice složitá a úřady zde zaujímały velmi

¹⁰⁷ Viz FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 46.

¹⁰⁸ FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 61.

¹⁰⁹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 61.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 62.

restriktivní postoj. Toto občanství bylo založeno na *ius sanguinis*,¹¹¹ tedy na principu dědění občanství po rodičích. „Získat občanství v dospělém věku, zvláště pro osoby, které nebyly „československé“ národnosti, bylo velmi obtížné.“¹¹² Dokonce ani děti uprchlíků, které se již narodily na československém území, neměly často na československé občanství nárok.

Nejjednodušší cestou k občanství, přirozeně především pro ženy, byl sňatek s československým státním příslušníkem. Uzavírala se proto fígovaná manželství, jelikož v ČSR, podobně jako v ostatních státech Evropy, platilo pravidlo, že ženy sňatkem s cizincem automaticky ztrácely své původní občanství a nabývaly občanství svého manžela. Tento manželský princip měl však paradoxně i stinnou stránku v situaci, kdy se bývalé československé příslušnice, které se před nástupem nacismu provdaly do Německa, ztrácely tím československé občanství a tím i nárok na pomoc od svého rodného státu, jelikož pro ČSR byly považovány za pouhé cizinky jako kdokoli jiný.

Po neuskutečněném plánu a především po „anšlusu“ Rakouska se již neočekávalo, že by Československo v mezinárodní pomoci uprchlíkům hrálo větší roli. „Koncem třicátých let již nebylo vnímáno jako bezpečná země a nebylo ani přizváno na mezinárodní konferenci o uprchlících z Rakouska ve francouzském Évianu.“¹¹³ Vstřícný postoj československého státu vůči uprchlíkům před nacismem dokládají i paměti předních německých exilových spisovatelů a politiků. Pro příklad uvádím tři citáty:

„Když jsem musel opustit Prahu, rozkřiklo se: teprve teď začíná naše emigrace, neboť v Praze jsme se setkávali vždy s přátelským pochopením a brzy jsme se tam cítili jako doma.“¹¹⁴ (Friedrich Stampfer)

„Cítil jsem se tam (v Československu) velice dobře, nikoli jako v cizí zemi.“¹¹⁵ (Wieland Herzfelde)

V těch osudných letech, kdy Hitlerovo Německo bylo všeobecně trpěno, a mohlo proto narůst, nám stát prezidenta osvoboditele Masaryka otevřel náruč. My – celé pronásledované Německo, to intelektuální, svobodomyšlné – jsme v této jediné zemi nebyli jen bez účasti trpění: Praha nás přijala jako své příbuzné.¹¹⁶ (Heinrich Mann)

Naprostá většina uprchlíků bojovala v exilu především s existenčními problémy, ale přesto bylo pro mnoho z nich zásadní, co se stane či stalo s jejich blízkými. Velmi často se tak

¹¹¹ Viz ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 67.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž, s. 94.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

stávalo, že nejdříve uprchl muž od rodiny, který byl v daném státě nejvíce ohrožen, a poté se snažil v nové zemi zařídit emigraci i pro zbytek rodiny.¹¹⁷ Mnohdy také docházelo k tomu, že se do emigrace pouštěla sama žena s dětmi poté, co byl její muž uvězněn v koncentračním táboře.

Jelikož uprchlíci v drtivé většině nemohli pracovat, měli přebytek času, což se na první pohled nemusí zdát jako palčivý problém, ale série příkazů o tom, co smějí a co nesmějí dělat, působila, že příliš možností neměli. „*Tady člověk pochopí, co vlastně ztratili: nikoli vlast, nikoli svoje jazykové prostředí, ani příslušnost k národu, ale skutečnost, správněji: příslušnost k času.*“¹¹⁸ Uprchlíci tedy se svým časem nakládali různě. Někteří se potulovali po ulicích a sledovali ostatní, jiní čas trávili v pražských kavárnách či různých společných zasedáních. K nejvyhlášenějším kavárnám v Praze patřila kavárna Continental na Příkopech, uprchlíci užívali zkratku Conti, která i přes honosný název nabízela levné občerstvení, což uvítali především němečtí uprchlíci.¹¹⁹

2.4 Židovští uprchlíci

Převážná většina emigrantů byli z pochopitelných důvodů židovského původu. Po nástupu k moci začali nacisté se systematickou, stupňující se diskriminací. V Německu začali být židovští zaměstnanci propouštěni ze státní správy a zároveň probíhaly rozsáhlé čistky na univerzitách a ve veřejném kulturním životě. Protižidovská opatření poté zesílila v průběhu let 1937–1938, během kterých byly židovské podniky a majetky dokonce „arizovány“. Bezvízový styk mezi ČSR a Německem vedl často k paradoxním situacím, kdy židovští příbuzní politických uprchlíků jezdili své příbuzné v exilu navštěvovat.

„*Jestliže nacisté provozovali politiku vyhánění Židů a židovští uprchlíci byli často motivováni specifickými důvody, je na místě otázka, nakolik v Československu platila zvláštní pravidla vůči židovským uprchlíkům z Německa a z Rakouska.*“¹²⁰ Z počátku československé úřady nerozlišovaly mezi židovskými a nežidovskými uprchlíky, dokonce často jako důvod emigrace uznávaly pronásledování Židů v Německu. Tato „rádoby“ tolerance však byla založena na neoficiálním předpokladu svižného vystěhování do jiné země a tím na

¹¹⁷ Viz FRANKL, Michal: Druhá republika a židovští uprchlíci. *Židovská menšina za druhé republiky*. Židovské muzeum, Praha 2007, s. 55.

¹¹⁸ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 150.

¹¹⁹ Viz tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž, s. 207.

předpokladu pobyt v Československu neprodlužovat. S touto skutečností musely souhlasit a pracovat i židovské pomocné organizace, které byly v zajišťování dalšího vystěhování uprchlíků zpočátku úspěšnější než organizace ostatní. „*Ovšem v době, kdy počet židovských uprchlíků z Německa v důsledku norimberských zákonů z podzimu 1935 dále narůstal, došlo k dramatickému útlumu možností vystěhování do Palestiny v souvislosti s tamními protizidovskými nepokoji.*“¹²¹ Tamní britská vláda se rozhodla snížit počet vydávaných certifikátů na třetinu. Rok 1935 znamenal pro emigranty do Palestiny vrcholné období – přišlo více než 66 tisíc, počet o rok později postupně klesal a za období od ledna 1937 do dubna 1938 z ČSR vycestovalo do Palestiny pouze sto uprchlíků.¹²²

Velmi těžké postavení měli od třicátých let „východní“ Židé, kteří byli již od prvních dnů nacistické vlády z Německa vyháněni a kteří byli od počátku považováni československou státní správou za tzv. nežádoucí živly.¹²³ Po roce 1937 začalo ministerstvo vnitra uprchlíky postupně soustřeďovat do osmi vybraných okresů na Českomoravské vysočině, avšak ukázalo se to jako obtížně realizovatelné, a proto začaly vznikat plány na shromažďování uprchlíků v uprchlickém táboře. „... *Pobyt v těchto symbolicky vymezených místech byl pro převážnou část uprchlíků poznamenán existenční nejistotou, strachem z vypovězení, nemožností smysluplné práce a obavami z budoucnosti.*“¹²⁴

3 Antisemitské události v meziválečném období

3.1 Mnichov 1938

V období druhé republiky se vláda snažila jistými symbolickými akty zachovat ohledně židovské otázky kontinuitu prvorepublikového vývoje. Přestože samotný termín židovská otázka do demokratického pojmosloví nepatří, byl mezi politiky a významnými osobnostmi hojně používán.¹²⁵

Mnichovská dohoda, taktéž známá pod výstižným názvem mnichovský diktát, byla podepsána 29. září roku 1938 představiteli nacistického Německa, fašistické Itálie a představiteli spojenců Československé republiky – Velké Británie a Francie. V této nelehké

¹²¹ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL, s. 249.

¹²² Viz tamtéž, s. 250.

¹²³ Tamtéž, s. 339.

¹²⁴ Tamtéž, s. 341.

¹²⁵ SOUKUPOVÁ: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. *Židovská menšina za druhé republiky.* Židovské muzeum, Praha 2007, s. 90.

době byla snaha o jakousi politiku tzv. appeasementu, neboli snaha o zachování „falešného míru“ v Evropě, právě například tím, že se postupně vyhovovalo územním nárokům stále se rozpínající ho Německa. Podpisem mnichovské dohody došlo k odtržení části českého historického území. Na této dohodě se přiživilo i Polsko, které získalo Těšínsko, a Maďarsko si následně nárokovalo část jižního Slovenska. Mír pochopitelně udržen nebyl. „*Za půl roku po podpisu mnichovské dohody nacistická vojska okupují zbytek okleštěného území Čech a Moravy a vzniká tzv. protektorát a jedenáct měsíců po jejím podpisu agresí Německa proti Polsku vypukla druhá světová válka, kterou neodvrátila ani zrada našich spojenců.*“¹²⁶

Ještě téhož roku v prosinci pronesl předseda vlády Protektorátu Čechy a Morava, Rudolf Beran projev ohledně židovské otázky, kde mimo jiné zmiňuje: „*Budeme také řešit otázku židovskou. Poměr státu k těm židům, kteří jsou již dlouho usazeni na území republiky a kteří mají pasivní vztah k potřebám státu a jeho národům, nebude nepřátelský.*“¹²⁷ Avšak necelý rok po tomto projevu započala druhá světová válka a všechny snahy o společné a poklidné soužití jak ze strany Židů, tak ze strany státu, padly.

3.2 Křišťálová noc

Ve stejném roce jako mnichovská dohoda, jen o pár měsíců později došlo k další události, jež měla podobně tragické důsledky. Během noci z 9. na 10. listopad roku 1938 proběhla tzv. Křišťálová noc, nazývaná někdy Říšským pogromem. Název byl odvozen od rozbitých skel výloh židovských obchodů, což nám může indikovat, o jakou událost se zhruba jednalo. Avšak této noci předcházel zoufalý čin sedmnáctiletého studenta Herschela Grynszpana, který 7. listopadu stejného roku, dvěma výstřely těžce zranil člena rady německého vyslanectví v Paříži, Ernsta von Ratha, jenž o dva dny později zemřel. Tento atentát byl reakcí na vypovězení tisíců polských Židů z Německa zpět do Polska, právě včetně Grynszpanovy rodiny. „*Tisíce strádajících lidí pak strávily dlouhé týdny bez jakékoli pomoci na hranicích mezi Německem a Polskem, neboť Německo je zbavilo občanství a Polsko je odmítalo přijmout.*“¹²⁸ Atentát a následná smrt Ernsta von Ratha hrála nacistům do karet. Byla to dobrá záminka k zorganizování protižidovského pogromu, který měl vyznít jako

¹²⁶ MAYER, Daniel: Maskil. Ročník 8, listopad 2008, s. 2.

¹²⁷ SOUKUPOVÁ: Češi židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. *Židovská menšina za druhé republiky.* Židovské muzeum, Praha 2007, s. 90.

¹²⁸ MAYER, Daniel: Maskil, s. 2.

„spontánní hněv lidu proti židovskému spiknutí“.¹²⁹ Celá akce však byla dobře zorganizována a pod vedením Hitlera, Goebbelse a jednotek SA a SS se rozrostla do obudných rozměrů, při kterých bylo zavražděno 91 Židů a více než třicet tisíc jich bylo odvečeno do koncentračních táborů, například do Dachau, Buchenwaldu či Sachsenhausenu. Během osudné noci a následných hodin bylo zdemolováno přibližně sedm a půl tisíce židovských obchodů a bytů a téměř všechny synagogy v říši byly vypáleny. „*Krutému osudu neušla ani jedna z nejstarších románských synagog ve Wormsu postavená v letech 1174–1175, která lehla popelem, a teprve v letech 1958–1961 byla na původních základech nově zrekonstruována.*“¹³⁰ Navíc byly němečtí Židé po pogromu povinni na vlastní náklady uvést všechny ulice do pořádku a odvézt sutiny ze zbouraných synagog. Křišťálová noc bývá také někdy symbolicky spojena se začátkem tzv. arizace židovstva, kdy dochází k vytěsnění Židů z hospodářského a společenského života, zabírání jejich majetku a zahájení politiky „konečného řešení židovské otázky“, což pod eufemistickým označením neznamenovalo nic jiného, než masové transporty do pracovních a vyhlazovacích táborů a následné vraždy milionů „nepohodlných“ obyvatel.

3. 3 Jan Antonín Baťa a jeho snahy o záchranu židovského obyvatelstva

Jan Antonín Baťa, bratr Tomáše Bati, jenž založil obuvnické impérium, je z hlediska historie velmi spornou osobou. Mnoho historiků se kloní k názoru, že kolaboroval s nacisty a k hrdinským činům má daleko, na druhé straně jsou i tací, kteří tvrdí, že zachránil desítky židovských rodin před smrtí, ale přesto mu nebyl udělen izraelský titul „Spravedlivý mezi národy“. Dle historičky Hany Kuslové z Muzea jihovýchodní Moravy, je Baťova role v záchraně Židů nedocenená: „*A dosud nezmapovaná, ačkoliv archivy o Baťově pomoci Židům obsahují velké množství dokumentů. Ovšem neprobádaných.*“¹³¹ Antonín Baťa začal již s předstihem, tedy roku 1937, posílat židovské zaměstnance i s rodinami z Československa do zemí, kde nebyli bezprostředně ohroženi. Mnoho židovských rodin však velkorysou nabídku pana Bati odmítli. Nevěřili totiž, že je jejich pronásledování může ohrozit až na životě. Ti, kdo Baťovu nabídku přijali, válku údajně přežili, čímž se zachránily desítky rodin, což jsou stovky lidí. Na druhé straně ho mnoho lidí podezřívalo a dodnes ještě podezřívá z kolaborace

¹²⁹ Viz MAYER, Daniel: Maskil, s. 2.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ GAZDÍK, Jan: Kolaborant Baťa zachránil desítky židovských rodin. Maskil, ročník 10, leden/únor 2011, s. 12.

s nacisty, tudíž za zrádce vlasti; byl mezi nimi i prezident Edvard Beneš. „*Baťovu obvinění a perzekuci minimálně nebrání,*“¹³² připomněla historička Kuslová. V dnešní době se dále zapomíná, že Antonín Baťa přispěl do předválečné sbírky sumou třiceti milionů, což na tu dobu byla obrovská částka. Tyto peníze putovaly na vyzbrojení československé armády. Šéf sdružení Historická letka československá Milan Mikulecký se tomuto tématu léta věnuje a dodává: „*Kvůli pomoci Židům uctíváme Oskara Schindlera, který jich zachránil dvanáct set. Vzpomněl si na ně ale až v roce 1944, když bylo o výsledcích války rozhodnuto. Navíc tím přikrýval spolupráci s nacisty. Baťa ovšem Židy zachraňoval v době, kdy se před Hitlerem třásla celá Evropa. Nebylo nic absurdnějšího, než obvinít právě jeho z kolaborace.*“¹³³

3.4 Protižidovská opatření

Vyhlášení protektorátu nad zbývajícím územím Čech a Moravy 15. března 1939 bylo pro Židy jakýmsi varováním před přicházejícím nebezpečím a krátce na to přišla pro židovské obyvatelstvo série mnohých omezení, zákazů a příkazů, které se stále více zpříšňovaly. Od června 1939 se začal zabavovat židovský majetek, s kterým se nesmělo volně nakládat a dokonce nebylo možné cokoli koupit či prodat. Dva měsíce poté již Židé nesměli navštěvovat drtivou většinu restaurací, a v těch povolených pro ně muselo být zřízeno speciální oddělení. Od roku 1941 jim byl dokonce vstup do restaurace úplně zakázán. Zároveň s tím musely být označeny všechny židovské obchody a podniky, přičemž v nežidovských obchodech byla pro Židy stanovena nákupní doba, která se o rok později omezila pouze na dobu od 15.00 do 17.00 hodin.¹³⁴ Židé dále nesměli vycházet po dvacáté hodině, navštěvovat pražská koupaliště, jezdit parníkem, navštěvovat sportovní akce a postupně i pobývat v parcích. Návštěva kin a divadel byla zprvu omezena a v roce 1940 zakázána úplně. Velmi tvrdým opatřením, platným od roku 1940, byl zákaz změnit trvalé bydliště či dočasně opustit teritorium města. „*Nejtvrdším opatřením, platným od 19. září 1941 na celém území Říše, bylo Heydrichovo „policejní nařízení o označení Židů“ žlutou hvězdou, provázené všeobecným zákazem opustit bydliště.*“¹³⁵ Pokud musel Žid cestovat vlakem, mohl pouze v posledním

¹³² GAZDÍK, Jan: Kolaborant Baťa zachránil desítky židovských rodin. Maskil, ročník 10, leden/únor 2011, s. 12.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ ADLER, H.G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. 2. opravné a dopl. vydání. Praha: Barrister&Principal, 2003, s. 35.

¹³⁵ ADLER, H. G., s. 34.

vagonu třetí třídy, avšak byl-li vlak přeplněn, byl z přepravy vyloučen. Kadeřnické služby byly také omezeny a postupně byly zakázány úplně. Špatná situace byla i ohledně lékařské pomoci, kdy Židé měli v nemocnicích, klinikách a v ústavech pro duševně choré velmi omezený přístup nebo nebyli přijímáni vůbec, stejně tak při nehodě sanitka buď vůbec nepřijela, nebo odjela prázdná. Nákup zboží byl také velmi omezen, přidělové listky byly pro Židy velice vzácné, i když v roce 1941 byl krátce zvednut přiděl mýdla pro děti.

Školní rok 1939/1940 byl ve znamení vyloučení židovských dětí z německých škol a následující rok došlo k vyloučení i ze škol českých a soukromých. Život se tedy stával čím dál složitější, domovní prohlídky, razie a ztráta obydlí byly na denním pořádku.

„Nesnesitelnou se situace stala po nástupu Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora.“¹³⁶ Vyhlásil stanné právo, čímž se rapidně zvedl počet popravených.

Situace v protektorátu a v celé Říši byla tedy velice vážná a po sérii různých opatření, která však přetrvávala a znásobovala se, došlo i na první transporty „nepohodlných“ občanů.

4 Terezín

4.1 Historie Terezína a založení tábora

Po vypuknutí války postupně začaly přípravy na zřízení židovského tábora v protektorátu, bylo zapotřebí najít vhodné místo a vymyslet organizační plán, čímž byla pověřena židovská náboženská obec: *„V létě 1941 bylo v rámci ŽNO zřízeno oddělení G (-ghetto), zabývající se plány na zřízení židovského tábora v Protektorátě, tedy brzy v Terezíně.“¹³⁷ Terezín byl v mnoha ohledech jasnou volbou. Vnější důvody zahrnovaly snadnou ostrahu, danou pevnými valy a strategicky výhodnou polohu z hlediska dopravy, náležitou železniční tratí, přičemž železniční stanice Bohušovice na trati Praha – Ústí nad Labem je vzdálena 3 km od města.¹³⁸ Terezín dále leží přibližně 60 kilometrů od Prahy v úrodné a rovinaté oblasti. Z toho důvodu je zde málo průmyslu a více zemědělství, pouze v sousedních Bohušovicích se nacházel cukrovar, který je dnes však uzavřený a přeměněný na sklad obilovin.¹³⁹*

Město Terezín bylo založeno císařem Josefem II., jméno dostalo na památku jeho

¹³⁶ ADLER, H. G, s. 39.

¹³⁷ Tamtéž, s. 48.

¹³⁸ Viz tamtéž.

¹³⁹ Viz <http://www.hornictvi.info/techpam/mesta/bohusov/bohusov.htm> (online nahlíženo 26.3.2014).

matky Marie Terezie. Zdejší pevnost má charakteristický hvězdicový dvanáctiúhelníkový tvar dle tehdy nejmodernějších měřítek italských stavitelů. Roku 1782 byl Terezín prohlášen za svobodné královské město, a jelikož nebyla pevnost nikdy obléhána a pozornost jí tehdy nevěnovali ani Prusové, přišla pevnost o svoji zamýšlenou funkci a nadále zde zůstávalo pouze malé vojenské město, které až na přelomu let 1941/1942 bylo postupně opouštěno německou posádkou, aby se tak uvolnilo místo pro židovský tábor.¹⁴⁰

Dne 28. února 1942 bylo ve Věstníku říšského protektora vyhlášeno: „*(Nařizuje se) zrušení městské obce Terezín. Její práva a povinnosti budou spravovány Zemským úřadem v Praze. (166)*“¹⁴¹ Následně bylo nařízeno, aby zaměstnanci obce byli umístěni v okolních obcích, matriční úřady byly k prvnímu květnu rozpuštěny a matriky převedeny do Roudnice.

4.2 Raná historie Terezína

Město Terezín bylo tedy původními obyvateli opuštěno a nic již nebránilo vybudovat ghetto pro židovské obyvatelstvo. „*V ranních hodinách 24. listopadu 1941 dorazilo prvních 340 mladých mužů „komanda výstavby“ označovaného jako AK I (zkratka z Aufbaufkommando – pozn. překladu).*“¹⁴² Těmto mužům, všem se židovskou hvězdou na hrudi, bylo v Praze řečeno, že budou vykonávat různé stavební práce, jinak však, že budou volní a o víkendech budou moci navštěvovat své rodiny. Byl jim přistaven poslední vagon pravidelného vlaku, který projížděl stanicí Bohušovice nad Ohří, která byla později i cílovou stanicí pro budoucí vězně.¹⁴³ Realita však byla jiná, než očekávali a než jim bylo slíbeno. Nikdo z nich netušil, že okamžikem odjezdu byli prvními deportovanými do Terezína, který byl v té době opuštěný a moc základního vybavení, jako například postele, funkční kuchyně či záchody, tam nebylo. Stavební komando téměř nesmělo kasárny opouštět, tudíž se na stavebních pracích z počátku vůbec nepodílelo. Za několik dní však dorazily tři transporty z Prahy a Brna s dalšími 3 tisíci lidí. „*Starci, nemocní a děti byli převáženi nákladními auty, ostatní táhli své rance za tmavé noci a silného mrazu pěšky.*“¹⁴⁴ Jeden z transportů s názvem AK II bylo druhé komando, jež mělo s vybudováním tábora také pomáhat. Po příjezdu nových osob zavládl zmatek, nakonec se však podařilo sehnat dřevitou vlnu a pár prken, aby

¹⁴⁰ ADLER, H. G, s. 59.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 67.

¹⁴² ADLER, H. G, s. 118.

¹⁴³ Viz KULIŠOVÁ, Táňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK. *Terezín*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1967, s. 59.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 60.

ženy a děti nespaly ve vlhkých místnostech na holé zemi.¹⁴⁵ Velkým štěstím v té době bylo, že díky úplně prvním transportům, které nebyly ještě tak přísně kontrolovány, si sebou lidé přivezli dostatek oblečení, příkrývek a trochu zásob, ale i přesto zavládl po pár dnech hlad. Z toho důvodu byla nouzově uvedena do provozu jedna kuchyně, ale to samozřejmě nic neznamenalo, jelikož po dlouhém čekání na mrazu se na mnohé s jídlem nedostalo.

Situace v nově vznikajícím ghettu byla obdobná jako v jiných částech Říše. Opouštět kasárny bylo zakázáno s výjimkou propustek, vstupovat na chodníky se nesmělo stejně jako používat hlavní ulice. Vlnu protestů vyvolal rozkaz k oddělení žen a dětí do 12 let a mužů, přičemž do mužských kasáren se ženy dostaly velmi zřídka, ale opačně se muži občas do ženských kasáren dostat mohli. Bylo to hlavně z důvodu, že pouze muži mohli zastávat vysoké administrativní funkce, jež je občas do ženských kasáren zavedly. Pro osoby starší 60 let bez rozdílu pohlaví byly postupně vyhrazeny dvoje kasárny.

Již v prvních týdnech od budování tábora byly patrné snahy o zahájení produkce. Pár desítek lidí pracovalo v zemědělství, chovaly se koně později i jiná zvířata, ale v počátku byly všechny výpěstky odevzdávány SS, a až později se produkce zaměřila na nejnужnější provoz pro potřebu tábora.

Dále platil zákaz poštovního styku s okolním světem a v počátku bylo dokonce zakázáno dopisovat si v rámci kasáren. „*Hlad, strach a pochopení situace přiměli mnohé k útěku, který se málokdy zdařil, jiní se pokusili zlepšit svou situaci nepovoleným nákupem v obchodech ve městě, ilegálním kontaktem s četníky a civilisty, poštou „na černo“, opatřením trochu peněz.*“¹⁴⁶ Což pouze přispělo k přísnějším kontrolám a zesílení dohledu, navíc se ve všech ubytovnách jednou či dvakrát provádělo sčítání osob.

V táboře byla oficiálním jazykem němčina, tudíž veškeré vojenské rozkazy byly zařvány v tomto jazyce.

Veškeré menší přestupky byly vždy trestány ranami holí, většinou deset či dvacet pět, ale větší přestupky mohly být potrestány i popravou a v prvních měsících tábora proběhlo mnoho poprav. Poté co 26. února 1942 proběhla poprava sedmi mladých mužů, se již další popravy nekonalý. „*Snad k tomu přispěla i Edelsteinova¹⁴⁷ odvaha. Ten odmítl být přítomen dalším popravám, což údajně vyjádřil slovy: Tomu přece nebudu přihlížet!*“¹⁴⁸ Následně na protest podal demisi, která však nebyla přijata a k popravám již nedocházelo.

¹⁴⁵ Viz KULIŠOVÁ, Taňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK, s. 120.

¹⁴⁶ ADLER, H. G, s. 129.

¹⁴⁷ Představitel sionistického hnutí v předválečném Československu, od roku 1941 nacisty určený „židovský starší“ se pokoušel zmírnit dopady a osudy deportovaných Židů v Terezíně. Viz http://www.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/2001/10/bondy (online nahlíženo 26. 3. 14).

¹⁴⁸ ADLER, H. G, s. 135.

Brzy po Novém roce 1942 se ukázalo, že situace je vážná. „*V denním rozkaze z 5. ledna 1942 byl oznámen první transport na východ, stanovený na 9. ledna 1942.*“¹⁴⁹ Terezín tudíž muselo opustit tisíc lidí, odjezdy a příjezdy byly na denním pořádku, což mělo za následek neustálý neklid a věčný shon a pohyb. Někteří nově příchozí zůstali týdny či měsíce, jiní jen pár dní nebo hodin a v tom případě se do Terezína ani pořádně nedostali a už jim byla ohlášena další deportace.

4.3 Ghetto od července 1942 až do léta 1943

Civilní obyvatelstvo Terezína obdrželo příkaz k vystěhování a současně s tím se k 1. červenci zrušily vojenské názvy kasáren a civilní názvy ulic a byly nahrazeny kombinací čísel a písmen. V průběhu stejného měsíce byly ghettu předány první civilní domy a postupně začalo docházet k přechodu od uzavřeného tábora k otevřenému ghettu. Došlo k zrušení propustek uvnitř města a nově nabytá, alespoň částečná svoboda, znamenala nezapomenutelný zážitek, i když z počátku se lidé uvnitř města báli vycházet, takže přišel denní rozkaz, který jim to potvrdil. „*Největším zážitkem pro starousedlíky byla svoboda vidět se s ostatními beze strachu z trestu.*“¹⁵⁰ Paradoxně najednou mohli dělat to, za co by ještě v předešlých dnech byli potrestáni, týráni nebo dokonce zařazeni do transportu, což se rovnalo velmi pravděpodobné smrti. Otevření města byl tedy jeden mezník v dějinách ghetta Terezín a dalším mezníkem byla změna složení deportovaných. Do roku 1942 byla drtivá většina vězňů z protektorátu a hovořila povětšinou česky, zatímco v červnu roku 1942 dorazily první transporty z Berlína, Mnichova, Kolína nad Rýnem či z Vídně.¹⁵¹ Při deportaci německých Židů jim bylo sděleno, že v Československu budou přátelé, s kterými je spojuje společná nenávisť vůči Hitlerovi, ale skutečnost byla mnohdy jiná a plno českých Židů obviňovalo německé Židy za svá příkoří a nesnášeli je stejně jako Hitlera.

Ghetto bylo v žalostném stavu. V mnoha domech chyběly základní věci, jako například kamna, elektřina, voda či kanalizace. Domy se postupně staly téměř neobyvatelné z důvodu přelidnění, což si vybíralo svoji daň na úmrtnosti, jelikož ani zdravotní péče zde nebyla na dobré úrovni. „*V noci po práci, byli muži nuceni kopat masové hroby.*“¹⁵²

¹⁴⁹ ADLER, H. G, s. 136.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 154.

¹⁵¹ Viz KULIŠOVÁ, Taňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK, s. 73.

¹⁵² ADLER, H. G, s. 158.

Počet vězňů s přibývajícími transporty značně rostl a v červenci roku 1942 dokonce počet obyvatel vzrostl z 21 304 na 43 403, což mělo za následek posilování transportů z Terezína „na východ“. O měsíc později již počet Čechoslováků převýšil počet lidí z Německa a z Rakouska. Ubytovat tyto masy lidí bylo téměř nemožné. Už tak plné ubytovny musely pojmout stále více lidí, na jednoho člověka tenkrát připadalo 1,6 čtverečního metru i s jeho věcmi, proto se začalo využívat i půd domů, které na to však nebyly vybaveny, tedy neměly izolaci, topení, osvětlení, vodu ani sociální zařízení. Počátkem července 1942 se začaly hloubit čtyři nové studně, aby byl dostatek vody, avšak zlepšení podmínek v tomto ohledu nastal až přibližně za rok.

Určitá vlna normalizace situace v Terezíně nastala koncem roku 1942 a počátkem roku následujícího. Nejdříve byl zaveden, ač omezený, poštovní styk. Bylo povoleno psát 30 slov tiskacími písmeny včetně oslovení, podpisu a adresáta, který mohl stejným způsobem odpovědět, ale probíhala samozřejmě přísná cenzura.¹⁵³ Také hudba byla veřejně povolena, byl založen malý orchestr a pár hudebních skupin, přičemž hudební nástroje byly dováženy z Prahy ze zabaveného majetku židovských rodin. *„Posledním krokem k normalizaci bylo v této etapě otevření kavárny.“*¹⁵⁴

Hromadící se odpadky vyvolaly problémy se zamořeným hmyzem, navíc příjíždělo v transportech stále více zavšivených lidí, proto se bývalý pivovar přeměnil na dezinfekční zařízení.

4.4 Přeměna ghetta v „sídelní město“ 1943-1944

Město bylo přeplněné, a jelikož se čekala inspekce Terezína, aby se ukázalo, jak dobře se nacisté o Židy starají, začala jeho postupná přeměna z ghetta na „sídelní město“. Jako první se zvýšil počet transportů směřujících z Terezína, kdy od prosince 1943 do května 1944 opustilo Terezín na 12 500 osob. *„Název ghetto byl odstraněn a nahrazen výrazem „židovské sídelní území“, avšak zahraniční místa, která se o tábor zajímala, výraz ghetto nadále používala.“*¹⁵⁵ Ze stráže ghetta se stala obecní stráž, transportní číslo bylo přeměněno na číslo identifikační a vězni byli nazýváni obyvateli. Vycházky byly prodlouženy na desátou hodinu večerní, bylo možné chodit do parků, byla vybudována hřiště pro děti, která se však nesměla používat, na náměstí hrál orchestr a celkově se kulturní život obohatil o různé koncerty,

¹⁵³ Viz KULIŠOVÁ, Táňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK, s. 64.

¹⁵⁴ ADLER, H. G., s. 179.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 227.

divadla a kabarety. „Firma Figlovský přijela s třemi parními válci až z Prahy, aby podle Rahmovy¹⁵⁶ objednávky předláždila a vyrovnala terezínské cesty.“¹⁵⁷ Lidé si museli vzít své nejlepší oblečení a starým lidem, nemocným a invalidům nebylo doporučeno vycházet. Celá návštěva, naplánovaná na 23. června 1944, byla do detailů promyšlená i s trasou a předpokládaným pobytem na určitých místech. Komise se skládala ze dvou Dánů, jednoho Švýcara a zástupců SS. Kamufláž byla promyšlená a vyšla, skutečné poměry v Terezíně se na povrch nedostaly, jelikož vězni ze strachu hráli svoji roli dobře. Došlo i na ukázkou fotbalového zápasu a dětské opery. Komise se ještě krátce zastavila v dětském domově, kde „...hostům nalhali, že se až doposud v Terezíně narodilo 300 až 400 dětí (ve skutečnosti jich až do konce války bylo zhruba 230), že existují porodnice, přičemž ovšem „bohužel nebyla příležitost k jejich návštěvě“...“¹⁵⁸ Návštěva tedy dopadla pro SS uspokojivě, tudíž za to byli vězni odměněni jedním dnem volna, zlepšením stravy a určitými prémie.

Dokonce byl natočen i „zkrášlovací“ film, opět samozřejmě dobře sehraný, paradoxně zakončený společnou večeří rodiny, kde společně usedli rodiče, prarodiče a děti. Spolupracovníci ve filmu byli odměněni dary a různými výhodami a o pár týdnů později posláni do plynových komor. „V březnu 1945 byl film v táboře dokonce ještě doplněn a podmalován židovskou hudbou - bylo to v době, kdy většina účinkujících už byla mrtvá a zbytek rozptýlen v nelidských táborech po celém Německu nebo pobýval v rozpadajícím se Terezíně.“¹⁵⁹

4.5 Likvidace tábora 1944 – až květen 1945

Tak jak měly jednotky SS promyšlené zkrášlování ghetta a filmování propagačního materiálu, stejně měly promyšlenou likvidaci tábora, takže v podstatě nedocházelo k nepokojům či odmítání transportů. Konec září 1944 je považován za počátek masivního vylidňování celého Terezína, první transporty s 5 tisíci lidmi byly naplánovány již na 27. a 28. září. Chytře byli požadováni pouze práce schopní obyvatelé a vždy určitý počet zastoupení od každého řemesla za účelem vybudování nového pracovního tábora, kde měly být podmínky údajně stejné ba dokonce lepší než v Terezíně. Jelikož nebyly povolávány děti, nemocní ani staří, lidé uvěřili, že jde pouze o přesídlení do jiného tábora a mnohdy se do transportů hlásili

¹⁵⁶Jeden ze tří velitelů tábora. Před ním byl ve funkci Seidel a Burger. Viz <http://www.druhavalkasvetova.eu/web.cz/tabory.htm> (online nahlíženo 27.3.14).

¹⁵⁷ Viz KULIŠOVÁ, Táňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK, s. 86.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 234.

¹⁵⁹ ADLER, H. G, s. 241.

dobrovolně. Nemoc byla dokonce alespoň v prvních vlnách transportů brána jako důvod osvobození. V prvních dvou transportech na jistou smrt tedy odjely čtyři tisíce lidí, k třetímu transportu s tisícem lidí bylo umožněno vzít 500 manželek již deportovaných mužů, což jen dodávalo na věrohodnosti, i přesto, že dobrovolnic nebyl dostatek, tudíž byl zbytek násilně doplněn. Po první vlně transportů došlo k zdánlivému uvolnění poměrů a vězni byli nabádáni, aby zvýšili své pracovní nasazení. „*Teprve v tomto okamžiku měly ovšem transporty skutečně začít.*“¹⁶⁰ Strategicky bylo odvezeno 7 tisíc práceschopných obyvatel, aby se zamezilo případným nepokojům a od této chvíle se nařízení o transportech jen množila. Jeden transport ještě ani neodjel a už se svolávalo na další. Jelikož „docházelo“ práceschopné obyvatelstvo, začali být povoláváni i ti práce neschopní s tím, že měli být v novém fiktivním táboře vyvázáni od práce, což opět lidi z ghetta alespoň z části uklidňovalo a utvrzovalo v tom, že cílovou destinací je opravdu nový pracovní tábor. Brzy nezůstala v Terezíně žádná osoba mladší 65 let, pokud se nejednalo o prominentní vězně.

Koncem září 1944 bylo v Terezíně 29 481 osob a přesně o měsíc později klesl počet na „pouhých“ 11 068 vězňů. Počet lékařů se snížil ze 720 na 76. Terezín se postupně vyliďňoval, proto byla pracovní doba stanovena na 70 hodin týdně a prací povinné byly už i děti od 10 let. Avšak i přesto se vnitřní struktura města hroutila a než se opět chod Terezína vrátil do „normálu“ nějakou dobu to trvalo. V této době rozsáhlých transportů z Terezína však dorazilo do ghetta kolem 8 600 osob, mezi nimi například slovenští Židé či Židé maďarští. Tyto příchozí transporty, čítající však pouze malé počty lidí, přijížděly až do dubna 1945.

Minulost měla být vymazána. Počátkem listopadu 1944 se odvážel popel zemřelých a pro tento účel vytvořily ženy a děti řetězec, ve kterém si balíčky s popelem navzájem podávaly. Bylo jim řečeno, že popel bude vložen do šesti hromadných hrobů v pražském židovském hřbitově, avšak pravděpodobně byl vysypán do Ohře. Veškeré archivační zprávy ghetta Terezín, vztahující se k událostem před 1. lednem 1945, byly spáleny.

Mezitím došlo na mezinárodní scéně k ujednání mezi švýcarským spolkovým prezidentem Musym a Hitlerem, výsledkem čehož mělo dojít k evakuaci 1 200 osob do Švýcarska. Tento speciální transport se skutečně 6 února 1945 a v pořádku dorazil.

„*Dne 13. dubna bylo v táboře oznámeno, že dánští Židé dostanou svobodu.*“¹⁶¹ Při loučení dokonce padl zákaz kouření, který v Terezíně stál mnoho vězňů život, a začaly se tam rozdávat cigarety. V průběhu 15. dubna pro ně přijely vlastní autobusy a o tři dny později dorazily místo.

¹⁶⁰ ADLER, H. G s. 251.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 263.

Dne 25. dubna měl být vypraven další transport s 1 800 zajatci na údajné budování dalšího tábora, avšak 6. května odjely vagony prázdné pryč.

Od 20. dubna do Terezína přicházeli Židé i Nežidé, političtí vězni či kriminálníci, ve velmi zuboženém stavu. Jednalo se o osoby z tzv. evakuačních transportů, které směřovaly z likvidovaných koncentračních táborů.¹⁶² Celkem jich přišlo přibližně 13 500 až 15 000.¹⁶³ Nově příchozí měli být izolováni, pro stálé obyvatele představovali zdravotní nebezpečí navíc mnozí nechápali, jak to, že jsou v takovém stavu. Byly pro ně vyklizeny dvoje kasárny, avšak nakonec byli ponecháni pod širým nebem. Zprvu je chtěli zavést do chodeb a umývárny, avšak to pro ně byl symbol vraždění, a tak se k nepochopení přihlížejících vzpouzeli. Čtyři dny od prvních transportů těchto zubožených lidí se v táboře objevil skvrnitý tyfus, který postupně propukl u více než dvou tisíc lidí, přičemž nebyli ušetřeni ani „domácí“.

Ve všeobecném chaosu a euforii z nadcházejícího konce války se lidé chovali různě. Mnoho z dosavadních obyvatel Terezína se v prvních květnových dnech, ať v noci či za bílého dne, sebralo a uteklo před zraky SS, kteří se omezili na výhrůžky, ale následně už útěkům nebránili. Dne 5. května 1945 se příslušníci SS z Terezína definitivně stáhli, avšak paradoxně „... každodenní rutina táborového života byla kromě toho natolik strnulá, že téměř automaticky běžela dál ještě celé měsíce po osvobození.“¹⁶⁴ Od 6. května byla konečně na radnici vyměněna vlajka SS za vlajku Červeného kříže. „8. května 1945 v 19.45 hod. projely Terezínem první sovětské tanky spěchající na pomoc Praze.“¹⁶⁵ Rudá armáda okamžitě začala všemožně pomáhat vězňům z Terezína i nedalekého koncentračního tábora v Litoměřicích.

„V letech 1941–1945 deportovali nacisté do Terezína 1400 000 osob.“¹⁶⁶ K tomuto číslu následně přibýlo ještě 1 300 - 1 500 dalších evakuačních transportů. Přímou v táboře zemřelo na následky špatných ubytovacích podmínek, hladu a různých epidemií 35 000 vězňů.

¹⁶² BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 23.

¹⁶³ Viz ADLER, H. G, s. 272.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 277.

¹⁶⁵ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ, s. 43.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 23.

5 Každodenní židovské modlitby a rituály

Každodenní ranní modlitba, kterou započíná židovský den, není založena na přání získat více peněz, netýká se prestiže či slibné kariéry, ale hlavní myšlenka je ukryta v obyčejné věci: „*Otče náš, milosrdný, který činíš milosrdenství. Smiluj se nad námi a vlož do našich srdcí porozumění a umění naslouchat, učit se a vyučovat, strážit a konat a láskou naplnit všechna slova učení Tvé Tóry.*“¹⁶⁷ Hlavní myšlenkou celé modlitby je tedy prosba k Bohu, aby dal Židům schopnost porozumět a chápat, dal jim také moudrost, aby byli schopni předávat své dědictví jiným a aby byli schopni znalost přikázání Tóry naplňovat v praxi. V neposlední řadě je v ranní modlitbě zahrnuta žádost, aby přikázání byli schopni konat s láskou a dobrovolně, nikoli mechanicky. Tóra je zde tedy proto, aby člověku ukázala cestu, kterou má následovat, ale zároveň i cestu, jíž se má vyvarovat. Ukazuje Židům cestu podobně jako Halacha, což je židovské právo odvozené od slova Halach (v překladu kráčet).¹⁶⁸

„*Halachistické předpisy tradičního judaismu dělají z každé stránky života rituál – od prvních ranních myšlenek a meditací až po poslední modlitbu před usnutím, od povolených a zakázaných jídel k přípustným a zapovězeným obchodním praktikám, od povinných každodenních bohoslužeb k předpisům týkajícím se slavení svátků a osobního smutku.*“¹⁶⁹ V souvislosti s tímto citátem je potřeba zdůraznit aspekty života, které nabývají právní povahu *mutar* a *asur*, tedy zakázané a povolené jednání, dále *havaj* a *paur* čili povinné a nepovinné a *kvodeš* a *chol* neboli posvátné a profánní. Pro zbožného Žida je tedy typické úzkostlivé chování, které mu ukládá již zmíněná halacha. Můžeme tedy říci, že Žid dbá především na to, aby včas a správně vyhověl předpisům. Židovská teologie tudíž představuje v podstatě kalendář, jelikož právě kalendář a jeho obsah nesou judaismus od jednoho okamžiku ke druhému. „*Judaismus se vlastně den co den zpřítomňuje v modlitbách, studiu a každodenním počínání, protože každý úkon (v ideálním případě) Židovi připomíná historickou minulost, rituální potvrzení a mravní hodnoty, na kterých judaismus spočívá.*“¹⁷⁰

Kalendář, jak jsem již zmínila, je tedy pro judaismus velice důležitý. Současný kalendář tradičního judaismu je lunisolární, což znamená, že měsíce se počítají podle měsíčního cyklu a roky podle cyklu slunečního. V této chvíli vyvstává určitý problém, kdy

¹⁶⁷ LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012, s. 15.

¹⁶⁸ Viz tamtéž.

¹⁶⁹ FISHBANE, s. 105.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 106.

solární rok je o jedenáct dní delší než měsíční, a proto se sedmkrát za devět let přidává zvláštní měsíc (adar bet).¹⁷¹ Datace počátku židovského kalendáře je velice složitá, jelikož existuje mnoho rozdílných stanovisek. Všeobecně ale Židé opět vycházejí z Bible, z okamžiku, kdy Bůh stvořil Adama, což se odehrálo na Nový rok (roš hašana), k roku 2014 před 5774 lety. Vždy se k letopočtu dodává mibriat haolam – od stvoření světa. Tóra jména měsíců neuvádí a označuje je prostě, jako první měsíc, druhý měsíc apod. „*V průběhu babylonského zajetí (v 6. století př. o. l.) však měsíce získaly svá současná jména. Jako první měsíc označuje Tóra ten, ve kterém vyšli Židé z Egypta, měsíc zrodu židovského národa. My mu říkáme nisan, měsíc svátku pesach. Dvanáctým, posledním, je měsíc adar. Vsouváme-li za adar třináctý (přestupný) měsíc, který umístíme na úplný závěr roku, vytvoříme tzv. adar šeni (druhý adar).*“¹⁷² Avšak někteří Židé používají dataci kalendáře od pádu Chrámu v roce 70. n. l. Přehledný kalendář s měsíci a svátky viz obrazová příloha.

Dle židovské tradice, která vychází z příběhů o stvoření světa, večer předchází ráno. V Tóře je přímo napsáno: „... *a byl večer a bylo jitro, den první.*“¹⁷³ Z tohoto důvodu začíná židovský den tmou podobně, jako začínají svátky večerem a s nástupem další noci, při východu hvězd svátky končí. Sobota neboli Šabat byla posledním dnem ze sedmi dní stvoření světa a na památku této skutečnosti tedy začíná každý židovský týden nedělí, které se hebrejsky říká jom rišon – den první.¹⁷⁴

5.1 Židovský den

Židovský den by měl hned po probuzení začínat slovy „*Mode (Moda) ani*“ – „*Děkuji Ti, Králi živý a věčný, žes mi vrátil mou duši ve Svě milosti, Tvá věrnost je neskonalá.*“¹⁷⁵ Po krátké recitaci přichází Netilat jadajim – rituální umývání rukou, které má svá jasná pravidla. Omývá se střídavě pravá a levá ruka tak, aby každá ruka byla omyta celkem třikrát. Nádoba s čistou vodou se uchopí do pravé ruky a vylije vodu na pravou ruku, poté se to vystřídá. Teprve po umytí rukou je možné dotýkat se šatů a jiných věcí. Halacha se vyjadřuje i k oděvu. Ten by měl být skromný, jednoduchý a především čistý a v dobrém stavu. „*Talmud (Šabat 114a) nás učí, že pokud má učenec skvrnu na svých šatech, je to v podstatě stejný přečin, za který by byl hoden trestu smrti, neboť by to mohlo vést k tomu, že by si lidé přestali*

¹⁷¹ FISHBANE, s. 106.

¹⁷² DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky: Kalendář od Pesachu do Purimu*. 1. vyd. Praha: P3K, 2005, s. 13.

¹⁷³ Tamtéž, s. 10.

¹⁷⁴ Viz tamtéž.

¹⁷⁵ LAU, s. 18.

vážít samotné Tóry. ¹⁷⁶ Halacha dále specifikuje zvláštní součást oděvu, který Žid v průběhu dne nosí. Jedná se o kipu či synonymem nazývanou jarmulku. Pravidlo nosit pokrývku hlavy u mužů vychází již ze starověku a má symbolizovat respekt a pokoru před Bohem. Používání pokrývky hlavy bylo však ve starověku omezeno pouze na zvláštní příležitosti od modliteb po různé svátky a obřady, v průběhu staletí se však kipa stala jedním z hlavních vnějších znaků odlišujících Žida od Nežidů a rovněž se stala symbolem Žida dodávajícího příkázání. ¹⁷⁷ Další oděv označující Žida je čtyřcípý cicit s třásněmi na každém rohu. Pokud na slovo cicit aplikujeme gematrii (každé hebrejské písmeno má numerickou hodnotu), má hodnotu 600. K číslu přidáme osm nití, kdy na každé třásni je pět dvojitých uzlů, což dohromady dává číslo 613, tedy počet všech příkázání Tóry. ¹⁷⁸

Poté následuje bohoslužba, ve které se zdůrazňuje vědomí židovské identity a závazku, které z ní vyplývají, Boží dary poznání, denní chléb a péče. Modlitba může být pronášena ve společnosti, ale i v soukromí – kde má předepsaný čas, avšak jen pro muže, protože žena se musí starat o domácnost. „*Pro Židy je to okamžik osobního i kolektivního přiznání se k zásadám monoteismu – jednotě Boha a životu pod Boží vládou.*“ ¹⁷⁹

Po ranních rituálech vypsanych v předchozích odstavcích se Židé vydávají do synagogy, místa nejvhodnějšího pro modlitbu. Na dveřích synagogy, tedy u vchodu a východu, je upevněna tzv. mezuzá. Uvnitř této mezuzy je „... *malý kousek pergamentu se dvěma zapsanými odstavci z Tóry, napsaný ručně tím samým písmem, které se používá pro svitek Tóry...*“ ¹⁸⁰ Text obsahuje věty jako například: „*Slyš Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin je jediný...*“, „*A když budete opravdu poslouchat Má příkázání...*“ ¹⁸¹ Mezuzá je třeba umístit nad každé dveře či vstup používaný lidmi, nikoli však nad dveře, které jsou primárně určeny pro zvířata či věci – chlév, stáj, skladiště apod. Stejně tak jsou, díky své svatosti, dveře od koupelny a záchody z této tradice vyňaty. Když člověk poté vchází do místnosti či ji opouští, je zvykem, že se mezuzá dotkne a následně si políbí ruku.

Svatost a důležitost synagog vzrostla po zničení jeruzalémského Chrámu v roce 70 n. l. V podstatě se jedná o malé svatyně, jež připomínají zmenšeniny Chrámu. Při vstupu do synagogy by měl každý Žid projevit úctu tím, že se ve dveřích lehce ukloní směrem ke schráně na východní straně a následně zarecituje verše Ma tovu. Po úvodní Ma tově se dále recitují dva chvalozpěvy – první, Adon olam, vyjadřuje vděčnost Bohu Stvořiteli, jenž řídí

¹⁷⁶ LAU, s. 18.

¹⁷⁷ Viz Tamtéž, s. 20.

¹⁷⁸ Viz tamtéž, s. 32.

¹⁷⁹ FISHBANE, s. 109.

¹⁸⁰ LAU, s. 27.

¹⁸¹ Tamtéž.

tento svět, a druhým je Jigdal, jakési shrnutí židovské víry do třinácti článků.¹⁸²

Během dne probíhají standardně tři bohoslužby, ranní šacharit, odpolední mincha a večerní bohoslužba s názvem ma'ariv. Odpolední a večerní bohoslužby jsou v podstatě zkrácené verze bohoslužby ranní.

V případě, že by někdo neúmyslně zameškal jednu z každodenních modliteb, může si ji nahradit při bohoslužbě následující. Provede odpovídající modlitbu v danou dobu a navíc provede Amidu (*„Modlitba Amida, obecně známá jako Šmone esre, je ústřední modlitbou, která je součástí všech tří každodenních bohoslužeb.“*¹⁸³) i za bohoslužbu, kterou vynechal.

Všichni muži starší třinácti let jsou povinni modlit se třikrát denně. Při ranní modlitbě si musejí oblékat fylaktéria – modlitební řemínky. V raném období ve středověku mívali svatí muži fylaktéria neustále, zatímco ženy řemínky nenosily, i když jim to zapovězeno nebylo.

Den by měl být správně zakončen závěrečnou modlitbou – tzv. recitací Šema na loži. Obsahuje několik biblických veršů a zvláštní požehnání zakončené: *„... at' je můj spánek dokonalý před Tebou, rozjasni mé oči, at' neusnu spánkem smrti, neboť ty osvětluješ zornice očí. Požehnaný jsi Ty, Hospodine, jenž osvětluješ celý svět Svou slávou.“*¹⁸⁴ Po ukončení modlitby již není dovoleno mluvit, neboť právě nadějí je zakončen den.

*„Každodenní Žid si tedy denně v každém okamžiku uvědomuje svůj závazek vůči Tóře a přikázáním. Díky dlouholetému studiu a praxi získává značný cit pro to, zda halacha nějaké počínání dovoluje, či nikoli.“*¹⁸⁵

5.2 Židovská pravidla ohledně jídla

Židovská tradice poskytuje mnoho pravidel a přikázání, která se týkají způsobů stolování, přípravy jídel, co, kdy a jak jíst a zaměřuje se i na povolená a zakázaná jídla. Povinnost umývání rukou před konzumací záleží na tom, co se bude jíst. Umýt ruce si musí každý Žid před jídlem v případě, že je podáván chléb. Před jídlem, během něho a po jídle se pronášejí specifická požehnání, kde se většinou děkuje za možnosti, jež byly lidem dopřány. Dále se žehná jednotlivým složkám jídla, avšak pokud je finální produkt sestaven z více produktů, žehná se pouze za hlavní složku. Například oříšky v čokoládě, kde by se žehnilo

¹⁸² Viz LAU, s. 30.

¹⁸³ Tamtéž, s. 54.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 69.

¹⁸⁵ FISHBANE, s. 112.

jak za oříška tak za čokoládu, se žehná pouze nad oříšky, jelikož čokoláda je v této situaci až vedlejší produkt. Po skončení jídla se před posledním žehnutím, kdy se děkuje Bohu za to, že nám umožnil uspokojit naše tělesné potřeby, se opět omývají ruce, aby na nich nezbyly zbytky jídla.¹⁸⁶

Dle židovské tradice se dále jídlo rozděluje na košer (čisté) a nekošer (nečisté) druhy. Hebrejské slovo kašer se vyslovuje s důrazem na druhou slabiku, stejně jako to vyslovují němečtí Židé, kteří mají slovo mošer. „*Tato tři hebrejská písmena znamenají, že určité potraviny jsou z rituálního hlediska povolené a mohou se konzumovat.*“¹⁸⁷

Existují tři základní kategorie živočichů – druhy, které žijí na zemi, druhy, které žijí ve vodě a třetí kategorií jsou druhy okřídlené. Dle Tóry jsou dvě hlavní kritéria pro splnění košer zvířat – zvíře musí být sudokopytník a přežvýkavec. „*Tak Tóra vyčleňuje velblouda, zajíce a rosomáka jako příklad zakázaných zvířat – sice přežvykují, ale nejsou sudokopytníci. Opačným případem je vepř, který je sudokopytník, ale nepřežvykuje, a proto je zakázaný.*“¹⁸⁸ Zároveň je tedy patrné, že masožravci nejsou košer.

U vodních živočichů existují opět dvě pravidla pro stanovení košer. Musí mít ploutve a šupiny. Všechny ryby, které mají šupiny, mají i ploutve, tudíž ryba se šupinami je košer. U ryb není nutné vykonávat specifickou rituální porážku, samotný akt vylovení ryby z vody postačí. „*Jestliže šupiny zůstanou po vylovení ve vodě, platí i takové ryby za rituálně čisté a smějí se jíst.*“¹⁸⁹ Rybí maso je také výjimečné v tom, že se jako jediné maso může konzumovat společně s mlékem.

U okřídlených druhů nestanovuje Tóra žádná pravidla na rozlišení mezi „čistým“ a „nečistým“ pokrmem, pouze poskytuje seznam zakázaných ptáků, ostatní ptáci jsou tedy povoleni. Zakázaní jsou tyto: „*orel, orlosup, orlovec, luňák, sup, krkavec, pštros, sova, racek, jestřáb, sokol, kormorán, ibis, labuť, pelikán, straka, čáp, volavka, dudek a netopýr.*“¹⁹⁰ Dále je zakázaný téměř veškerý létající hmyz s výjimkou jednoho druhu kobylek, který Tóra výslovně uvádí jako povolený, avšak tento druh jsou schopni identifikovat pouze jemenští Židé.¹⁹¹ Důležitá je tedy prevence, jelikož riziko neuvědomělého požití malých druhů hmyzu je veliké. Zelenina a různé druhy luštěnin by měly být před zpracováním řádně prohlédnuty.

Dalším pravidlem je, že jsou zakázané i produkty zakázaných druhů. Například mléko od vepře či kobyly není košer, zatímco mléko od krávy či kozy košer je. Jedinou výjimkou

¹⁸⁶ Viz LAU, s. 97.

¹⁸⁷ VRIES, s. 144.

¹⁸⁸ LAU, s. 98.

¹⁸⁹ VRIES, s. 159.

¹⁹⁰ LAU, s. 99.

¹⁹¹ Viz tamtéž.

z tohoto pravidla je včelí med. I přesto, že jsou včely zakázané ke konzumaci, jejich med je košer Stejně pravidlo se vztahuje i na vajíčka, kdy se občas může zdát velice problematické určit, zda jsou to vajíčka z košer či nekošer druhu. Avšak nabízí se tu jeden ověřený systém na určení druhu vajíček: „*Vajíčka povolených ptáků jsou na jednom konci kulatá a na druhém špičatější, zatímco vajíčka nepovolených druhů jsou kulatá nebo špičatá na obou koncích.*“¹⁹²

Dále Tóra zakazuje konzumaci krve a v případě zabitého jelena je potřeba krev překrýt zeminou, zatímco u poraženého skotu toto pravidlo není potřeba.

Jak jsem již zmínila na počátku této podkapitoly, konzumace masa a mléka dohromady je zakázaná. V podstatě se v Tóře píše o třech oddělených zákazech – vařit mléko a maso dohromady, jíst směs masa a mléka uvařenou dohromady a mít z takové směsi jakýkoli zisk.¹⁹³ Pro tento zákaz však neexistuje logické zdůvodnění. Jedná se o tzv. chok, zákon, jehož podstatu nemůžeme zcela určitě pochopit. Z tohoto pravidla pak vyplývá, že by v domácnosti měly být dvě sady odděleného nádobí na mléko a na masa, snadno rozpoznatelné, aby s tím neměly problémy ani děti. Stejně pravidlo platí pro příbory, pomůcky na vaření, ubrusy a pokud možno i pro dřezy, kde se následně nádobí umývá. Konzumace mléka a masa tedy Židé nemohou kombinovat, ale mohou si zvlášť dát maso a zvlášť mléko, musí se však čekat do chvíle, kdy je jídlo v žaludku již strávené. Doba trávení je individuální a každý rabín si ji pro svoji oblast určuje sám. Někteří se přiklánějí k délce šesti hodin, jiní praktikují pouhé tři hodiny od konzumace. V případě první konzumace mléka a následně masa se doporučuje čekat minimálně půl hodiny.

V židovské kuchyni jsou tedy dva druhy odděleného nádobí, pro maso a pro mléčné výrobky, ale v některých domácnostech se nacházejí i tzv. parve nádobí. Jedná se o takzvané neutrální nádobí. Toto nádobí je neporézní, což znamená že do sebe nic neabsorbuje, tudíž se v něm mohou zpracovávat oba typy potravin. Mezi parve nádobí patří například výrobky ze skla.

5.3 Brit mila – smlouva obřezání

Samotná obřízka se hebrejsky řekne mila. Avšak mila se v židovské tradici chápe jak brit – „*smlouva mezi lidem Izraele a jeho Bohem, smlouva, která je zpečetěna na těle každého muže.*“¹⁹⁴ Brit mila je v judaismu chápána také jako znamení (ot) a společně s Šabatem a

¹⁹² LAU, s. 100.

¹⁹³ Viz tamtéž, s. 105.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 306.

třilínem tvoří tři základní znamení judaismu, avšak je z nich nejdůležitější, jelikož se jedná o znamení trvalé a především nezávislé na místě a čase.

Mohel povoláný k obřízce nemusí být vyučeným chirurgem. V Bibli se píše o kamenném noži (převážně pazourek), s nímž se má obřízka provádět, ale dnešní doba již postoupila, a proto jsou nástroje (vždy řádně vydezinfikované) velice podobné těm, které používají samotní lékaři, a dokonce se krev v dnešní době odsává sterilní trubičkou, která byla kdysi zásadně odmítána, ale dnes je nedílnou součástí rituálu. „*Mohelova výbava obsahuje jen nemnoho nástrojů. Patří k nim malý, ostře nabroušený nůž, kterým se odstraní předkožka, hebrejsky orla.*“¹⁹⁵ Dále jsou nedílnou součástí ceremonie: dezinfekční prášek, vata, nádobka na předkožku, povijan, kdy „*celková délka povijanu se pohybuje od dvou do čtyř metrů*“,¹⁹⁶ a Eliášovo křeslo. Samotný penis nesmí být při obřadu poraněn, a jakmile je předkožka odstraněna, odkrytá blanka se rozdělí na dvě části a ty se pak přetáhnou za okraj žaludu. Celý zákrok je u konce a ranka se do několika dní zahojí.

Takto tedy probíhá obřízka za normálních podmínek, pokud však dojde ke komplikacím, je okamžitě přivolán lékař. Pokud se obřízka z nějakého důvodu provádí až v pozdějším věku dítěte, je vždy přítomen lékař. Mohelové si většinou vedou knihu s vykonanými obřízkami, což je podobné jako zápisy v matrice, ale není to podmínkou k vykonávání této „práce“.¹⁹⁷

5.4 Vykoupení prvorozeného – Pidjin ha-ben

Třicet dní po narození prvorozeného syna dochází k vykoupení prvorozeného – Pidjin ha-ben. Prvorozený syn je chápán jako ten, kdo „otevřít lůno“ své matky, tudíž pokud se jedná o prvorozeného syna otce, ale nikoli matky, obřad vykoupení prvorozeného se nekoná. Naopak otec může tento obřad prožít víckrát, v případě že se opět ožení a má dalšího prvorozeného syna. Pidjin ha-ben se však nekoná v případě, že dítě přišlo na svět císařským řezem nebo v případě, kdy byla první narozená dcera, jelikož syn v tomto případě již „lůno matky“ neotevřel.¹⁹⁸

Tento obřad se vykonává za bílého dne, třicátý první den po narození, v určitých

¹⁹⁵ VRIES, s. 173.

¹⁹⁶ DAMOHORSKÁ, Pavla a Bedřich NOSEK. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010, s. 42.

¹⁹⁷ VRIES, s. 173-174.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 314.

případech i později, a je doprovázen bohatou hostinou. Pokud však v době vykoupení prvorozeného probíhá Šabat či jiný svátek, vykonává se obřad následující noc, protože vykonávat finanční transakci je během Šabatu a svátků zakázáno. V den obřadu se všichni sejdou, umyjí si ruce a společně se pomodlí. Poté přinese otec dítě před kohena a v jazyce, kterému rozumí, pronáší následující: „*Toto je můj prvorozený syn, první plod lůna jeho matky a Svatý, budiž požehnán, přikázal vykoupit jej, jak je řečeno: „Budeš je vyplácet od stáří jednoho měsíce, výplatné se bude vyměřovat ve stříbře: pět šekelů podle váhy určené svatyní; jeden šekel je dvacet zrn.“ A je řečeno: „Posvěť Mi všechno prvorozené, co mezi Izraelci otvírá lůno, ať z lidí či z dobytka. Je to Mé!*“¹⁹⁹ Poté dá kohen otcí na výběr, zda mu přenechá prvorozeného syna nebo ho za pět šekelů vykoupí, jak mu ukládá Tóra. Otec před odevzdáním šekelů pronese dvě modlitby a poté vykoupí svého syna. Kohen si vezme peníze, vloží ruce na chlapcovu hlavičku a pronese závěrečné požehnání: „*At' Hospodin ti žehná a chrání tě, at' Hospodin rozjasní nad tebou Svou tvář a je ti milostiv. At' Hospodin obrátí k tobě Svou tvář a obdaří tě pokojem. Hospodin tě ochrání ode všeho zlého, ochrání tvůj život.*“²⁰⁰ Po slavnostním požehnání kohen vypije pohár vína a pohoštění začíná.

5.5 Bar micva – náboženská dospělost chlapce

Halacha zdůrazňuje započít vzdělání dítěte již od raného věku. Přibližně ve třech až čtyřech letech si chlapec v Tóře hledá písmena svého jména a postupně se seznamuje s tradicemi a historií. Věk pro učení na Bar micva není nikde pevně stanoven, zpravidla se začíná měsíc před chlapcovými třináctými narozeninami, nemá-li však chlapec otce, je zvykem, že se začíná učit rok před svými třináctými narozeninami. Členem halachistické komunity a dle židovského práva dospělým se tedy chlapec stává ve třinácti letech, kdy se chlapec stává Bar micva, doslova syn přikázání. „*Od tohoto okamžiku je schopen zachovávat všechny micvo a žádá se od něj, aby byl plně odpovědný za své náboženské chování.*“²⁰¹ Musí však před obřadem splnit určitá přikázání. První je recitace Šama za soumraku na začátku nového dne. Dále musí začít nosit tfilin, ale z praktického důvodu se chlapci učí nosit tfilin již před svým Bar micva, aby v den obřadu věděli, jak ho pokládat a jak s ním manipulovat. Povinnost nosit tyto modlitební řemínky ale nastává až po Bar micva. Další velmi důležitý akt

¹⁹⁹ LAU, s. 316.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ FISHBANE, s. 128.

nastává přímo při obřadu Bar micva, kdy je chlapec dle tradice vyvolán ke čtení určitého úseku z Tóry. Otec pronese požehnání na chlapcovu oslavu přechodu do dospělosti a během této chvíle se tedy z chlapce stává nábožensky dospělý muž.²⁰²

Dívka se stává dospělou, když jí je dvanáct let a jeden den. Měl by to být symbolický začátek její menstruace, kdy bývá zasvěcena do toho, jak rituálně udržovat bezchybný domov. V některých kulturách se rozvinul obřad bat micva – dcera prikázání, kdy rovněž dívka pronese pár vět z Tóry, ale jedná se spíše o symbolický akt.²⁰³

5.6 Šabat

Šabat je rituál, který Židé vykonávají jednou týdně a jedná se o jeden z nejznámějších a nejoblíbenějších svátků. Šabat je ale i připomínkou vyjití z Egypta. „*Pamatuj, že jsi byl otrokem v zemi egyptské a Hospodin, tvůj Bůh, přikázal střežit den odpočinku.*“²⁰⁴ Je to tedy symbolická historie židovského národa, který byl po útlaku a otroctví osvobozen, tedy po týdenním pracovním shonu si lidé mohou o Šabatu odpočinout a oprostít se od všech starostí a povinností. Během tohoto svátku je také zásadní rovnost mezi lidmi, jelikož jak je v Tóře řečeno: „*Neboť šest dní budeš konat veškerou práci a sedmého dne odpočineš i ty, aby tvůj vůl a osel mohli odpočinout, a syn tvé služebnice a host si mohli oddechnout.*“²⁰⁵

Vyvrcholením příprav Šabatu je bezpochyby západ slunce, do této doby musejí být všechna jídla hotová, jelikož předpisy se vztahují i na ohřev jídla. Ve chvíli, kdy jsou všechny přípravy hotové, nastává příprava duchovní, která zahrnuje i rituál očisty – přípravy oděvu, kdy šaty bývají většinou bílé, což symbolizuje čistotu a milost. Dále se recituje Píseň písní, která se v některých komunitách čte v synagoze krátce před zahájením páteční bohoslužby (před západem slunce).²⁰⁶ Šabat je v židovské domácnosti přivítán zapalováním světel asi půl hodiny před soumrakem. Tato povinnost připadá ženě, jelikož je většinou doma a je považována za ústřední postavu židovské domácnosti. „*Počet světel je roven počtu členů rodiny. Pokud rodina sestává ze dvou rodičů a tří dětí, pak matka zapaluje celkem pět světel.*“²⁰⁷ Světla by měla být umístěna na stole, kde bude následně rodina jíst, a po zapálení

²⁰² FISHBANE, s. 128.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ LAU, s. 135.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 136.

²⁰⁶ Viz FISHBANE, s. 185.

²⁰⁷ LAU, s. 142.

svíce a následném požehnání již nikdo z rodiny nemůže vykonávat žádnou práci. Po setmění odcházejí rodiny většinou společně do synagogy, kde proběhnou postupně celkem tři modlitby. „Při zpáteční cestě ze synagogy domů se muži srdečně zdraví jidiš pozdravem „Gut šabes“.²⁰⁸ Doma následně děti postupně předstupují před své rodiče, kteří nad nimi vykonávají rodičovské požehnání, a následně může rodina zasednout ke stolu, kde kromě zapálené svíce nechybí ani speciální pletený šabatový chléb neboli chala a víno k požehnání Šabatu.

V sobotu pozdě odpoledne probíhá závěrečná modlitba, tzv. oddělování Šabatu od týdne, čímž celý svátek Šabat končí.²⁰⁹

5.7 Pesach

Rituální život judaismu klade obrovský důraz na domov. Rodina je ústřední místo, v němž se odehrává mnoho náboženských úkonů. Svátky se vždy slaví okolo prostřeného stolu. Pokrm však není pouhý doplněk, ale stává se hlavním momentem vyjadřujícím náboženskou hodnotu daného dne. Jedná se o symbol moderního protějšku oltáře z Chrámu biblických dob. „*Modlitby vyvolávající ovzduší posvátnosti svátečního dne se pronášejí za stolem, u stolu jsou vychovávány děti, také slova Tóry mají být studována u stolu.*“²¹⁰

Pesach je vhodným příkladem ústředního významu domova. Tento jarní svátek je oslavou vzpomínkou na vysvobození z otroctví z Egypta a z hlediska rodiny je významný tím, že během trvání Pesachu proběhne řada svátečních rodinných večerů, které mají detailně předepsaný průběh, pořadí a uspořádání. Všichni, kdo se účastní tohoto svátku, se navzájem ptají a informují o událostech spojených s Exodem a dále diskutují o významu této události: Jaký měla dopad na národ a jaký na jednotlivce. Sváteční tabule obsahuje mnoho symbolických pokrmů. Například „... *hořké byliny podávané na stůl připomínají hořkost otroctví.*“²¹¹ Dalším symbolem je pesach – nekvašený chleba, jenž symbolizuje spěch, ve kterém Židé opustili Egypt, ale symbolizuje i nebezpečí, které přináší pýcha, jelikož kvasnice způsobují kynutí a nadýmání, které se stává symbolem pýchy. První dva dny, přičemž v Izraeli pouze první den, probíhají tedy slavnostní večere, které se tradičně nazývají

²⁰⁸ VRIES, s. 60.

²⁰⁹ Viz FISHBANE, s. 116.

²¹⁰ LANCASTER, Brian. *Judaismus*. Praha: Knižní klub Ikar, 2000, s. 26.

²¹¹ Tamtéž, s. 27.

sederové. Seder je hebrejsky řád a právě tato večeře má svůj po staletí ustálený průběh a řád. Během večera, jenž začíná zapálením svíček, čte otec z knihy Hagada (v překladu vyprávění) různé historické příběhy, přičemž nejmladší člen rodiny klade předepsané otázky a prostřednictvím odpovědí se dozvídá více o vlastní židovské historii a tradici.²¹²

Pesach trvá osm dní, přičemž první dva a poslední dva jsou sváteční a dny mezi nimi se nazývají polosvátky. V Izraeli trvá tento svátek pouze sedm dní a mezi sváteční dny se počítají první a poslední den. Během svátečních dní platí obdobná pravidla, jako při Šabatu, ale může se připravovat jídlo. Slaví se zpravidla mezi 15. a 21. Nisanem, což je první jarní židovský svátek a v porovnání s gregoriánským kalendářem spadá období Pesachu mezi měsíce březen a duben a možná z toho důvodu je někdy nazýván jako židovské velikonoce.²¹³

5.8 Roš ha-šana – židovský Nový rok

Židovský Nový rok – Roš ha-šana se slaví první a druhý den měsíce tišri, což odpovídá v gregoriánském kalendáři období mezi zářím a říjnem. Jedná se o svátek, během kterého je přikázáno se radovat. Kdokoli chce, může zrušit své sliby před třemi dospělými a k těmto účelům určenými Židy. Jelikož je judaismus velmi citlivý na výroky vycházející z židovských úst, měli by se všechny sliby splnit anebo na židovský Nový rok zrušit. Avšak nevztahuje se to na sliby mezi lidmi, ale pouze na sliby, které dal člověk Bohu.

Veškeré přípravy by měly být dokončeny před polednem, opět se jedná o úklid a očistu těla, aby zbyl čas na duchovní přípravu. Je zvykem dávat v tento den více prostředků na dobročinné účely než jindy a navštívit hroby světců. Na rozdíl od Šabatu se v tento svátek nemusejí zapalovat svíce před setměním, většinou tak hospodyně učiní až po příchodu ze synagogy. Zapalování světél je pak následně zakázáno, ale pokud se oheň pouze přenáší a zapaluje již ze zapáleného, je to povoleno stejně jako příprava pokrmu. Po příchodu ze synagogy si rodina po umytí rukou sedne ke stolu, manžel pronese tři požehnání a může se začít stolovat. Každá židovská obec má pro tento svátek své vlastní zvyky, ale některé jsou stejné či podobné, jako například namočení chlebu do medu, aby byl příští rok sladký jako med. Je také zvykem jíst maso z hlavy jehněte nebo ryby a říci: „*Bud' vüle Tvá, Hospodine, Bože náš a Bože našich otců, že budeme hlavou a nikoli ocasem.*“²¹⁴ Dále je možné na

²¹² Viz DIVECKÝ, s. 18.

²¹³ Viz tamtéž, s. 18.

²¹⁴ LAU, s. 195.

sváteční tabuli nalézt například granátové jablko, mrkev datle a jiné pochutiny. Po jídle je zvykem studovat texty, které se Roš ha-šanou zabývají.

Zvláštním přikázáním pro židovský Nový rok je troubení na sofar (beraní roh, jenž by měl být zahnutý jako připomínka na toho, že i lidé by se měli sklonit a kát se²¹⁵), který je považován za ústřední prvek celého svátku. „*Tóra o Roš ha-šana hovoří jako o dni troubení, zatímco jinde jako o dni odpočinku, památce troubení.*“²¹⁶

Další charakteristický zvyk během tohoto svátku je tašlich. „*Tašlich spočívá ve shromáždění se u vod řeky, rybníka nebo moře, do kterých symbolicky odhazujeme své hříchy (tašlich – odhodíš).*“²¹⁷ V židovské tradici je totiž pro odpouštění hříchů charakteristické, že se utopí v moři.

5.9 Jom kippur

Deset dní mezi Roš hašana a Jom kipur, v překladu Den smíření, se v židovské tradici nazývají dny pokání. Během této doby Židé více dbají na plnění příkazů, zpravidla se prodlužuje čas věnovaný dennímu studiu Tóry a během ranní modlitby se většinou pronáší i omluvná modlitba slichot.²¹⁸ Hlavní myšlenkou dnů pokání je odpuštění a odprošení přátelům i svým nepřátelům a ten, kdo je upřímně prošen o odpuštění a prosbu nepřijme, je chápán jako veliký hříšník. Celých deset dní spěje k jednomu významnému dnu – Jom kippuru. „*Celý je věnován vnitřnímu zastavení, spočinutí a rozjímání. Svou podstatou a způsobem, jakým se dodržuje, se podobá šabatu.*“²¹⁹ Již ale předvečer svátku má výjimečný řád. Jelikož je zvykem během Jom kippuru dodržet celodenní půst, je zvykem den předem vydatně jíst. Dopoledne se tradičně podává ryba, odpoledne většinou probíhají poslední usmíření s okolím a k večeru probíhá další tradiční událost, kdy se všechny hříchy symbolicky převádějí na bílého kohouta, jenž se následně připraví pro chudé občany. V dnešní době se však dobročinnost jako způsob napravení hříchů projevuje spíše ve formě darování bankovek do nejbližší synagogy. Před odchodem do synagogy musí být dům naklizený, prostřen bílý ubrus a hospodyně pronese požehnání nad světlem, jak je zvykem o každém Šabatu, avšak žehná světlu Dne smíření. Následně, před západem slunce, se celá rodina vydá do synagogy, kde by se měli postupně shromáždit všichni Židé z okolí, a probíhají různé slavnostní bohoslužby.

²¹⁵ Viz LAU, s. 200.

²¹⁶ Tamtéž, s. 199.

²¹⁷ DIVECKÝ, s. 38.

²¹⁸ Viz tamtéž, s. 40.

²¹⁹ VRIES, s. 75.

V následující sváteční den platí tato pravidla: „... platí úplná zdrženlivost od jídel i pití, zákaz pečlivého i zběžného omývání těla, zákaz používání mastí i jiných kosmetických přípravků; je třeba odložit, tedy nenosit běžnou, rozuměj koženou, obuv.“²²⁰ Člověk vážně nemocný může na Jom kippur jíst, avšak v nezbytné míře. Malé děti se na tento svátek nepostí, větší, přibližně okolo devátého roku, se postupně zkoušejí postit několik hodin, aby v den své náboženské dospělosti mohly vydržet celodenní půst. V dopoledních hodinách probíhají tzv. vzpomínky na zemřelé, které jsou na tento svátek nejdůležitější, jelikož Židé prosí zemřelé za odpuštění. Jom kippur je tedy v základu stejný jako Šabat, dodržují se stejná pravidla, a navíc je doprovázen celodenním půstem a mnoha speciálními bohoslužbami.²²¹

5.10 Chanuka

Na přelomu listopadu a prosince se v židovské tradici slaví osmidenní svátek Chanuka. Tento svátek zasvěcení či vysvěcení připomíná znovuzasvěcení Chrámu poté, co ho syrský král Antiochos IV. se svými vojsky dobyl a znesvětil.²²² Chanuka se zpravidla slaví osm dní díky tradici vycházející z příběhu o zázračném oleji. Poté, co byl Chrám očištěn a zbaven všech pohanských stop, nastala chvíle pro zapálení věčného světla, ale ukázalo se, že všechny nádoby s olejem jsou rituálně nečisté – různě otevřené, vylité apod., až na jednu, která by měla vydržet zapálená pouze jeden den. „*Stal se však zázrak a světlo hořelo celých osm dní. Tak dlouhá doba byla totiž potřeba na výrobu nového, čerstvého oleje.*“²²³ Během svátku nepřestávají Židé pracovat, pouze každý večer od začátku až po osmý den zapalují jedno zvláštní světlo. K tomuto účelu slouží speciální devítiramenný svícen Chanukije, někdy nepřesně nazývaný Menora, kde osm svícňů poslouží jako symbol osmi zázračných dní po znovuzasvěcení Chrámu a devátý, prostřední slouží jako tzv. šamaš, pomocí něhož se ostatní svíce zapalují.²²⁴ Dokud sváteční světla svítí, měla by být zastavena veškerá práce a rodina by měla být pospolu a zpříjemňovat si čas hraním s dětmi.²²⁵

²²⁰ VRIES, s. 78.

²²¹ Viz DIVECKÝ, s. 41.

²²² Viz tamtéž, s. 52.

²²³ VRIES, s. 101.

²²⁴ Viz LAU, s. 241.

²²⁵ VRIES, s. 106.

5.11 Purim

Purim připomíná záchranu perských Židů před plány místokrále Hamana, který Židy nenáviděl a chtěl je v 5. stol. př.n.l. vyhubit. „*Purim nám každoročně dokazuje, jak mocná nenávisť dokáže být, a je zároveň symbolem a ujištěním opětovné záchrany. Copak nám pogromy, zloba a zášť mohou ublížit?*“²²⁶ Tento svátek je tedy plný radosti, veselí a těší se veliké oblibě. Nejsou zde vyžadovány žádné oběti či dary, nepřestává se pracovat ani nedochází k jiným obvyklým omezením. Měla by být uspořádána velká sváteční hostina a zbytky purimového jídla se tradičně dávají na dobročinné účely.

„*Nejznámějším purimovým zvykem je vždy dlouho očekávaný karneval, který často začíná již v synagoze při večerním čtení...*“²²⁷ Děti i dospělí se oblékají do masek a nasazují bizardní masky. Při zmínce Hamanova jména se dupe nohama a bouchá do stolu, aby se „vymazalo hříšnickovo jméno“, zatímco děti točí řehtačkami. Součástí purimového karnevalu také bývá purimšpíl – divadelní hra. Samozřejmě zpravidla jsou hry pojaté jako tradiční purimové příběhy či různé veselé parodie na židovskou historii.²²⁸

5. 12 Tu Bi-švat – Nový rok stromů

Na přelomu ledna a února se tradičně slaví Tu Bi-švat, neboli Svátek stromů či Nový rok stromů. V této době totiž v Izraeli začíná jaro a s tím začínají kvést ovocné stromy. „*V historii byl Tu bišvat spojen s předpisy o odvádění zemědělských dávek. Dnes je zvykem na Tu bišvat sázet nové stromy a napomáhat tak osidlování Erec Jisrael (Země Izrael).*“²²⁹ Na tento jednodenní svátek je zvykem pořádat slavnostní hostiny a jíst mnoho druhů ovoce. Mezi pokrmem by neměly chybět plody, jimiž je izraelská země proslavená. Jedná se o víno, fíky, granátová jablka, olivy a datle. Šestou a sedmou plodinou jsou obiloviny – pšenice a ječmen.

„*V Izraeli se školáci každý rok kromě šmity (léta odpočinku) vydávají na výlety do míst, kde si mohou zasadit vlastní strom.*“²³⁰ Tento svátek je spíše charakteristický pro židovskou mládež, přičemž v oblastech mimo území Izraele se mládež schází většinou u stolu

²²⁶ VRIES, s. 12.

²²⁷ DIVECKÝ, s. 62.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž, s. 56.

²³⁰ LAU, s. 246.

plného ovoce či společně sázejí sazenice a dalším ze zvyků během této oslavy stromů je nabízení ovoce pocházejícího z Izraele ke koupi, opět prostřednictvím mládeže, přičemž zisk se většinou odvádí Židovskému národnímu fondu, který v Izraeli následně kupuje půdu.²³¹

6 Praktikování židovských svátků v Terezíně

6.1 Transporty do Terezína

Pan Emil popisoval transport do Terezína, kdy vyprávěl, že během převozu nemohli pít. Pokud by se někdo odvážil napít třeba z louže, zastřelili by ho. Údajně byl průměrně jeden vagon plný mrtvol za každý den převozu. Poté popisuje své vzpomínky na příjezd do Terezína:

„Přijeli jsme do nějakého města a to byl ten Terezín, no já jsem nemoh vylézt z toho vagonu, já jsem nemoh, protože já už jsem neměl sílu a to to nějak to už nevím kdo mě tam vyndal žejo a tak dále, protože , v první řadě, promiňte, že to takhle říkám v tom vlaku v těch vagonech, po nás lezly takové vši veliký, no katastrofa. Pořád se říkalo, že bude konec, někdo něco řek a tak dále ...už jsme říkali, že to nepřežijeme a tak dále.“

„... Co já se pamatuju, dostal jsem se do nějaké místnosti, že mě voholili všude tady i tady, vzal jeden ten rukavici takovou, to strašně čpělo, to pálilo, ten sidol nebo jod nějak no a tak akorát vím, že mě vzali na váhu a tam byl ten jeden vězeň, jak jsem vám říkal doktor Orlík, který se mě ptal odkad' jsem, kde mam příbuzný, tak jsem říkal, že rodiče jsou zplynovaný, akorát o sourozencích nevím, zalíbil jsem se mu nějak a vzal mě na váhu a říkal, pamatuj si 45 kilo, dvacet let mi bylo, no kost a kůže. No a pak už nevím nic, protože de facto po tom jsem zjistil, usnul jsem před válkou a probudil jsem se po válce, protože nebýt toho doktora Orlíka, skutečně, který si mě vzal.“²³² Pan Emil byl totiž nakažen pravděpodobně z Osvětimi skvrnitým tyfem a během svého pobytu v Terezíně měl horečky dosahující hodnot až přes 40 stupňů. Nakonec však díky, již zmíněnému doktoru Orlíkovi přežil.

Další, poněkud rozdílný zážitek z příjezdu do Terezína, popsal pan Harry Stanford, německý Žid žijící momentálně v New Yorku v Americe:

²³¹ Viz VRIES, 109.

²³² Emil Bakanowicki, ID číslo: 30204.

„Přijeli jsme do Terezína, je neuvěřitelné, co se nám dělo, přijeli jsme do Terezína v počtu dvou tisíc pěti set lidí, pouze sedm set lidí přežilo. Byl zrovna pátek, bylo to během večera, a my viděli, židovské lidi jak se prochází a viděli jsme hořící svíčky, mysleli jsme si, že jsme přijeli do Izraele, říkám vám čistou pravdu, když jsme přijeli do Terezína, byl pátek a my viděli, nemohli jsme tomu uvěřit, Terezín...byla to pevnost. Ale umyli nás tam, dostali jsme řádné oblečení, protože naše oblečení byly pouze cáry...byli jsme tam krátce, pak to myslím osvobodili.“²³³

Garry Fabion popisuje ve své výpovědi podmínky panující v Terezíně. Snažili se tam žít kulturně, často na rohu ulic stály a hrály orchestry, avšak kvůli špatným podmínkám se větší bohoslužby nekonaly - pouze menší, neformální a většinou v rodinném kruhu. Například Garryho rodina měla menší židovské zázemí ve sklepě domu, kde žili. Zde se společně scházeli a modlili. Určitým způsobem to bylo „vracení se“ do normálního běžného života, byl to symbol určitého nepřerušovaného pokračování.²³⁴ Garry Fabian se narodil v Německu, ale hned po osvobození se přestěhoval do Austrálie do Melbourn, jako velká část přeživších Židů.

6.2 Bar micva v Terezíně

Během svého pobytu v terezínském ghettuvzpomínala hrstka mužů na rituál Bar micva, který se, ač při ztížených podmínkách, mnohdy uskutečnil. Svědectví o tomto zážitku poskytl například Henry Adler, pro kterého byl Bar micva jediným setkáním s židovským náboženstvím, dále Patrik Fiala, narozený v Praze a dnes pobývající v New Yorku v Americe. Z tohoto důvodu byl rozhovor veden v angličtině, stejně jako všechny ostatní rozhovory o Bar micva, které jsou doslova přeloženy z angličtiny, jelikož rozhovor byl veden na půdě Spojených států. Dále se o vzpomínky rozdělil Michal Kraus, taktéž rodilý Čech z Trutnova, žijící dnes v Americe, a v neposlední řadě Karel Winter, původem z Prahy a dnes žijící v Austrálii, kde se nachází další početná skupina přeživších Židů:

„Mé jediné setkání s náboženstvím, co si vzpomínám během celého pobytu, bylo krátké období před mým oficiálním Bar micva, kdy mi z tohoto důvod našli učitele, který byl Holand'an...a měl se mě pokusit naučit věci, které jsem měl znát pro mé Bar micva. ...a tak jsem prošel Bar micva bez mých rodičů s pár lidmi z mé ubikace, kteří tam byli. Nakonec jsem

²³³ Harry Stanford, ID číslo: 42061.

²³⁴ Viz Garry Fabion, ID číslo: 19572.

tam stál s velkolepými Bar micva dárky, což byly tři kostky cukru a „Bochtel“, což si myslím je české označení pro zahraniční „cup cakes“ či „muffin.“ Takže to byly mé bar micva dárky. Toto bylo tedy rozšířené mé židovské lekce během doby, co jsem byl v Terezíně. “²³⁵

„Jak jsem vám říkal dorazil jsem do Terezína, když mi bylo 12 let a tři měsíce a odešel jsem ve 13 a půl nebo nějak tak. Což znamená, že v tomto čase jsem v Terezíně oslavil svých 13 let. Co je velmi hezké, že jsem absolvoval v Terezíně mé Bar micva. Bylo to pro mě možné, protože pár rabínů mi poskytlo vzdělání a ukázali cestu, jak se k tomu dostat a nakonec jsem měl své Bar micva v jedné z ubikací.“ „...Studoval jsem po večerech, nebylo to těžké na učení.“ „...má rodina byla samozřejmě u toho, i mí přátelé, ale jménem si je již nepamatují. “²³⁶

„Měl jsem zde své Bar micva v červnu roku 1943, nebylo to legální a já pouze z toho co si pamatuji, můj otec stál vedle mě...a byl jsem připraven, dostával jsem lekce, abych na to byl připraven, byly k tomu nějaké instrukce, ale nepamatuji si žádné bohoslužby či svátky. “²³⁷

„Měl jsem tam mé Bar micva...Moc o židovském náboženství nevím...zeptal se mě na mé jméno, já řekl Charles, tedy Karel Winter, a teď mi řekni tvé židovské jméno, já řekl Hans, on řekl, že to nemůže být mé židovské jméno, tak jsem mu řekl, že se zeptám mého táty. Šel jsem za otcem a zeptal se, jaké je mé židovské jméno a on řekl, že neví, ať se zeptám mámy. Tak jsem šel za mámou a ona řekla, že také neví jaké je mé židovské jméno. Tak Rabín řekl, že budu Malachen a ať se zeptám táty, jaké je jeho židovské jméno, což táta opět nevěděl. Tak Rabín řekl, že Židé pocházejí z Abrahama, takže mé jméno bude Malachen Abrahamův. Ale neuměl jsem hebrejsky číst...Takže někdo jiný to za mě přečetl. Když měl přijít můj den Bar micva, bylo to zrušeno, protože ten den zabili v Praze Heydricha, takže nebyla povolená zábava, ale měl jsem svoje Bar micva později. “²³⁸

Jak je z předchozích výpovědí patrné, v omezeném množství se rituální obřad přechodu zvaný Bar micva konat mohl. Samozřejmě nedocházelo k následným hostinám, či předčítání během hostiny z Tóry, ale samotný akt snahy o rituální obřady pouze dokazuje, že v mnohých zůstala stále víra v budoucnost, víra v to, že určitý život po násilném uzavření do ghetta, přece jen mnohé čeká.

²³⁵ Henry Adler, ID číslo: 27684.

²³⁶ Patrik Fiala, ID číslo: 26088.

²³⁷ Michael Kraus, ID číslo: 15962.

²³⁸ Karel (Honza) Winter, ID číslo: 17525.

6.3 Svátky v Terezíně a v terezínském ghettu

Paní Rita Muenzer popisovala spíše následné slavení/neslavení svátků. Je zřejmé, že holocaust zanechal u přeživších obětí silné šrámy a bolesti na duši, ze kterých se jen těžko dostávali, mnoho z přeživších zanevřelo na praktikování judaismu či na víru jako takovou, ale u mnohých zapůsobil holocaust opačně, více se semkli, utvářeli spolu s přeživšími skupiny, organizace a nadace a věnovali se ohledně židovství a holocaustu osvětě. Paní Rita je bohužel opačný případ:

„...žádný svátek už pro mě nebyl svátkem, protože z těch celých lidí jedna osoba nezůstala. A ty svátky byly tak, v české formě, byly kulturní, četla se hagada, ale bylo to ve veselém a opravdu svátečním stylu. Dědeček to uměl, ty knedlíky chutnaly. Od té doby myslím, že jsem nezažila ani jeden pěkný svátek, protože zde v Izraeli jsme byli tři. Samozřejmě kvůli chlapci jsme se rádi nechali pozvat taky od české známé rodiny, kteří uměli udělat seder. Potom, když manžel zemřel, jsem zůstala s chlapcem sama, tak jsem se vždy snažila, aby on byl někam pozvaný na seder, já jsem se už nemohla zúčastnit a od té doby, co aj chlapec není, se nezúčastňuju žádného svátku. A myslím, že svátky se pro mě staly nejhoršími dny.“²³⁹

O podobném zklamání a ztrátě víry následně hovoří i Anna Ungar, původně narozená ve Vídni a dnes žijící ve Spojených státech:

„Večer jsme jedli spolu všichni a slavili jsme. Žádné modlitby s jinými lidmi však neprobíhaly. My jsme se chtěli modlit, ale něco vám řeknu, někteří lidé ztratili víru, a je mi líto, že to říkám, ale nevěřili, že Bůh vidí, co se jim děje.“²⁴⁰

Anna Hyndrakova patřila do skupiny asimilovaných Židů, což se odráželo i na jejím „nadšení“ pro židovské tradice a svátky:

„Nepamatuji si žádné oslavy Purimu či Chanuky, ale vím, že někteří to slavili. Děti malovaly Purim, jak si ho pamatovaly z domova, jedly spolu, ale já jsem u toho nebyla, já jsem to neslavila...jako děti jsme tam nebyly až tak nešťastní, měly jsme mnoho aktivit,

²³⁹ Rita Muenzer, ID číslo: 17154.

²⁴⁰ Anna Ungar, ID číslo: 7984.

*zpívaly jsme v kostelech, kdo uměl zpívat, ale já ne, hrály jsme různé hry i divadlo tam bylo ...*²⁴¹

Edith Lowy se na druhou stranu dostala, v rámci ghetta, mezi skupinu ovlivněnou sionistickými myšlenkami:

*„Určitě byli v Terezíně nábožensky založení lidé. V místě, kde jsem byla já, tam bylo, řekla bych sionisticky orientované hnutí. ...Ráno nás budili zpěvem hebrejských písní a já si myslela, že to je hrozné být ráno probuzen zpíváním a slavili jsme, já nevím, byl tam snad každý pátek nebo sobotu se slavil Šabat, což bylo slavení Šabatu a ta paní, co to tam vedla, byla velice striktní sionistka a myslím si, že se nám snažila vštípit sionistické myšlenky a někteří děti se tím nechaly velmi ovlivnit, já jsem se tím nijak zvlášť ovlivnit nenechala. Můj plán nebyl odejít do Palestiny a pěstovat ovoce a zeleninu, což jsme si mysleli, že se v Palestině dělá...Mít farmu, to pro mě nebyla výzva, byla jsem městské dítě.“*²⁴²

Zdenek Hermann popisuje skupinu mladých Židů z terezínského ghetta, kterou vedl Max Lieben:

*„Samozřejmě ta skupina měla svého madricham²⁴³ myslím, že jsme jich měli víc, ale ten poslední, kterej na mě nejvíce zapůsobil byl Max Lieben, to byl pražskej Žid z velmi pobožný pražský rodiny Liebenů, myslím, že i rabínů. Skutečně to byl kluk starší než my samozřejmě, nevím, jestli už měl tu filozofii vystudovanou nebo neměl, asi ne. No a sním, jsem se postupně, to už jsme byli na tý „NaQ 710“ a tam jsem se jako poprvé, tam už jsme jako drželi Sabat už jsme rozsvěcovali svíčky, svátky a to bylo vlastně první seznámení jako se židovstvím jako takovým jako, pro mě.“*²⁴⁴

Dle Nicholase Franka byla náboženská aktivita v Terezíně velmi bohatá:

„Když jsme přijeli, byl tam Jom Kippur, dále jsem dodržovali Chanuku Dále jsme slavili Pesach, Purim, avšak nebylo co k Purimu či Pesachu jíst. Na Roš ha-šanu tam byl proslov, ale nepamatuji si o čem byl. Také jsme si povídali historické příběhy, o tom, jak se věci staly. Spíše jsme o těch svátcích mluvili, než že bychom je slavili. Nedostali jsme žádné

²⁴¹ Anna Hyndrakova, ID číslo: 2058.

²⁴² Edith Lowy, ID číslo: 19133.

²⁴³ Židovský učitel, průvodce, hlavní představitel viz <http://www.thejc.com/judaism/jewish-words/madrich> (online), citováno 7. 3. 14.

²⁴⁴ Zdenek Hermann, ID číslo: 16559.

speciální jídlo na den svátku. ²⁴⁵ Nicholas se narodil v Amsterdamu, kam se však po válce nevrátil a rovnou emigroval do Austrálie.

Ruth Baldwin se při otázce, zda si vzpomíná na nějaké židovské svátky, živě rozpovídala:

*„Pamatuji si okamžik, musel to být rok 1943, měli jsme Vánoce a Chanuku ve stejném čase. Všichni jsme si schovávali svůj chleba, každý třetí den jsme měli plátek chleba a trochu margarínu a trošku cukru, takže jsme se v naší místnosti rozhodli schovat si veškerý chleba, cukr a margarín, alespoň tedy většinu toho pro speciální oslavu. Vyrobili jsme malý speciální vánoční stromeček z malých větviček, který jsme sebrali na poli. Z malých větviček jsme také utvořili malou Menoru, zpívali jsme Chanuka písničky i vánoční písničky všichni dohromady a měli jsme jednu obrovskou „žrací“ party, snědli jsme všechn chleba, všichni snědli všechn chleba, všechn cukr a margarín, který jsme si schovávali a měli jsme úžasnou oslavu, zažívali jsme pěkné časy a nikdy na to nezapomenu.“*²⁴⁶

Následující otázku, zda si uvnitř ghetta uvědomovala nějaký židovský náboženský život, odpověděla:

„Ano, měla, ale ne oficiálně, ale pamatuji si, například, na velké svátky, v roce 1943 a 1944, můj otec vedl bohoslužbu ve škole, kterou jsem navštěvovala. Měl bohoslužbu v místnosti, která se podobala hale nebo něco takového a kdo chtěl přijít mohl se přidat, ne všichni však chtěli, ale vím, že tam ty bohoslužby byly....pamatuji si na jednu Chanuku, musí to být v roce 1943....zpívali jsme Chanuka písně pro lidi, abychom je potěšili...vypadalo to jako Vánoce, chodili jsme od jedné budovy ke druhé a zpívali jsme Chanuka písně a věděla jsem, že tam bylo více takových skupin.“ *„Žádný Šabat se v Terezíně nedodržel, pracovali jsme na poli, pracovali jsme sedm dní v týdnu, protože to bylo praktické, měli jsme díky tomu o trochu více jídla.“*²⁴⁷

Margarete Weil byla dotázána ohledně bohoslužeb, zda se s nimi setkala, kde a kdo je prováděl:

„Ano, měli jsme, když jsme bydleli v jednom domě, měli jsme garáž, kde jsme prováděli bohoslužby. Byli tam lidé z toho baráku a kdokoliv chtěl přijít a byly tam i večere,

²⁴⁵ Nicholas Frank, ID. Číslo: 36654.

²⁴⁶ Ruth Baldwin, ID číslo 4279.

²⁴⁷ Totéž.

nebylo to povolené, ale my jsme je tam měli, pokud se nemýlím, měli jsme tam i Tóru, nejsem si na sto procent jistá, ale měli jsme tam Tóru. Jedině jsme nesměli být hlasití, nemohli jsme zpívat nahlas, pouze potichu. Prostě jsme se chytli příležitosti. ²⁴⁸ Na následující otázku, kdo vedl bohoslužby, paní Margarete odpověděla: „*Můj manžel.*“ ²⁴⁹ Bohužel se však její manžel konce válka a následného osvobození nedočkal. Pár měsíců před ukončením světového konfliktu byl odvezen transportem do Osvětimi, kde byl následně pravděpodobně zplynován, jelikož jeho tělo se již nikdy nenašlo.

Pokud se již některé svátky slavily, byl to paradoxně Jom kippur – postní svátek, během kterého se nic nejedlo. Jelikož k tomuto svátku není potřeba nic jiného, než se postit a odříkat pár modliteb, může se to zdát jako velmi lehký svátek, ale v prostředí ghetta to muselo věřící Židy stát velké sebezapření. Cecilie Kleinová popsala své zážitky s Jom kippurem takto:

„Ironie osudu byla, to jsme byli vychovaní doma pobožně, nebyli, jme bigotní, ale dodržovali jsme to, co zákon kázal. Na Jom kipur jsme nikdy nejedli a zrovna na Jom kipur uvařili výbornou hustou hrachovou polévku a bylo zakázáno ji odkládat na večeri, takže my jsme ten den nejedli, ale tu polévku jsme vysypali do záchodu, abysme mohli umýt nádobí. Byli jsme tak blbý, že i v tom hladovění, když jednou dávali dobrou polévku, tak my jsme ji nejedli, protože byl Jom kipur a postili jsme se...“ ²⁵⁰

Marta Choderová svůj zážitek s postním dnem popisuje následovně:

„... i na svátky ty židovský jsme vzpomínali, a Židi mají svátek jednou za rok se říká dlouhý den, to se postí se to celé od rána do večera a to jsme se postili se, představte, to jsme věděli a postili jsme se a říkali sme si po válce vždycky jeden den v měsíci budeme se postít vůbec na „spiety“ na vzpomínku na ten na ty krutý časy, kdy jsme neměli co jíst.“ ²⁵¹

Detailnější popis slavení svátku Jom kippur poskytla Němka Rosemary May, která dnes žijí v Americe:

„Vždycky jsem dodržovala Jom kippur, včetně doby těhotenství. V ghettu se vším tím hladověním, jsem nejedla na Jom kippur. Pamatuji si jeden Seder, který jsme měli v roce 1944. Zjistila jsem to až když jsem byla tento rok v Izraeli, kde jsme navštívili Leo Baeck

²⁴⁸ Margarete Weil, ID číslo: 34418.

²⁴⁹ Totéž.

²⁵⁰ Cecilie Kleinová, ID číslo: 14297.

²⁵¹ Marta Choderová, ID číslo: 12611.

Institute²⁵² a dnešní ředitel tohoto institutu byl příbuzný doktora Baecka, který byl v Terezíně, a náhle jsem si vzpomněla, že to byl doktor Beack a pár dalších rabínů, kteří pro nás uspořádali soukromý Seder ten rok, nějakým způsobem byl malý kousek macesu²⁵³ propašován do ghetta, jak to nevím. Rabíni si postupně vzali malé kousky macesu a pronášeli modlitby, my tam velmi potichu seděli na zemi...byl to jeden z nekrásnějších Sederů, na kterém jsem byla. Oslavit vyjití z Egypta z otroctví, když jsme byli sami otroky, to nám dávalo naději. Někakým způsobem jsme věděli, že budeme mít vlastní „exodus“. Každý rok, v čase Sederu, si vzpomenu na ten konkrétní večer, bylo to překrásné. Bylo tam osvětlení, byl tam dokonce smích v tom ghettu, ano, nebyl tam pouze pláč. Malý drobounký věci...motýlci, malé blatouchy a pryskyřníky, kvetoucí tráva, co jsme mohli příležitostně vidět v táboře v březnu, to byla naše volba, to jsme tam mohli vidět.“²⁵⁴

Další působivý příběh vypráví Kveta Mejdřická. Ve své výpovědi se zmiňuje o přípravách na Pesach, „nebo-li svátek jara.

„... zažila jsem tam přípravy na Pesach taky, my jsme tam byli, že jo, ty, prostě jsme pracovali na tom revíru, tam jsme bydleli nák trošku a potom teda, to už bylo v tom čtyřiačtyřicátym roce zvlášť, tak tam byla taková skupina ortodoxních polských židovek a ty s prostě všechno zorganizovaly, že se bude slavit Pesach, z toho jak se to jmenovalo...krucifix...kde se ukládaly ty..to je jedno, co prostě lidem zabavili, tak si zorganizovaly víno dokonce a takovýdle to a pak prostě něco se stalo já nevím selekce nebo to...žádnéj Pesach se nekonal.....to byly snad moje první a poslední přípravy na Pesach.“²⁵⁵

Eva Jellinek zažila během svého pobytu v Terezíně i židovskou svatbu:

„...byla to židovská svatba ... a vím, že měli svatební prsteny vyrobené z chleba. On mohl mít ten prstýnek, protože jeho táta pracoval v pekárně, takže mohl nějaký ukradnou, stejně jako jsme mohli ukradnout zeleninu, ukradli jsme chleba a dali jsme to jeho synovi, aby si z toho udělal prstýnky. Rabín provedl tu svatbu, ale nepamatuji si jeho jméno. Nebylo to v synagoze, bylo to v nějaké místnosti, nepamatuji si to. Nebyla poté žádná oslava.“²⁵⁶ Jak

²⁵² Institut zaměřený především na studium a historii německy mluvících Židů se sídlem v New Yorku, Londýně a Jeruzalémě. Byl vytvořen v roce 1955 a pojmenován na počest Lea Baecka – rabína, který vedl židovskou německou komunitu za nacistické nadvlády. Viz <http://leobaecken.099media.co.il/> (online), citováno 10. 4. 14.

²⁵³ Základní židovský pokrm při Pesachu, jedná se o křehký nekvašený chléb kulatého či hranatého tvaru. Viz <http://life.ihned.cz/c1-59605030-maces-jsou-placky-z-nekvaseneho-testa-pecou-se-o-pesachu-tzv-zidovskych-velikonocich> (online) citováno 10.4.14.

²⁵⁴ Rosemary May, 10469.

²⁵⁵ Kveta Mejdřická, ID číslo: 30746.

²⁵⁶ Eva Jellinek, ID číslo: 29088.

Evinino příjmení napovídá, pocházela z Prahy, ale po válce emigrovala do Austrálie. Měla velmi pohnutý osud a pouze dílem náhody a štěstí přežila, jelikož si po Terezíně následně prošla polským pracovním táborem Merzdorf a poté nechvalně proslulým táborem Osvětim.

Závěrem této „neveselé“ kapitoly bych ráda odcitovala jeden překrásný příběh, který by mohl poskytnout zadostiučinění snahám všech lidí, kteří se neúnavně snaží o osvětu „nacistických hrůz“, kteří se snaží, aby dnešní a budoucí generace nezapomněla. Tento příběh od Eli Weissbergerové dokazuje, že i v tak špatném a negativním prostředí se najde špetka naděje, snahy a víry:

„Řekla bych, že je to v každém náboženství, kdy říkají, že život je velmi důležitý žít a my Židé věříme v sázení stromů, to je život. Když jsme byli v Terezíně v dětském domově, někdo dovnitř propašoval dubový řízek. Byl to Tu bi-švat, když sázíte stromy, je to svátek a naše učitelka Irma nás vzala dozadu na dvorek dětského domovu a my vysadili tento malý stromek života. Pár let uplynulo, lidé na to zapomněli, ale ona na to myslela, přežila a vrátila se zpět do Terezína a našla tam ten strom asi půl metru vysoký. Irma učila již před válkou, poté učila nás v dětském domově a ona ten strom vykopala a přesadila ho na terezínský hřbitov jako památník za děti. Ten strom je dnes ohromný a nedlouho po tom někdo z Kanady se rozhodl, že se pokusí odebrat od stromu malé kousky a zasadit je po celém světě na památku terezínským dětem a když jsem byla ve Vermontu, všechny univerzity ve Vermontu dostaly tyto kousky stromu a zasadily je. Takže terezínský strom, památník na terezínské děti, začíná být vysazován po celém světě a když my přijdeme do Terezína, vždycky se jdeme podívat na ten strom, nějakým způsobem si myslím, že to je pěkný památník.“²⁵⁷

7 Závěrečné resumé předešlé kapitoly

Obecně nebylo slavení svátků v koncentračních a pracovních táborech moc rozšířené. Vždy záleželo na daných podmínkách a především na tamních vězňích, zda chtěli rizika s tím spojená podstupovat. U vyhlazovacích táborů snad ani nestojí za zmínku, že nejen, že se s největší pravděpodobností žádné větší svátky neslavily, ale ani nám logicky nezbyli téměř

²⁵⁷ Ela Weissberger, ID číslo: 38501.

žádní přeživší, kteří by o tom mohli podat zprávu. Jak je patrné z předchozích kapitol v této práci, byly židovské svátky v drtivé většině spojeny s dobrou hostinou, veselím a předcítáním z Tóry, avšak všechny tyto důležité aspekty v koncentračních táborech chyběly, stejně jako v ghettu Terezín, kdy však byly podmínky o něco mírnější, především zde bylo možné snadněji se pohybovat a i dozor táborové stráže byl o něco málo benevolentnější.

Avšak vězni měli všeho nedostatek. Jídla bylo opravdu málo a málokdo si ještě z toho mála schovával díl, aby mohl oslavit daný svátek, ale i tací se našli. Většinou byli také vězni unaveni z celodenní těžké práce, takže pravděpodobně jediné na co mysleli, byla trocha jídla, provizorní postel a klid. S nedostatkem jídla, předmětů potřebných k různým svátkům, místa a i se strachem z odhalení je spojen také fenomén nedostatku času, i když v Terezíně měli vězni přece jen o dost mírnější režim než v mnohých pracovních a koncentračních táborech.

Co se týká běžného židovského dne, tak k denním bohoslužbám nebylo potřeba nic jiného, než znát příslušný text a najít si trochu času na jeho odříkání. V Terezíně se našly i celé skupiny lidí, kteří se po večerech scházeli, vyprávěli si povídky z Tóry, aby byla tradice zachována i pro mladší ročník. Tuto situaci nám popsala například Margarete Weill, jež dále dodává, že se tyto srazy konaly v garáži, samozřejmě ilegálně, a každý příchozí byl vítán, avšak mnozí nejen, že se báli odhalení a následného trestu v podobě ran holí či jiných perzekucí, ale navíc mnoho ztratilo víru. Není divu, že potom co si mnozí prožili a jaké hrůzy viděli, neměli pravděpodobně náladu, sílu ani víru vykonávat jakékoli svátky a obřady, i když to bylo mnohokrát jediné, co Židy v těchto těžkých chvílích spojovalo, a co jim pomáhalo vyrovnat se s nastalou situací, jelikož když není člověk na své útrapy sám, vše se snáší snáze.

Obřad spojený s přechodem chlapce z dětského věku do věku nábožensky plnoletého bylo však možné provést i bez větších komplikací. Jedná se spíše o určitý akt s Hospodinem, ke kterému stačí víra. Rituál přechodu, který je pro židovského chlapce nesmírně důležitý, tudíž mohl proběhnout i bez striktně předepsaných pravidel; důležité bylo, že proběhl. Většinou chlapce tajně učil nějaká starší Žid, v lepším případě rabín, aby měl dostatečné vědomosti a mohl obřadem bez problému projít. V nejlepším případě byla při obřadu přítomna i Tóra, ale v provizorních podmínkách ghetta se tolerovala i nepřítomnost této nejdůležitější knihy. Po Bar micva většinou, stejně jako u drtivé většiny ostatních rituálů a svátků až na postní dny, následovala bohatá hostina, která se z logických důvodů musela v ghettu vypustit, jednalo se opravdu spíše o symbolický akt.

Obyvatelé ghetta se museli tanním podmínkám přizpůsobit, ale i tak bylo možné nalézt v táboře hezké okamžiky, když například Eva Jellinek zažila dokonce židovskou svatbu. Lidská vynalézavost nezná meze, tudíž i panujícím podmínkám odpovídaly například

svatební prstýnky, které byly vyrobeny z chleba, a i to byl luxus, který si mohla dovolit pouze hrstka obyvatel majících kontakty na různých místech. Svatební hostina se ale z důvodu nedostatku všech základních potravin nekonala.

Ruth Baldwinová vzpomínala především na Chanuku a na židovské Vánoce, které byly obohaceny o vytvořenou Menoru a dokonce o následnou hostinu z naspořené chleba a jiných potravin. Dále zmiňuje nejznámější a nejvíce dodržovaný židovský svátek Šabat, což by měl být svátek klidu, odpočinku a rozjímaní. Pochopitelně se tento svátek slavit nemohl, většinou se pracovalo sedm dní v týdnu, takže nějaký den odpočinku nepřicházel v úvahu.

Velmi paradoxní jsou židovské svátky ohledně půstu. K těmto svátkům většinou není potřeba nic více, než znát příslušné modlitby a následně držet půst předepsanou dobu. Je velice obdivuhodné, že se mezi vězni našli i tací, kteří si buď málo jídla schovávali, pokud to bylo možné a následně je využili při daných svátcích jako oslavnou hostinu, a nebo v druhém případě, což je ještě obdivuhodnější, když se nemohl přiděl jídla odložit na později, dokonce celý den nejedli. Jednalo se o svátek Jom kippur, který ve svých výpovědích zmínily Rosemary May, Marta Choderová a Cecilie Kleinová.

Kveta Mejdřická zavzpomínala na přípravy ohledně jarního svátku Pesach. Když měli vězni kontakty či pracovali na výhodných místech, bylo při troše odvahy možné sehnat téměř cokoli. Purim byl plánován dlouho dopředu, sehnalo se dokonce i víno, obvykle nedosažitelná věc, ale poté se žádná oslava jara nekonala, dle Kvety Mejdřické vstoupily do příprav pravděpodobně obávané transporty.

Nicholas Frankl si vzpomíná na celou škálu svátků, které bylo možné v Terezíně společně prožívat, ať se jednalo o Purim, Pesach, Jom kippur, Chanuku či Roš ha-šana – židovský Nový rok.

Závěrem kapitoly bych opět připomněla poslední závěrečný příběh předešlé kapitoly o Tu bi-švat – Svátek nového roku stromů. Příběh vyprávěla Ela Weissbergerová a propojuje v něm historii se současností a zmiňuje určitou snahu o to, aby se nezapomnělo na židovské děti z ghetta Terezín, u nichž musely být hrůzy spojené s nepochopením situace o to hlubší a tíživější.

8 Závěr

Ve své bakalářské práci: „Praktikování židovských svátků v Terezíně“ jsem se zaměřila nejdříve na postavení Židů v moderní společnosti a v nově vzniklém Československu. Dále jsem vymezila základní stupně integrace charakteristické nejen pro židovskou komunitu, rozdělila evropské Židy na dvě základní kategorie, a sice na východní a západní a následně jsem se zaměřila na dělení v rámci jak Rakousko–Uherska tak následně nástupnického státu Československé republiky, a to na Čechožidy a sionisty, někdy též nazývané židovskými nacionály. V následujících kapitolách jsem shrnula základní historický vývoj těchto dvou skupin včetně snahy expandovat do míst, kde tyto skupiny neměly velké zastoupení. Své místo v této práci má i stále se stupňující fenomén emigrace. Ve větší míře se začal objevovat již koncem první světové války, kdy migrovali především Židé z východní části Evropy. Od roku 1933 následoval rychlý nástup emigrace jak židovské tak i politických odpůrců. Jistým mezníkem byl i po Mnichov roku 1938, ale v té době již bylo na odcestování, minimálně na do Palestiny, většinou příliš pozdě.

Antisemitské události včetně Mnichova 1938 či Křišťálové noci na sebe nenechaly dlouho čekat a pro odlehčení jsem i do této kapitoly zařadila občas opomíjený příběh Jana Antonína Bati.

Stručnému vývoji, historii a postupným přeměnám původně pevnostního města Terezína na ghetto a později jeho židovskému osídlení se věnují následující kapitoly. Ve zkratce je zde zaznamenán táborový život, možnosti vězňů a obávané transporty, ať směrem do Terezína, či z Terezína směrem na východ do vyhlazovacích nebo pracovních táborů.

Kapitola o každodenních židovských rituálech a následný výčet důležitých a pro práci významných svátků, by měla poskytnout základní vhled do problematiky, aby následující kapitola o praktikování židovských svátků v Terezíně byla co nejsrozumitelnější. Kapitola o svátcích je vesměs poskládaná z výpovědí přeživších pamětníků, ať v českém či anglickém jazyce.

Závěrečné resumé kapitoly předešlé o svátcích v Terezíně by mělo podávat celkový pohled na věc a zodpovědět základní otázky, zda se židovské svátky v terezínském ghettu slavit mohly, zda se slavily, či nikoli a popřípadě jakým způsobem.

9. Seznam použité literatury

9.1 Odborná literatura

1. ADLER, H.G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. 2. opravné a dopl. vydání. Praha: Barrister&Principal, 2003. ISBN 80-86598-29-2.
2. BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997. ISBN 80-206-0518-5.
3. ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-695-9.
4. ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL. *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-840-9.
5. DAMOHORSKÁ, Pavla a Bedřich NOSEK. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1518-9.
6. DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky: Kalendář od Pesachu do Purimu*. 1. vyd. Praha: P3K, 2005. ISBN 80-903584-3-8.
7. FISHBANE, Michael A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 1996. ISBN 80-85190-47-8.
8. KÁRNÝ, Miroslav a Eva LORENCOVÁ. *Terezínské studie a dokumenty*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0746-6.
9. KÁRNÝ, Miroslav, Margita KÁRNÁ a Eva LORENCOVÁ. *Terezínské studie a dokumenty*. 1. vyd. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0682-6.
10. KULIŠOVÁ, Táňa, Karel LAGUS a Josef POLÁK. *Terezín*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1967.
11. LANCASTER, Brian. *Judaismus*. Praha: Knižní klub Ikar, 2000. ISBN 80-7202-704-2.
12. LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012. ISBN 978-80-87343-09-8.
13. MARTIN, Bernard a Ernst SCHULIN. *Židovská menšina v dějinách*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-311-X.

14. SOUKUPOVÁ, Blanka a Marie ZAHRADNÍKOVÁ. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Praha: Židovské muzeum, 2002. ISBN 80-85608-72-3.
15. SOUKUPOVÁ, Blanka, Marie ZAHRADNÍKOVÁ a Miloš POJAR. *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha: Židovské muzeum, 2007. ISBN 978-80-86889-52-8.
16. VRIES, Simon Philip de. *Židovské obřady a symboly*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-963-8.

9.2 Časopisecké články

1. MAYER, Daniel. Křišťálová noc je i po sedmdesáti letech stále aktuálním mementem. *Maskil*. 2008, roč. 8. Dostupné z: Dostupné také z: <http://maskil.cz/>.
2. GAZDÍK, Jan. Kolaborant Baťa zachránil desítky židovských rodin. *Maskil*. 2011, roč. 10. Dostupné z: Dostupné také z: <http://maskil.cz/>.

9.3 Centrum vizuální historie Malach

1. Interview s Emilem Bakanowickim, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 30204, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
2. Interview s Harry Stanfordem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 42061, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
3. Interview s Garry Fabionem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 19572, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
4. Interview s Henry Adlerem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 2764, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
5. Interview s Patrikem Fialou, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 26088, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.

6. Interview s Michalem Krausem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 15962, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
7. Interview s Karlem (Honza) Winterem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 17525, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
8. Interview s Ritou Muenzer, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 17154, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
9. Interview s Annou Ungar, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 7984, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
10. Interview s Annou Hyndrakovou, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 2058, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
11. Interview s Edit Lowy, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 19133, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
12. Interview se Zdenkem Hermannem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 16559, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
13. Interview s Nicholasem Frankem, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 36654, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
14. Interview s Ruth Baldwin, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 4279, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
15. Interview s Margaret Weil, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 34418, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
16. Interview s Cecílií Kleinovou, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 14297, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.

17. Interview s Martou Choderovou, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 12611, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
18. Interview s Rosemary May, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 10469, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
19. Interview s Kvetou Mejdřickou, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 30746, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
20. Interview s Evou Jelinek, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 29088, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.
21. Interview s Elou Weissberger, archiv USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, ID číslo 38501, zhlédnuto 5. 3. 2014 v Centru vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze.

9. 4 Internetové stránky

1. *Vražda v Polné* [online]. 7. 8. 2011 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/2000/06/polna.
2. *Chalucim* [online]. 7. 8. 2011 [cit. 2014-02-26]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/cz/resources/dict/chalucim>.
3. *Bohušovice nad Ohří* [online]. 8. 4. 2014 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: <http://www.hornictvi.info/techpam/mesta/bohusov/bohusov.htm>.
4. *Samostatné židovské město: Z knihy o Jakobu Edelsteinovi a terezínském ghettu.* [online]. 21. 8. 2011 [cit. 2014-03-26]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/2001/10/bondy.
5. *Tábory smrti* [online]. 27. 3. 2007 [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.druhavalkasvetova.euweb.cz/tabory.htm>.

10. Přílohy

Dívčí atletické družstvo z Hagiboru na soutěži v Kolíně v roce 1932. ŽMP.

258

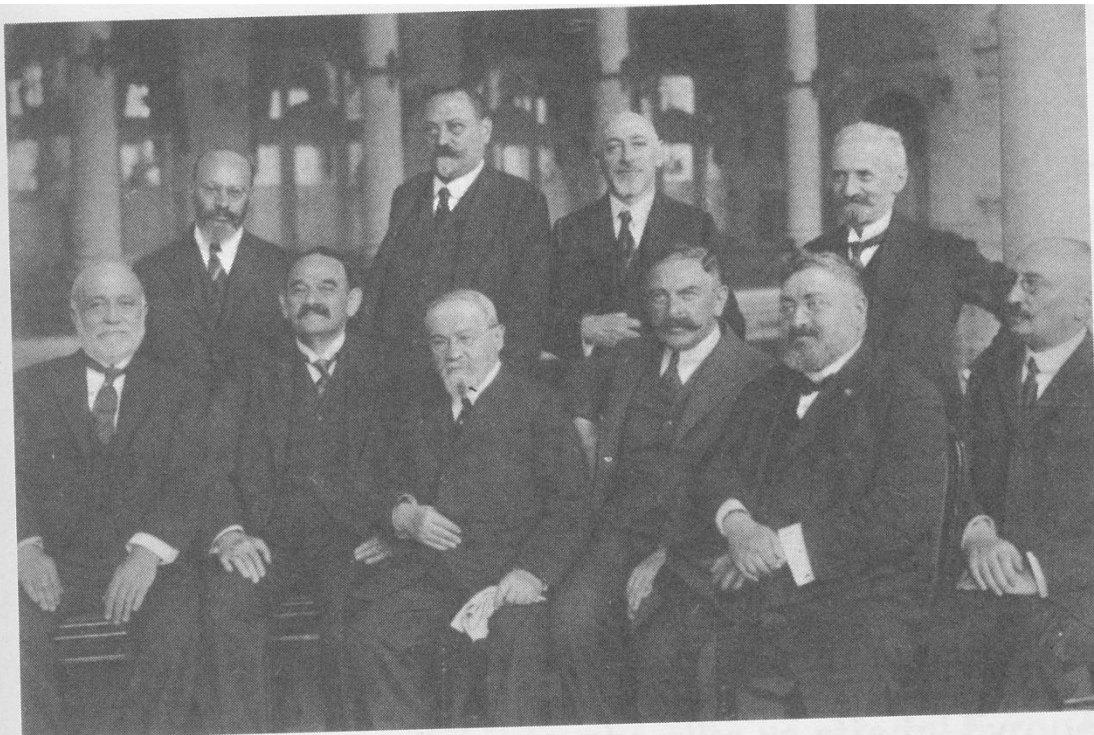
²⁵⁸ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005, s. 252.

Plavci z Hagiboru, kteří reprezentovali Československo na mezinárodních závodech. ŽMP.

259

²⁵⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005, s. 247.

Prezidenti velkolóží B'nai B'rith ve střední Evropě na konferenci v Karlových Varech 23. srpna 1924 (první řada – prezidenti velkolóží, zleva: D. Jelin – Palestina, B. Timendorfer – Německo, S. Ehrmann – Rakousko, J. Popper – Československo, vrchní rabín Niemirower – Rumunsko, Leon Ader – Polsko; druhá řada zleva: Osias Thon – člen nejvyšší rady B. B. v Polsku, Edmund Kohn – zástupce prezidenta velkolóže v Rakousku, Ignaz Ziegler – prezident lóže v Karlových Varech, E. Wiesmeyer – vrchní sekretář B. B. v Československu).

260

²⁶⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2005, s. 73.

Měsíce a jejich svátky

měsíc	období	svátky	znamení
nisan	březen–duben	15.–22. Pesach 27. Jom hašoa	beran
ijar	duben–květen	5. Jom haacmaut 18. Lag baomer 28. Jom Jerušalajim	býk
sivan	květen–červen	6.–7. Šavuot	blíženci
tamuz	červen–červenec	17. postní den	rak
av	červenec–srpen	9. půst Tiša beav	lev
elul	srpen–září		panna
tišri	září–říjen	1.–2. Roš hašana 3. Com gedalja 10. Jom kipur 15.–21. Sukot 22.–23. Šmini aceret	váhy
(mar)chešvan	říjen–listopad		štír
kislev	listopad–prosinec	25. začíná Chanuka	střelec
tevet	prosinec–leden	2. končí Chanuka 10. postní den	kozoroh
švat	leden–únor	15. Tu bišvat	vodnář
adar	únor–březen	14. Purim	ryby

Rozdělení svátků

biblické svátky vysoké	Roš hašana, Jom kipur
biblické svátky poutní	Pesach, Šavuot, Sukot
historické svátky	Chanuka, Purim
moderní svátky	Jom haacmaut, Jom Jerušalajim
postní dny	3. tišri, 10. tevet, 17. tamuz, 9. av
ostatní	Roš chodeš, Tu bišvat, Lag baomer, Jom hašoa

²⁶¹ DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky: Kalendář od Pesachu do Purimu*. 1. vyd. Praha: P3K, 2005, s. 34.

Chanukija stylizovaná do podoby chrámové Menory.

262

²⁶² LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012.

Brit mila (obřízka).

263

²⁶³ LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012.

Bar micva

264

²⁶⁴ LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012.

Troubení na šofar.

265

²⁶⁵ LAU, Rav Jisra'el Me'ir. *Praktický judaismus*. Praha: P3K, 2012.

Terezínské ghetto

266

²⁶⁶ Terezín [online]. 2014 © [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <http://turista.bloger.cz/Mesta/Terezin>.

35/36/37/ V roce 1942 proudily do ghetta masové transporty.

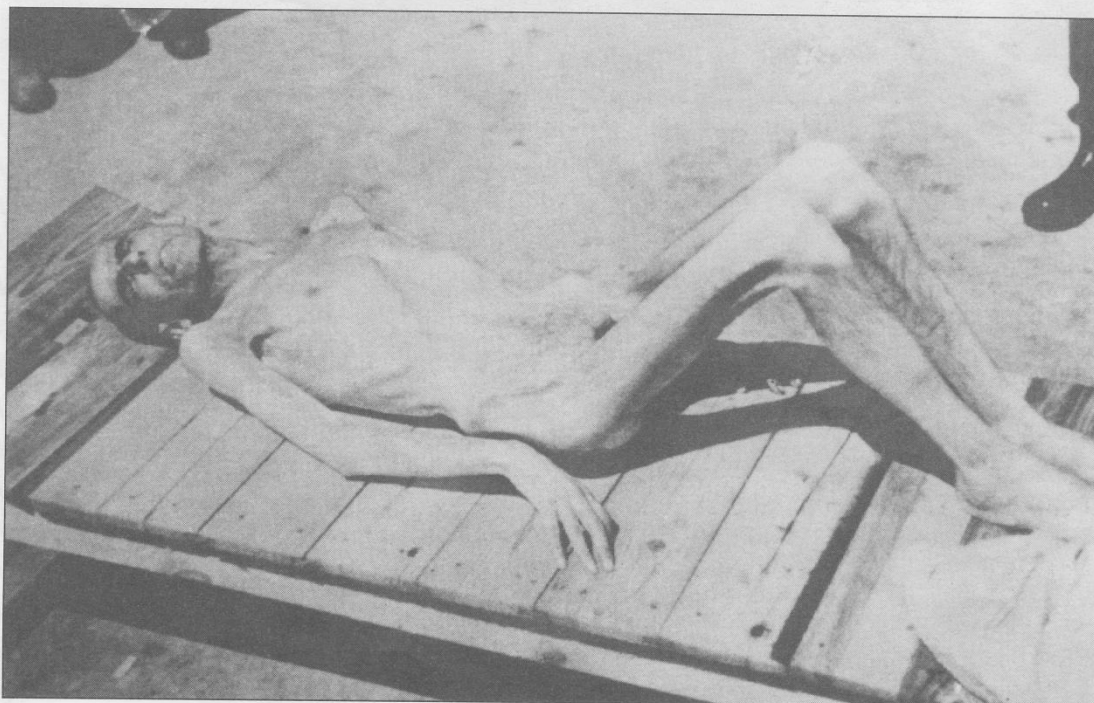

267

²⁶⁷ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 23.

81/ Dřevěné lavice místo nemocničních lůžek, miska a pár hadrů tvořily zprvu primitivní vybavení nemocných vězňů. Postupně byli nemocní vězňové přemísťováni do provizorních nemocnic v Terezíně.

82/ Přežil jsem Terezín.

268

²⁶⁸ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 42.

79/ Zachránění vězňové z transportů smrti, které skončily v Malé pevnosti.

80/ Nouzový lazaret pro nemocné vězně, zřízený v Malé pevnosti.

269

²⁶⁹ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 41.

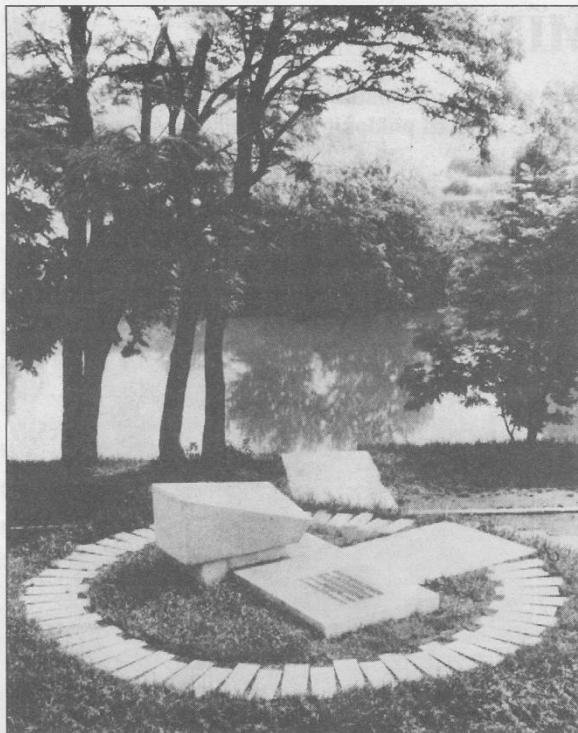
77/ Jedna z cel IV. dvora Malé pevnosti,
nejvíce zamořeného skvrnitým tyfem.

78/ Koupání a odšívování
nemocných vězňů
v Malé pevnosti
po příchodu českých lékařů.

270

²⁷⁰ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 40.

97/ Třináct obelisků Aleje národů s názvy států, jejichž příslušníci trpěli a umírali v Terezíně (nově upravený prostor Židovského hřbitova u terezínského krematoria).

98/ Památné místo u Ohře. Zde nacisté přikázali v roce 1944 vhodit do řeky Ohře popel více než 22 000 obětí zpopelněných v terezínském krematoriu.

99/ Tryzny za umučené židovské vězně se pravidelně konají v prostoru Židovského hřbitova.

271

²⁷¹ BENEŠOVÁ, Miroslava, Vojtěch BLODIG a Ludmila CHLÁDKOVÁ. *Terezín: Místa utrpení a vzdoru*. 6. přepracované vyd. Praha: Naše vojsko, 1997, s. 50.